

Kitabın İsmi (Title)

İctihad Risalesi

Yazarın İsmi (Author's Name)
Yayıncı İsmi (Publisher's Name)

İctihad Risalesi

Bediüzzaman Said Nursî

Risale-i Nur Külliyyati'ndan

İctihad Risalesi

Bediüzzaman

Said Nursî

İstanbul - 2009

İÇTİHAD RİSALESİ

Copyright © Şahdamar Yayınları, 2009

Bu eserin tüm yayın hakları Işık Yayıncılık Ticaret A.Ş.'ye aittir.

Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Yayıncılık Ticaret A.Ş.'nin önceden yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

ISBN

978-605-4038-08-4

Yayın Numarası

107

Basım Yeri ve Yılı

Çağlayan Matbaası

Sarıncı Yolu Üzeri Nu: 7 Gaziemir / İZMİR

Tel: (0232) 252 20 96

Ocak 2009

Genel Dağıtım

Gökkuşuğu Pazarlama ve Dağıtım

Merkez Mah. Soğuksu Cad. Nu: 31 Tek-Er İş Merkezi

Mahmutbey/İSTANBUL

Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Şahdamar Yayınları

Emniyet Mahallesi Huzur Sokak Nu: 5

34676 Üsküdar/İSTANBUL

Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20

www.sahdamaryayinlari.com

İçindekiler

Yirmi Yedinci Söz.....	1
İçtihad Risalesi.....	1
[<i>Altı Mâni</i>].....	1
Birincisi.....	2
İkincisi.....	2
Üçüncüsü.....	3
Dördüncüsü.....	7
Beşincisi.....	8
Altıncısı.....	14
Hâtime.....	17
<i>Yirmi Yedinci Söz'ün Zeyli</i> (Şahabeler hakkında- dır).....	25

Birinci Hikmet.....	27
İkinci Sebep.....	29
Üçüncü Sebep.....	35
<i>Şekizinci Mesele [Yirmi Altıncı Mektup'tan]</i>	52
<i>Yirmi Dokuzuncu Mektub'un Birinci Kısmı</i>	59
Birinci Nükte.....	60
İkinci Nükte.....	62
Üçüncü Nükte.....	66
Dördüncü Nükte.....	67
Beşinci Nükte.....	72
Altıncı Nükte.....	75
Yedinci Nükte.....	83
Şekizinci Nükte.....	86
Dokuzuncu Nükte.....	87
<i>İşârât-ı Seb'a [Yirmi Dokuzuncu Mektup'tan]</i>	90
Birinci İşaret.....	90
İkinci İşaret.....	95

İçindekiler	9
Üçüncü İşaret.....	104
Dördüncü İşaret.....	108
Yedinci İşaret.....	110
<i>Müstaid, Müctehid Olabilir; Müşerri' Olamaz</i> [Lemeât'tan]	113
[Hakikat Çekirdekleri'nden].....	114
<i>Kur'ân Ayna İster, Vekil İstemez</i> [Lemeât'tan] ...	115
Kaynakların Tesbitinde Faydalanılan Eserler.....	117
Şahıslar	125
İndeksler	133
a. <i>Âyet İndeksi</i>	133
b. <i>Karma İndeks</i>	137

İfîrmi İfedinci Sözü

İçtihad Risalesi

(Beş-altı sene mukaddem, Arabî bir risalede, içtihada dair yazdığım bir mesele, iki kardeşimin arzularıyla, o meseleyle dair haddinden tecavüz edenin haddini bildirmek için şu söz, o mesele-i içtihadiyeye dair yazıldı.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ
مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ¹

[Altı Mâni]

İçtihad kapısı açıktır. Fakat şu zamanda oraya girmeye “Altı Mâni” vardır.

¹ “Hâlbuki onlar bu haberi Peygamber’e ve aralarındaki yetkili zâtlara arz etselerdi elbette işin iç yüzünü araştırıp ortaya çıkarırlar, onun mahiyetini, haberin neye delâlet ettiğini bilirlerdi.” (Nisâ sûresi, 4/83)

Arabî: Arapça.

Haddinden tecavüz etmek: Haddini aşmak, ileri gitmek.

İçtihad: Dinî kaynaklardan dine ait hüküm çıkarma.

Mâni: Men’eden, engel olan.

Mesele-i içtihadiye: İçtihad ile ilgili mesele.

Mukaddem: Önce evvel.

Birincisi

Nasıl ki kışta, fırtınaların şiddetli olduğu bir vakitte, dar delikler dahi seddedilir; yeni kapıları açmak, hiçbir cihetle kâr-ı akıl değil.. Hem nasıl ki büyük bir selin hücumunda, tamir için duvarlarda delikler açmak gark olmaya vesiledir.. Öyle de; şu münkerat zamanında ve âdât-ı ecânibin istilâsı anında ve bid'aların kesreti vaktinde ve dalâletin tahribatı hengâmında, içtihad namıyla, kasr-ı İslâmiyet'ten yeni kapılar açıp, duvarlarından muharriplerin girmesine vesile olacak delikler açmak, İslâmiyet'e cinayettir.

İkincisi

Dinin zaruriyâtı ki, içtihad onlara giremez. Çünkü; kat'î ve muayyendirler. Hem o zaruriyât, kut ve gıda hükmündedirler. Şu zamanda terke uğruyorlar ve tezelzülde dirler

Âdât-ı ecânip: Gayr-i müslimlerin âdetleri.

Bid'a: Dinî bir asla dayanmayan, sonradan ortaya çıkan şey.

Dalâlet: Hak ve hakikatten sapma, dinden ayrılma, kâfirlik.

Gark olmak: Boğulmak, batmak.

Hengâm: Vakit, an.

İstilâ: İşgal etme, kuşatma.

Kâr-ı akıl: Akıl kârı.

Kasr-ı İslâmiyet: İslâmiyet sarayı.

Kesret: Çokluk.

Muayyen: Belirli

Muharripler: Harap edenler.

Münkerat: Dinî olarak, İslâmiyet açısından işlenmesi doğru bulunmayan akılca da çirkin ve kötü kabul edilen şey, mekruh.

Seddetmek: Kapamak, tıkamak, engel olmak

Tahribat: Yıkıp bozmalar, harap etmeler.

Tezelzül: Sarsılma.

Zaruriyât: Zorunlu, olmazsa olmaz işler.

ve bütün himmet ve gayreti, onların ikamesine ve ihyasına sarf etmek lâzım gelirken, İslâmiyet'in nazariyât kısmında ve selefin içtihadât-ı sâfiyane ve hâlisanesiyle, bütün zamanların hâcâtına dar gelmeyen efkârları olduğu hâlde, onları bırakıp heveskârâne yeni içtihadlar yapmak, bid'akârâne bir hıyanettir.

Üçüncüsü

Nasıl ki çarşıda, mevsimlere göre birer metâ mergup oluyor vakit be-vakit birer mal revaç buluyor. Öyle de, âlem meşherinde, içtimaiyât-ı insaniye ve medeniyet-i beşeriye çarşısında, her asırda birer metâ mergup olup revaç buluyor. Sûkunda, yani çarşısında teşhir ediliyor, rağbetler ona celboluyor, nazarlar ona teveccüh ediyor, fikirler

Âlem meşheri: Dünya sergisi.

Bid'akârâne: Dinin aslına aykırı bir tarzda.

Celbolmak: Çekilmek, gelmek.

Efkâr: Fikirler.

Hâcât: İhtiyaçlar.

Heveskârâne: Tuhaf hevesler peşinde koşarak.

Himmet: Gayret, emek, çalışma.

İçtihadât-ı sâfiyâne hâlisane: Saf niyetle ve ihlâslı bir şekilde yapmış içtihadlar.

İçtimaiyât-ı insaniye: İnsanın topluma bakan yanları, sosyal yönleri.

İhya: Canlandırma, uyandırma.

İkame: Yerine koyma, oturtma.

Medeniyet-i beşeriye: İnsanlık medeniyeti

Mergup: İlgi duyulan.

Metâ: Mal, servet.

Nazariyât: Nazariyeler, teoriler.

Nazarlar: Bakışlar.

Revaç: Rağbet, itibar, kıymet.

Sarf etmek: Harcamak, kullanmak.

Selef: İlk örnek Müslüman nesiller.

Teşhir: Sergileme.

Teveccüh: Çevrilme, yönelme, doğrulma.

Vakit be-vakit: Zaman zaman.

ona müncezip oluyor. Meselâ, şu zamanda siyaset metâi ve hayat-ı dünyeviye'nin temini ve felsefenin revaçları gibi... Ve selef-i salihîn asrında ve o zaman çarşısında en mergup metâ, Hâlık-ı semâvat ve arz'ın marziyatlarını ve bizden arzularını, kelâmından istinbat etmek ve nur-u nübüvvet ve Kur'ân ile, kapatılmayacak derecede açılan âhiret âlemindeki saadet-i ebediyeyi kazandırmak vesâilini elde etmek idi.

İşte o zamanda zihinler, kalbler, ruhlar, bütün kuvvetleriyle, yerler ve gökler Rabbinin marziyatını anlamaya müteveccih olduğundan, içtimaiyat-ı beşeriye'nin sohbetleri, muhâvereleri, vukuatları, ahvalleri ona bakıyordu. Ona göre cereyan ettiğinden her kimin güzelce bir istidadi bulunsa, onun kalbi ve fitratı, şuursuz olarak her şeyden

Ahval: Hâller, durumlar.

Hâlık-ı semâvat ve arz: Göklerin ve yerin yaratıcısı Allah (c.c.).

Hayat-ı dünyeviye: Dünya hayatı.

Fitrat: İnsan tabiatı, yaratılışı.

İçtimaiyat-ı beşeriye: İnsanın topluma bakan yanları, sosyal yönleri.

İstidad: Kabiliyet, yetenek.

İstinbat etmek: Hüküm çıkarmak.

Kesb etmek: Kazanmak, elde etmek.

Marziyat: Hoşa giden, hoşnut olunan, razı olunan şeyler

Muhâvereler: Diyaloglar, karşılıklı konuşmalar.

Müncezip olmak: Tutulmak, gönül vermek.

Müteveccih: Yönelik, yönelmiş.

Nur-u nübüvvet: Peygamberlik nuru.

Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk, âhiret saadeti.

Selef-i salihîn: Önceki devirlerde yaşamış İslâm büyükleri.

Vesâil: Vesileler.

Vukuat: Meydana gelmiş şeyler, olaylar.

bir ders-i mârifet alır. O zamanda cereyan eden ahval ve vukuat ve muhâverattan taallüm ediyordu. Güya her bir şey, ona bir muallim hükmüne geçip, onun fitrat ve istidadına, içtihadı bir istidad-ı ihzarî telkin ediyordu. Hatta o derece şu fitrî ders tenvir ediyordu ki, yakın idi ki, kesb-siz içtihadı kabiliyeti ola, ateşsiz nurlana... İşte şu tarzda fitrî bir ders alan bir müstaid, içtihadı çalışmaya başladığı vakit, kibrit hükmüne geçen istidadı, nurun-alâ-nur sırrına mazhar olur; çabuk ve az zamanda müçtehid olurdu.

Amma şu zamanda, medeniyet-i Avrupa'nın tahakkümüyle, felsefe-i tabiiyenin tasallutuyla, şerâit-i hayat-ı dünyeviye'nin ağırlaşmasıyla, efkâr ve kulûb dağılmış, himmet ve inâyet inkısam etmiştir. Zihinler mâneviyata

Ders-i mârifet: İlim dersi.

Efkâr: Fikirler.

Felsefe-i tabiiye: Tabiatı yaratıcı sayan felsefe.

Fitri: Yaratılışa uygun.

Himmet: Yardım, gayret.

İnâyet: Yardım, destek.

İnkısam: Parçalanma.

İstidad-ı ihzarî: Kabiliyet hazırlığı.

Kesb: Çalışma, çaba, emek.

Kulûb: Kalpler.

Mâneviyat: Mâna âlemine ait olanlar.

Mazhar: Nail olmuş, erişmiş, kavuşmuş.

Medeniyet-i Avrupa: Avrupa medeniyeti.

Muallim: Öğretmen.

Muhâverat: Diyaloglar, karşılıklı konuşmalar.

Müçtehid: İctihad yapan, âyet ve hadislere dayanarak hüküm ortaya koyan âlim.

Müstaid: Kabiliyetli, becerikli.

Nurun-alâ-nur: Nur üstüne nur. Fevkalâde, harika, çok çok güzel.

Şerâit-i hayat-ı dünyeviye: Dünya hayatının şartları.

Taallüm: Öğrenme.

Tahakküm: Hükümü altına alma, zorbalık etme.

Tasallut: Musallat olma, rahatsız etme.

Tenvir: Nurlandırma, aydınlatma.

karşı yabancılaşmıştır. İşte bunun içindir ki, şu zamanda birisi, dört yaşında Kur'ân'ı hifzedip, âlimlerle mübahase eden Süfyan İbni Uyeyne* olan bir müçtehidin zekâsında bulunsa, Süfyan'ın içtihadı kazandığı zamana nisbeten, on defa daha fazla zamana muhtaçtır. Süfyan, on senede içtihadı tahsil etmiş ise, şu adam yüz seneye muhtaçtır ki tahsil edebilsin. Çünkü Süfyan'ın ibtida-yı tahsil-i fitrîsi, sinn-i temyiz zamanından başlar. Yavaş yavaş istidadı müheyya olur, nurlanır, her şeyden ders alır, kibrit hükmüne geçer. Amma onun nazîri, şu zamanda –çünkü– zihni felsefede boğulmuş, akli siyasete dalmış, kalbi hayat-ı dünyeviyede sersem olmuş, istidadı içtihaddan uzaklaşmış... Elbette fûnun-u hâzırada tevağğülü derecesinde, istidadı, içtihad-ı şer'î kabiliyetinden uzaklaşmış ve ulûm-u arziyede tefennûnünü derecesinde içtihadın kabulünden geri kalmıştır. Onun için: “Ben de onun gibi zekiyim, niçin

Fûnun-u hâzıra: Şimdiki çağdaş ilimler.

Hayat-ı dünyeviye: Dünya hayatı.

Hıfzetmek: Ezberlemek.

İçtihad-ı şer'î: Dine ait içtihad.

İptidâ-yı tahsil-i fitrî: Tabii eğitim sürecinin başlangıcı.

Mübahase: Herhangi bir konuda fikir belirtme.

Müçtehid: İçtihad yapan, âyet ve hadislere dayanarak hüküm

ortaya koyan âlim.

Müheyyâ: Hazır.

Nazir: Benzer, denk.

Sinn-i temyiz: İyi kötüden ayırma yaşı olup ortalama 7 yaş kabul edilir.

Tefennün: Bir fen, ilim veya sanatta ihtisas kazanma.

Ulûm-u arziye: Vahiyden kaynaklanmayan bilgiler.

Yabanî: Habersiz, uzak.

ona yetişemiyorum?” diyemez ve demeye hakkı yoktur ve yetişemez.

Dördüncüsü

Nasıl ki bir cisimde, neşv ü nema için tevessü meyl-i bulunur. O meyl-i tevessü ise, –çünkü dahildendir– vücûd ve cisim için bir tekemmüldür. Fakat, eğer hariçte tevsi’ için bir meyl ise; o vücûdun cildini yırtmaktır, tahrip etmektir; tevsi’ değildir. Öyle de, İslâmiyet’in dairesine selef-i salihîn gibi takvâ-yı kâmile kapısıyla ve zaruriyât-ı diniyenin imtisali tarihiyle dahil olanlarda meylü’t-tevessü ve irade-i içtihad bulunsa, o, kemâldir ve tekemmüldür. Yoksa zaruriyâtı terk eden ve hayat-ı dünyeviye-yi hayat-ı uhreviye-ye tercih eden ve felsefe-i maddiye ile

Felsefe-i maddiye: Maddenin ezelî ve ebedî olduğuna, sonradan yaratılmadığına inanan materyalist felsefe.

Hayat-ı dünyeviye: Dünya hayatı.

Hayat-ı uhreviye: Âhîret hayatı.

İmtisal: Alınan emre boyun eğme, gerekeni yapma, bir örneğe göre hareket etme.

İrade-i içtihad: İçtihad arzusu.

Kemâl: Yetişme, olgunlaşma, mükemmelleşme.

Meyl: Eğilim.

Meyl-i tevessü: Genişleme eğilimi.

Meylü’t-tevessü: Genişleme eğilimi.

Neşv ü nemâ: Gelişmek, büyümek.

Selef-i salihîn: Önceki devirlerde yaşamış İslâm büyükleri.

Takvâ-yı kâmile: Mükemmel dindarlık.

Tarik: Yol.

Tekemmül: Gelişme, mükemmelleşme, olgunlaşma.

Tevessü meyli: Genişleme eğilimi.

Tevsi’: Genişletme, yayma.

Zaruriyât: Dinin kesin emirleri.

âlûde olanlardan olan o meylü't-tevsi' ve irade-i içtihad, vücûd-u İslâmiye'yi tahrip ve boynundaki şer'î zincirini çikarmaya vesiledir.

Beşincisi

Üç nokta-yı nazar, şu zamanın içtihadâtını arziye yapar, semâvilikten çıkarıyor. Hâlbuki, şeriat semâviyedir ve içtihadât-ı şer'îye dahi, onun ahkâm-ı mestûresini izhar ettiğinden semâviyedirler.

Birincisi: Bir hükmün hikmeti ayrıdır, illeti ayrıdır. Hikmet ve maslahat ise, tercihe sebeptir; îcaba, îcada medar değildir. İllet ise, vücûduna medardır.

Meselâ: Seferde namaz kasredilir, iki rek'at kılınır. Şu ruhsat-ı şer'iyenin illeti seferdir, hikmeti ise, meşakkattir.

Ahkâm-ı mesture: Örtülü, gizli hükümler.

Âlûde: Bulaşmış, bulaşık.

Arziye: Dinden kaynaklanmayan, dünyevî.

Hikmet: Gizli sebep.

Îcab: Vacip kılma.

Îcad: Var etme, vücuda getirme

İçtihadât-ı şer'îye: Dine ait içtihadlar.

İllet: Hükmün dayandığı asıl sebep.

İrade-i içtihad: İçtihad arzusu.

İzhar etmek: Göstermek, ortaya koymak.

Kasr: Kısaltma.

Maslahat: Şahıs veya toplumun faydalarını sağlama ve zararlardan da koruma prensibi.

Medar: Dayanak noktası, vesile.

Meşakkat: Sıkıntı, zahmet, zorluk.

Meylû't-tevsi: Genişletme eğilimi.

Nokta-i nazar: Bakış açısı, görüş.

Ruhsat-ı şer'îye: Dinî izin.

Sefer: Yolculuk, seyahat.

Semâvî: Allah tarafından gönderilen, ilâhî.

Semâviye: Allah tarafından gönderilen, ilâhî.

Şer'î: Dine ait, Dinle ilgili.

Vücud-u İslâmiye: İslâm dininin varlığı.

Sefer bulunsa, meşakkat hiç olmasa da namaz kasredilir. Çünkü illet var. Fakat sefer bulunmasa, yüz meşakkat bulunsa, namazın kasredilmesine illet olamaz. İşte şu hakikatin aksine olarak, şu zamanın nazarı ise, maslahat ve hikmeti, illet yerine ikame edip ona göre hükmediyor. Elbette böyle içtihadât arziyedir, semâvî değildir.

İkincisi: Şu zamanın nazarı, evvelâ ve bizzât saadet-i dünyeviye bakıyor ve ahkâmları, ona tevcih ediyor. Hâlbuki; şeriatın nazarı ise, evvelâ ve bizzât saadet-i uhreviye bakar. İkinci derecede –âhirete vesile olmak dolayısıyla– dünyanın saadetine nazar eder. Demek şu zamanın nazarı, ruh-u şeriattan yabanîdir. Öyle ise, şeriat namına içtihad edemez.

Üçüncüsü: ¹ إِنَّ الضَّرُورَاتِ تُبِيحُ الْمَحْظُورَاتِ kaidesi, yani: “Zaruret, haramı helâl derecesine getirir.” İşte şu

¹ eş-Şâtîbî, *el-Muvafakât* 4/145; Aliyyülkârî, *el-Masnû’* s.121; el-Aclûnî, *Keşfu’l-hafâ* 2/35; İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr* 4/348.

Ahkâm: Hükümler.

Arziye: Dinden kaynaklanmayan, dünyevî.

İçtihadât: İçtihadlar.

İkame: Yerleştirme, oturtma.

Nazar: Bakış.

Ruh-u şeriat: Dinin özü.

Saadet-i dünyeviye: Dünya mutluluğu.

Saadet-i uhreviye: Âhiret mutluluğu.

Semâvî: Allah tarafından gönderilen, ilâhî.

Tevcih etmek: Yöneltmek.

Yabanî: Yabancı.

Zaruret: Yasak olan bir fiilin işlenmesini geçici olarak mübah kılan özür, mecburiyet.

kaide ise, küllî değil. Zaruret eğer haram yoluyla olmamış ise, haramı helâl etmeye sebebiyet verir. Yoksa sû-i ihtiyârıyla, gayr-i meşru sebeplerle zaruret olmuş ise; haramı helâl edemez, ruhsatlı ahkâmlara medar olamaz, özür teşkil edemez. Meselâ; bir adam sû-i ihtiyârıyla, haram bir tarzda kendini sarhoş etse; tasarrufatı, ulemâ-yı şeriatça aleyhinde câridir, mâzur sayılmaz. Tatlık etse, talâkı vâki olur. Bir cinayet etse, ceza görür. Fakat sû-i ihtiyârıyla olmazsa, talâk vâki olmaz, ceza da görmez. Hem meselâ; bir içki mübtelâsı, zaruret derecesinde mübtelâ olsa da, diyemez ki: “Zarurettir, bana helâldir.”

İşte şu zamanda zaruret derecesine geçen ve insanları mübtelâ eden bir beliyeye-i âmme suretine giren çok umurlar vardır ki; sû-i ihtiyârdan, gayr-i meşru meyillerden ve haram muamelelerden tevellüd ettiklerinden; ruhsatlı ahkâmlara medar olup, haramı helâl etmeye medar

Beliye-i âmme: Kaçınılması zor veya imkânsız durum.

Câri: Geçerli.

Gayr-i meşru: Meşru olmayan, Dinin müsaade etmediği, dinen caiz görülmeyen şey.

Küllî: Genel, bütün her şeyi içine alacak şekilde.

Meyil: Rağbet, eğilim gösterme.

Muâmele: Davranış.

Mübtelâ: Düşkün, tutkun.

Sû-i ihtiyar: Tercih hakkını kötüye kullanma

Talâk: Boşanma.

Tasarrufat: Tasarruflar.

Tatlık etmek: Boşamak.

Tevellüd: Oluşma, meydana gelme.

Ulema-yı şeriatça: Din âlimlerine göre.

Vâki olmak: Meydana gelmek.

olamazlar. Hâlbuki şu zamanın ehl-i içtihadı, o zarurattı ahkâm-ı şer'iyeye medar yaptıklarından, içtihadları arziyedir, hevesîdir, felsefîdir, semâvî olamaz, şer'î değil. Hâlbuki; semâvât ve arzın Hâlıkı'nın ahkâm-ı ilâhiyesinde tasarruf ve ibâdının ibadâtına müdahale, o Hâlık'ın izn-i mânevîsi olmazsa; o tasarruf o müdahale merduttur.

Meselâ; bazı gafiller, hutbe gibi bazı şeâir-i İslâmiye'yi, Arabîden çıkarıp her milletin lisanıyla söylemeyi, iki sebep için istihsan ediyorlar.

Birincisi: "Tâ, siyaset-i hâzıra avâm-ı müslimîne de o suretle tefhim edilsin." Hâlbuki siyaset-i hâzıra, o kadar çok yalan ve hile ve şeytanet içine girmiş ki, vesvese-i şeyatîn hükmüne geçmiştir. Hâlbuki minber, vahy-i ilâhînin

Ahkâm-ı ilâhiye: İlâhî hükümler.

Ahkâm-ı şer'iyeye: Dinî hükümler.

Arabî: Arapça.

Avâm-ı Müslimîn: Müslüman halk.

Ehl-i içtihad: İctihat yapan kimse-ler, müçtehidler.

Felsefî: Felsefeye ait, felsefeyle ilgili.

Hevesî: Arzu ve isteklerle ilgili.

İbâd: Kullar.

İstihsan etmek: Beğenmek, güzel bulmak.

İzn-i mânevî: Mânevî izin.

Merdut: Reddedilmiş, kabul edilemez.

Semâvât ve arzın Hâlıkı: Göklerin ve yerin Yüce Yaratıcısı Hz. Allah.

Semâvî: Semâyâ âit, Allah tarafından olan, ilâhî.

Siyâset-i hâzıra: Mevcut siyasi yapı.

Şeâir-i İslâmiye: İslâm'ı temsil eden semboller.

Şer'î: Dine ait, Dinle ilgili.

Şeytanet: Şeytanlık.

Tasarruf: Sahip olmak, idare etmek.

Tefhim: Anlatma, bildirme.

Vahy-i ilâhî: İlâhî mesaj, vahiy.

Vesvese-i siyasiye: Siyasi vesvese.

Zarûrat: Mecburiyetler.

tebliğ makamı olduğundan, o vesvese-i siyasiyenin hakkı yoktur ki o makam-ı âliye çıkabilsin.

İkinci sebep: “Hutbe, bazı süver-i Kur’âniye’nin nasihatleri anlaşılma içindir.” Evet, eğer millet-i İslâm, İslâmiyet’in zaruriyâtı ve müselle-mâtı ve malûm olan ahkâmını, ekseriyet itibarıyla imtisâl edip yerine getirseydi, o vakit nazariyât-ı şer’iye ve mesâil-i dakika ve nasâyih-i hafiyeyi anlamak için, bildiği lisan ile hutbe okunması ve süver-i Kur’âniye’nin –eğer mümkün olsaydı– tercümesi¹(Hâşiye) belki müstahsen olurdu. Fakat namaz, zekât, orucun vücûbu ve katl, zinâ ve şarabın haramiyeti gibi

1 (Hâşiye) İ’câza dair olan Yirmi Beşinci Söz, Kur’ân’ın hakikî tercümesi mümkün olmadığını göstermiştir.

Ahkâm: Hükümler.

Ekseriyet: Çoğunluk.

Haramiyet: Haram olma.

Hâşiye: Sayfa kenarına veya altına düşülen dipnot, açıklama.

İ’câz: İnsanları, benzerini yapmaktan aciz bırakan Kur’ân-ı Kerim’in üslûbu.

İmtisâl: Alınan emre boyun eğme, gerekeni yapma, bir örneğe göre hareket etme.

Katl: Öldürme, cinayet.

Makam-ı âli: Yüce makam.

Malûm: Bilinen.

Mesâil-i dakika: İnce, hassas meseleler.

Millet-i İslâm: İslâm milleti.

Müselle-mât: Herkesçe kabul edilen ve değişmeyen dinî hükümler.

Müstahsen: Güzel görülen, beğenilen, takdir edilen.

Nasâyih-i hafiy: Gizli nasihatler.

Nazariyât-ı diniye: Dinin teorik bilgileri.

Süver-i Kur’âniye: Kur’ân sûreleri.

Tebliğ: Bildirme, ulaştırma.

Vesvese-i siyasiye: Siyasetçilerin vesvesesi.

Vücûb: Gerekliklik, zarurîlik, farz olması.

Zaruriyât: Dinin, Müslümanlarca uyulması zaruri olan, değişmez hükümleri.

malûm olan ahkâm-ı kat'îye-i İslâmiye mühmel kalıyor. Avâm-ı nâs, onların vücûbunu ve haramiyetini ders almaya muhtaç değiller. Belki teşvik ve ihtar ile o ahkâm-ı kudsiyeyi hatırlatıp, İslâmiyet damarını ve iman hissi-ni tahrik etmekle imtisâllerine teşvik ve tezkire ve ihtara muhtaçtırlar. Hâlbuki bir âmi ne kadar cahil dahi olsa, Kur'ân'dan ve hutbe-i Arabiye'den şu meâl-i icmâliyeyi anlar ki: "Herkes ve bana malûm olan imanın rükünle-rini ve İslâmiyet'in umdelerini hatip ve hâfız ihtar ediyor ve ders veriyor, okuyor." der, kalbinde onlara karşı bir iş-tiyak hasıl olur.

Acaba, kâinatta hangi tabirât var ki, Arş-ı Âzam'dan gelen Kur'ân-ı Hakîm'in i'câzkârâne, müfehhimâne ihtar-larına, tezkirlerine, teşviklerine mukabil gelebilsin!

Ahkâm-ı kat'îye-i İslâmiye: İslâm dininin kesin hükümleri.

Ahkâm-ı kudsiye: Kudsî hüküm-ler.

Âmî: Sıradan insan.

Arş-ı Âzam: En büyük taht, Cenâb-ı Hakk'ın yüce saltanatı, idaresi.

Avâm-ı nâs: Sıradan insanlar.

Hutbe-i Arabiye: Arapça hutbe.

İ'câzdârâne: Mu'cizeye uygun. Mu'cizeye uygunluk gösteren.

İhtar: Hatırlatmak, dikkati çek-mek.

İştîyak: Aşk ve şevk.

Kur'ân-ı Hakîm: Hüküm ve hikmet kitabı Kur'ân-ı Kerîm.

Meâl-i icmâliye: Kısa, özlü anlam.

Müfehhimâne: Güzelce anlata-rak.

Mühmel: İhmal edilmiş, terk edilmiş.

Rükün: Esas, asıl.

Tabirât: Tabirler, ifadeler.

Tezkir: Hatıra getirme, hatırlatma.

Umde: Temel, esas, prensip.

Altıncısı

Selef-i salihînin müçtehidîn-i izâmı, asr-ı nur ve asr-ı hakikat olan asr-ı sahabeye yakın olduklarından, sâfi bir nur alıp, hâlis bir içtihad edebilirler. Şu zamanın ehl-i içtihadı ise, o kadar perdeler arkasında ve uzak bir mesafede hakikat kitabına bakar ki, en vâzih bir harfini de zor ile görebilirler.

Öğər desen: “Sahabeler de insandırlar, hatadan, hilâftan hâlî olmazlar. Hâlbuki içtihadâtın ve ahkâm-ı şeriatın medarı, sahabelerin adaleti ve sıdkıdır ki, hatta ümmet “*Sahabeler umumen âdildirler, doğru söylerler.*”¹ diye ittifak etmişler.”

¹ İbn Hibbân, *es-Sahîh* 10/477; el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid* 1/153; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 2/181, 6/499; İbn Abdilberr, *et-Temhîd* 22/47; es-Suyûtî, *et-Tedribu'r-râvi* 1/207, 318, 2/214-215

Adalet: Ashabın hepsinin Resûlullah'tan (s.a.s.) hadis rivayetinde doğru söylemeleri, bilerek yalan söylememeleri.

Âdil: Adaletli kimse.

Ahkâm-ı şeriat: Dinin hükümleri.

Asr-ı hakikat: Hakikat çağı.

Asr-ı nur: Nurlu zaman.

Asr-ı sahâbe: Sahabenin yaşadığı zaman.

Ehl-i içtihad: Dinin temel kaynaklarından hüküm çıkarma bilgi ve kabiliyetine sahip olan büyük

âlimler.

Hilâf: Yalan.

İçtihadât: İçtihadlar

Müçtehidîn-i izam: Dinin temel kaynaklarından hüküm çıkarma bilgi ve kabiliyetine sahip olan büyük âlimler.

Sâfi: Temiz, duru.

Selef-i sâlihîn: Ehl-i Sünnet'in ilk dönem rehberleri; güvenilir, dürüst ilim sahipleri.

Sıdk: Doğru sözlü olma hali.

Vâzih: Açık.

Elcevap: Evet, sahabeler ekseriyet-i mutlaka itibarıyla hakka âşık, sıdka müştak, adalete hahişgerdirler. Çünkü; yalanın ve kizbin çirkinliği, bütün çirkinliğiyle ve sıdkın ve doğruluğun güzelliği, bütün güzelliğiyle o asırda öyle bir tarzda gösterilmiş ki, ortalarındaki mesafe, arştan ferşe kadar açılmış. Efsel-i sâfilîndeki Müseylime-i Kezzâb'ın* derekesinden âlâ-yı illiyînde olan Hazreti Peygamber'in (*aleyhissalâtü vesselâm*) derece-i sıdki kadar bir ayrılık görül-müştür. Evet, Müseylime'yi esfel-i sâfilîne düşüren kizb ol-duğu gibi, Muhammedü'l-Emîn'i (*aleyhissalâtü vesselâm*) âlâ-yı illiyîne çıkararak sıdktır ve doğrudur.

İşte, hissiyât-ı ulviyeyi taşıyan ve mehâsin-i ahlâkiye-ye perestiş eden ve Şems-i Nübüvvet'in ziya-yı sohbeti-yle nurlanan sahabeler, o derece çirkin ve sukuta sebep ve Müseylime'nin maskara-âlûd müzahrefât dükkânındaki

Âlâ-yı illiyîn: En yüce makam. Cennet'te en yüksek derece.

Arştan ve ferşe: Gökten yere.

Derece-i sıdk: Doğruluk makamı.

Dereke: Aşağı indiren basamak.

Ekseriyet-i mutlaka: Büyük çoğunluk.

Efsel-i sâfilîn: Aşağıların en aşağı-sı, Cehennem.

Hahişger: İsteyici istekli.

Hissiyât-ı ulviye: Yüce duygular.

Kizb: Yalan.

Maskara-âlûd: Maskaralıklarla karışık, maskara dolu.

Mehâsin-i ahlâkiye: Ahlâki güzel-likler.

Muhammedü'l-Emîn (a.s.m.): Güvenilir olan Peygamber Efen-dimiz (s.a.s.).

Müştak: Aşklı, şevkli.

Müzahrefât: Yalancı, sahte yaldız, tel, pul, boya gibi şeylerle süslü.

Perestiş: Aşırı derecede sevmek, düşkünlük.

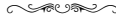
Sukut: Düşme.

Şems-i Nübüvvet: Peygamberlik güneşi.

Ziya-yı sohbet: Sohbetin nuru, ışığı.

kizbe, ihtiyârıyla ellerini uzatmamak ve küfürden çekindikleri gibi küfrün arkadaşı olan kizpten çekinmeleri ve o derece güzel ve medar-ı fahr ve mübâhat ve mirâc-ı suûd ve terakki ve Fahr-i Risâlet'in hazine-i âliyesinde en revaçlı bulunan ve şâşaa-yı cemâliyle içtimaat-ı insaniyeyi nurlandıran sıdka ve doğruluğa ve hakka –ve bilhassa ahkâm-ı şer'îye rivayetinde ve tebliğinde– elbette ellerinden geldiği kadar talip ve muvafık ve âşık olmaları kat'îdir, zarurîdir, şüphesizdir.

Hâlbuki şu zamanda, kizp ve sıdkın ortasındaki mesafe o kadar kısalmış ki, âdeta omuz omuza vermişler. Sıdktan yalana (geçmek) pek kolay gidiliyor. Hatta siyaset propagandası vasıtasıyla yalancılık, doğruluğa tercih ediliyor. İşte, en çirkin şey, en güzel şeylerle beraber bir dükkânda, bir fiatla satılsa; elbette pek âlî olan ve hakikat cevherine giden sıdk ve hak pırlantası o dükkâncının mârifetine ve sözüne itimat edip, körü körüne alınmaz.

Ahkâm-ı şer'îye: Dinî hükümler.

Âlî: Yüce.

Fahr-i Risâlet: Peygamberliğin övünç kaynağı.

Hazine-i âliye: Kudsî hazine.

İçtimaat-ı insaniye: İnsan toplulukları.

İhtiyâr: İrade etme, dileme.

Küfür: İnançsızlık, inkâr.

Medar-ı fahr mübâhat: İftihar ve

övünme vesilesi.

Mirâc-ı suûd ve terakki: Yükselme ve ilerleme merdiveni.

Muvafık: Benimseyen, razı olan, memnun.

Revaçlı: İtibarlı, kıymetli.

Şâşaa-yı cemâl: Güzelliğinin parlantısı, yaldızı.

Talip: Talep eden, isteyen.

Hâtime

Asırlara göre şeriatlar değişir. Belki bir asırda, kavimlere göre ayrı ayrı şeriatlar, peygamberler gelebilir ve gelmiştir. Hâtemü'l-enbiya'dan sonra şeriat-ı kübrâsı, her asırda, her kavme kâfi geldiğinden, muhtelif şeriatlara ihtiyaç kalmamıştır. Fakat teferruatta, bir derece ayrı ayrı mezheplere ihtiyaç kalmıştır. Evet, nasıl ki mevsimlerin değişmesiyle elbiseler değişir, mizaçlara göre ilâçlar tebeddül eder; öyle de, asırlara göre şeriatlar değişir, milletlerin istidadına göre ahkâm tahavvül eder. Çünkü; ahkâm-ı şer'iyenin teferruat kısmı, ahval-i beşeriye bakar; Ona göre gelir, ilâç olur. Enbiya-yı sâlîfe zamanında, tabakat-ı beşeriye birbirinden çok uzak ve seciyeleri hem bir derece kaba, hem şiddetli ve efkârca ibtidaî ve bedeviyete yakın olduğundan, o zamandaki şeriatlar, onların hâline

Ahvâl-i beşeriye: İnsanî hâller.

Bedeviyet: Bedevîlik, göçebelik.

Efkârca: Fikir ve düşünce bakımından.

Enbiya-yı sâlîfe: Önceki devirlerde yaşamış peygamberler (a.s.).

Hâtemü'l-Enbiya: Son peygamber mânâsında Efendimiz'in (s.a.s) lakabı.

Hâtime: Son söz, sonuç bölümü.

İptidaî: Basit, ilkel.

Seciye: Huy, karakter.

Şeriat: Dinlerin hukukî esasları, kuralları.

Şeriat-i kübrâ: Allah'ın kâinata koyduğu büyük kanun, İslâmiyet.

Tabakat-ı beşeriye: İnsan tabakaları.

Tahavvül: Değişmek, değişim geçirmek.

Tebeddül etmek: Değişmek.

Teferruat: Temel esaslara bağlı ayrıntılar.

muvafık bir tarzda ayrı ayrı gelmiştir. Hatta bir kıtada, bir asırda ayrı ayrı peygamberler ve şeriatlar bulunmuş.

Sonra, Âhîrzaman Peygamberi'nin gelmesiyle, insanlar güya ibtidaî derecesinden, îdadiye derecesine terakki ettiğinden, çok inkılâbat ve ihtilâtat ile akvam-ı beşeriye bir tek ders alacak, bir tek muallimi dinleyecek, bir tek şeriatla amel edecek vaziyete geldiğinden, ayrı ayrı şeriat ihtiyacı kalmamıştır, ayrı ayrı muallime de lüzum görülmemiştir. Fakat tamamen bir seviyeye gelmediğinden ve bir tarz-ı hayat-ı içtimaiyede gitmediğinden, mezhepler taaddüt etmiştir. Eğer beşerin ekseriyet-i mutlaka bir mekteb-i âlînin talebesi gibi, bir tarz-ı hayat-ı içtimaiyeyi giyse, bir seviyeye girse, o vakit mezhepler tevhid edilebilir. Fakat bu hâl-i âlem, o hâle müsaade etmediği gibi, mezâhip de bir olmaz.

Eğer desen: Hak bir olur; nasıl böyle dört ve on iki mezhebin muhtelif ahkâmı hak olabilir?

Âhîrzaman Peygamberi: Kıyamete yakın son zaman diliminin Peygamberi (s.a.s.).

Akvâm-ı beşeriye: İnsan toplulukları.

Ekseriyet-i mutlaka: Büyük çoğunluk.

Hâl-i âlem: İnsanların durumu.

İdadiye: Hazırlama yeri, başlangıçtan bir sonraki basamak.

İhtilâtat: Karışmalar.

İnkılâbat: Değişmeler, başka bir hâle dönmeler.

Mekteb-i âli: Yüksek okul, üniversite.

Mezâhip: Mezhepler.

Taaddüt etmek: Artmak, çoğalmak.

Tarz-ı hayat-ı içtimaiye: Toplum hayatının tarzı.

Tevhid: Birleştirme, bir araya getirme.

Elcevap: Bir su, beş muhtelif mizaçlı hastalara göre nasıl beş hüküm alır.. şöyle ki: Birisine, hastalığının mizacına göre su, ilâçtır; tıbben vaciptir. Diğer birisine hastalığı için zehir gibi muzırdır; tıbben ona haramdır. Diğer birisine az zarar verir; tıbben ona mekruhtur. Diğer birisine, zararsız menfaat verir; tıbben ona sünnettir. Diğer birisine ne zarardır, ne menfaattir, âfiyetle içsin; tıbben ona mübahdır. İşte hak burada taaddüt etti. Beşi de haktır. Sen diyebilir misin ki: “Su yalnız ilâçtır, yalnız vaciptir, başka hükmü yoktur.”

İşte bunun gibi, ahkâm-ı ilâhiye –mezheplere, hikmet-i ilâhiyenin sevkiyle ittiba edenlere göre– değişir; hem hak olarak değişir ve her birisi de hak olur, maslahat olur.

Meselâ, hikmet-i ilâhiyenin tensibiyle İmam Şâfiî’ye* ittiba eden, ekseriyet itibarıyla Hanefîlere nisbeten köylülüğe ve bedevîliğe daha yakın olup, cemaatı bir tek vücûd hükmüne getiren hayat-ı içtimaiye de nâkıs olduğundan,

Ahkâm-ı ilâhiye: İlâhî hükümler.

Bedevîlik: Göçebelik, iptidâilik, medenî olmama.

Hayat-ı içtimaiye: Toplum hayatı.

Hikmet-i ilâhiye: İlâhî gaye, hikmet.

İttiba etmek: Uymak.

Maslahat: Şahıs veya toplumun

faydalarını sağlama ve zararlarından da koruma prensibi.

Muhtelif: Çeşitli, farklı.

Muzır: Zararlı.

Nâkıs: Noksan, eksik.

Tensip: Münasip görme, uygun bulma.

Vacip: Gerekli, kesin.

her biri bizzât dergâh-ı Kâdiü'l-Hâcât'ta kendi derdini söylemek ve hususî matlubunu istemek için, imam arkasında Fâtiha'yı birer birer okuyorlar. Hem ayn-ı hak ve mahz-ı hikmettir. İmam Âzam'a ittiba edenler, ekseriyet-i mutlak itibarıyla, İslâmî hükûmetlerin ekserisi, o mezhebi iltizam etmesiyle, medeniyete, şehirliliğe daha yakın ve hayat-ı içtimaiyeye müstaid olduğundan; bir cemaat, bir şahıs hükmüne girip, bir tek adam umum namına söyler. Umum, kalben onu tasdik ve rabt-ı kalb edip, onun sözü umumun sözü hükmüne geçtiğinden, Hanefî Mezhebi'ne göre imam arkasında Fâtiha okunmaz. Okunmaması ayn-ı hak ve mahz-ı hikmettir.

Hem meselâ, madem şeriat, tabiatın tecavüzâtına sed çekmekle onu tadil edip nefis-i emmâreyi terbiye eder. Elbette ekser etbâi, köylü ve nim-bedevî ve amelelikle

Amele: İşçi.

Ayn-ı hak: Hakkın ta kendisi.

Dergâh-ı Kâdiü'l-Hâcât: İhtiyaçlara cevap veren Allah'ın (c.c.) huzuru.

Etbâ: Taraftarlar, emir altında bulunanlar.

İltizam etmek: Bir şeye ondan ayrılmamacasına sarılma.

Mahz-ı hikmet: Hikmetin ta kendisi.

Matlup: Talep edilen şey.

Müstaid: İstidatlı, kabiliyetli.

Nefis-i emmâre: İnsanı, daima kötü şeyleri emreden nefis.

Nim-bedevî: Yarı bedevi.

Rabt-ı kalb etmek: Kalb iribatını sağlamak, gönlünü bağlamak.

Sed çekmek: Engel olmak, önlemek.

Tabiat: huy, karakter.

Tâdil etmek: Düzeltmek, doğrultmak.

Tasdik: Kabul etme.

Tecavüzât: Tecavüzler, saldırımlar.

meşgul olan Şâfiî Mezhebi'ne göre: "Kadına temas ile abdest bozulur; az bir necaset zarar verir." Ekseriyet itibarıyla hayat-ı içtimaiyeye giren, nim-medenî şeklini alan insanlar, ittiba ettikleri Mezheb-i Hanefî'ye göre: "Mess-i nisvan abdesti bozmaz; bir dirhem kadar necasete fetva var."

İşte, bir amele ile bir efendiyi nazara alacağız. Amele, tarz-ı maîşet itibarıyla ecnebi kadınlarla ihtilata, temasa ve bir ocak yanında oturmaya ve mülevves şeylerin içine karışmaya mübtelâ olduğundan; sanat ve maîşet itibarıyla, tabiat ve nefs-i emmâresi meydanı boş bulup tecavüz edebilir. Onun için şeriat, onların hakkında, o tecavüzata sed çekmek için, "Abdest bozulur, temas etme! Namazını ibtal eder, bulaşma!" mânevî kulağında bir sada-yı semâvî çınlattırır. Amma o efendi, namuslu olmak şartıyla âdât-ı içtimaiyesi itibarıyla, ahlâk-ı umumiye namına, ecnebi

Âdât-ı içtimaiye: Toplum görevleri.

Ahlâk-ı umumiye: Genel ahlâk.

Ecnebi: Yabancı, gayr-i müslim.

İbtal etmek: Hükümsüz kılmak, bozmak.

İhtilat: Karışmak, beraber yaşamak.

İttiba etmek: Uymak.

Maîşet: Yaşama, geçinme.

Mess-i nisvan: Kadınlara dokunmak.

Mübtelâ: Düşkün, tutkun.

Mülevves: Kirletilmiş, kirli.

Necaset: Görünen pislik.

Nefs-i emmâre: İnsanı, daima kötü şeyleri emreden nefis.

Nim-medenî: Yarı medeni.

Sadâ-yı semâvî: Semâdan gelen ses.

Sed çekmek: Engel olmak, önlemek.

Tarz-ı maîşet: Yaşayış tarzı.

Tecavüz etmek: Haddi aşmak, ileri gitmek.

Tecavüzat: Haddi aşmalar, saldırılar.

Temas: Dokunma.

kadınlara temasa mübtelâ değil, mülevves şeylerle nezafet-i medeniye namına kendini o kadar bulaştırmaz. Onun için şeriat, Mezheb-i Hanefî namıyla ona şiddet ve azîmet göstermemiş; ruhsat tarafını gösterip, hafifletmiştir. “Elin dokunmuş ise, abdestin bozulmaz. Hicap edip, kalabalık içinde su ile istinca etmemenin zararı yoktur. Bir dirhem kadar fetva vardır.” der, onu vesveseden kurtarır. İşte denizden iki katre sana misal... Onlara kıyas et. Mizan-ı Şa’rânî mizaniyle, şeriat mizanlarını bu suretle müvazene edebilirsen et.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ¹

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مَنْ تَمَثَّلَ فِيهِ أَنْوَارُ مَحَبَّتِكَ لِجَمَالِ صِفَاتِكَ
وَأَسْمَائِكَ بِكَوْنِهِ مِرَاةً جَامِعَةً لِتَجَلِّيَاتِ أَسْمَائِكَ الْحُسْنَى وَمَنْ

¹ “Sübhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

Azimet: Normal şartlar altında herkesin uymakla yükümlü olduğu dinî hüküm ve emir.

İstinca: Kan meni, sidik pislik gibi şeylerin çıktıkları yerin temizlenmesi.

Katre: Damla.

Mizan: Terazi, ölçü.

Mizan-ı Şa’rânî: Eser isimdir. İmam Şa’rânî (899-978) tarafından kaleme alınan bu kitapta, dört hak

mezhebin birleşen ve ayrılan tarafları ele alınmıştır.

Muvazene: Kıyas, karşılaştırma.

Nezafet-i medeniye: Medeniyetin gerektirdiği karşılıklı saygı, nezaket anlayışı.

Ruhsat: Dinî izin. Asıl hükmün özel şartlara bağlanarak hafifletilmiş şekli.

Vesvese: Şüphe, vehim, kuruntu.

تَمَرَكَزَ فِيهِ شُعَاعَاتُ مَحَبَّتِكَ لِصَنَعَتِكَ فِي مَصْنُوعَاتِكَ بِكُونِهِ
 أَكْمَلَ وَأَبْدَعَ مَصْنُوعَاتِكَ وَصَيَّرَ وَرَثَتَهُ أَنْمُودَجَ كَمَا لَاتِ صَنَعَتِكَ
 وَفَهْرِسْتَةَ مَحَاسِنِ نُقُوشِكَ وَمَنْ تَظَاهَرَ فِيهِ لَطَائِفُ مَحَبَّتِكَ
 وَرَغَبَتِكَ لِاسْتِحْسَانِ صَنَعَتِكَ بِكُونِهِ أَعْلَى دَلَالِي مَحَاسِنِ
 صَنَعَتِكَ وَأَرْفَعَ الْمُسْتَحْسِنِينَ صَوْتًا فِي إِعْلَانِ حُسْنِ نُقُوشِكَ
 وَأَبْدَعَهُمْ نَعْتًا لِكَمَا لَاتِ صَنَعَتِكَ وَمَنْ تَجَمَّعَ فِيهِ أَفْسَامُ مَحَبَّتِكَ
 وَاسْتِحْسَانِكَ لِمَحَاسِنِ أَخْلَاقِ مَحْلُوقَاتِكَ وَلَطَائِفِ أَوْصَافِ
 مَصْنُوعَاتِكَ بِكُونِهِ جَامِعًا لِمَحَاسِنِ الْأَخْلَاقِ كَافَّةً بِإِحْسَانِكَ
 وَلِلطَائِفِ الْأَوْصَافِ قَاطِبَةً بِفَضْلِكَ وَمَنْ صَارَ مُصَدِّقًا وَمُقْيَا سَا
 فَائِقًا لِجَمِيعِ مَنْ ذَكَرْتَ فِي فُرْقَانِكَ إِنَّكَ تُحِبُّهُمْ مِنَ الْمُحْسِنِينَ
 وَالصَّابِرِينَ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُتَّقِينَ وَالتَّوَّابِينَ وَالْأَوَّابِينَ وَجَمِيعِ
 الْأَوْصَافِ الَّذِينَ أَحْبَبْتَهُمْ وَشَرَّفْتَهُمْ بِمَحَبَّتِكَ فِي فُرْقَانِكَ حَتَّى
 صَارَ إِمَامَ الْحَبِيبِينَ لَكَ وَسَيِّدَ الْمَحْبُوبِينَ لَكَ وَرَبِّيسَ أَوْدَائِكَ
 وَعَلَى إِلِهِ وَأَصْحَابِهِ وَإِخْوَانِهِ أَجْمَعِينَ أَمِينَ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ

الرَّاحِمِينَ¹

¹ “Allah’ım! Esmâ-yı hüsnânın tecellilerine tam bir ayna olmasıyla sıfat ve isimlerinin güzelliklerine olan muhabbetinin nurları kendisinde ⇨

⇒ temessül eden; masnuâtının en mükemmeli, en harikası olmasıyla musnuatın içinde tecelli eden sanatına olan muhabbetinin şuaları kendisinde toplanan; nakışlarının güzelliklerinin fihristesi ve mükemmel sanatının numûnesi olan, sanatının mükemmelliğinin en harikası olması ve nakışlarının güzelliğini ilân ve istihsan etmede en gür sesli olmasıyla Senin yaratmış olduğun varlıklarda gösterdiğin güzelliklerinin dellâlı olmasıyla Senin sanatına olan rağbet ve muhabbetinin incelikleri O'nda tezahür eden; Senin fazlınla bütün latif vasıflara sahip; ikramınla bütün güzel ahlâka malik olmakla Senin istihsan ve muhabbetinin bütün neveleri O'nda toplanan; Kur'ân'da zikrettiğin ve sevdiğin bütün ihsan sahibi, sabırlı, mümin, müttakî, tevbekâr ve Sana yönelmiş kimselere; Kur'ân'da sevdiğin ve Seni sevmekle şeref-lendirdiğin bütün mahlûkata üstün bir mihenk ve mikyas olan, öyle ki, sevenlerin imamı, Sence mahbup olanların efendisi ve dostlarının reisi olan Zât'a ve O'nun bütün âl ve ashâb ve ihvanına salât ve selâm eyle, âmîn!.. Ey merhametlilerin en merhametlisi!"

Yirmi Yedinci Söz'ün Zeyli

Sahabeler hakkındadır

Mevlânâ Câmî'nin* dediği gibi derim:

يا رسول الله چه باشد چون سگِ اصحابِ كهفِ

داخل جنتِ شومِ دَرِ زمرةِ اصحابِ تو؟

او رَوَدُ دَرِ جَنَّتِ مِنْ دَرِ جَهَنَّمَ كى رَوَّاسْتِ

او سگِ اصحابِ كهفِ مِنْ سگِ اصحابِ تو؟¹

بِاسْمِهِ سُبْحَانَهُ² ، وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ³

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى

الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ⁴ ... الخ

1 “Yâ Resûlellah! Ne olurdu, Ashâb-ı Kehf'in köpeği gibi ben de Senin ashabının arasında Cennet'e girseydim. Onun Cennet'e, benim Cehennem'e gitmem reva mı? O, Ashâb-ı Kehf'in köpeğiyse ben de Senin ashabının köpeğiyim.”

2 “Her türlü noksan sıfatlardan uzak olan Allah'ın adıyla.”

3 “Hiç bir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın.” (İsrâ sûresi, 17/44)

4 “Muhammed Allah'ın resûlüdür. O'nun beraberindeki müminler de kâfirlere karşı şiddetli olup kendi aralarında şefkatlidirler.” (Fetih sûresi, 48/29)

Sual ediyorsunuz: Bazı rivayetlerde vardır ki: “Bid’aların revacı hengâmında ehl-i iman ve takvâdan bir kısım sulehâ, sahabe derecesinde veya daha ziyade efdal olabilir.” diye rivayetler vardır. Bu rivayetler sahih midir? Sahih ise, hakikatleri nedir?

Elcevap: Enbiyadan sonra nev-i beşerin en efdali sahabe olduğu,¹ Ehl-i Sünnet ve Cemaat’ın icmâi bir hüccet-i katıdır ki, o rivayetlerin sahih kısmı, fazilet-i cüz’iye hakkındadır. Çünkü; cüz’î fazilette ve hususî bir kemâlde,

¹ İbn Hibbân, *es-Sahîh* 10/477; el-Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid* 1/153; İbn Hacer, *Fethu’l-bârî* 2/181, 6/499; İbn Abdilberr, *et-Temhîd* 22/47; *es-Suyûtî, et-Tedribu’r-râvi* 1/207, 318, 2/214-215.

Bid’a: Dinî bir asla dayanmayan, sonradan ortaya çıkan şey.

Cüz’î: Küçük, az.

Efdal: En faziletli.

Ehl-i iman ve takvâ: Allah’a iman edenler ve dinin emrine de yasaklarına sıkı sıkıya bağlı kimseler.

Ehl-i iman: İman sahibi kimseler, müminler.

Ehl-i Sünnet ve Cemaat: İnançlarında ve amellerinde Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) ve O’nun nuru ashabının yoluna tâbi olanlar, Sünniler.

Enbiya: Peygamberler.

Fazilet-i cüz’iye: Münferit, küçük fazilet.

Hengâm: Vakit, an.

Hüccet-i kâti’a: Kesin delil.

İcmâ: Bir mesele üzerinde ittifak etmek.

İcmâ: İttifak, fikir birliği.

Kemâl: Mükemmellik, yücelik, fazilet.

Nev-i beşer: İnsanlık, insanlar.

Revaç: Rağbet, itibar, kıymet.

Sahih: Senedinin başından sonuna kadar güvenilir kişiler tarafından Peygamber Efendimiz’den (s.a.s.) nakledilen hadis.

Sulehâ: Sâlih, dindar, faziletli kimseler.

mercuh râcihe tereccuh edebilir. Yoksa Sûre-i Feth'in âhirinde, sitayışkârâne tavsifat-ı rabbâniyeye mazhar ve Tevrat ve İncil ve Kur'ân'ın medh ü senâsına mazhar olan sahabelere, fazilet-i külliye nokta-yı nazarında yetişilemez. Şu hakikatin pek çok esbap ve hikmetlerinden, şimdilik üç sebebi tazammun eden üç hikmeti beyan edeceğiz:

Birinci Hikmet

Sohbet-i nebeviye öyle bir iksirdir ki, bir dakikada ona mazhar bir zât, senelerle seyr u sülûke mukabil, hakikatin envarına mazhar olur. Çünkü sohbette insibağ ve in'ikâs vardır. Malûmdur ki: İn'ikâs ve tebaiyetle, o nur-u âzam-ı nübüvvetle beraber en azîm bir mertebeye çıkabilir. Nasıl ki

Âhir: Son, nihayet, bitiş.

Azîm: Büyük.

Envar: Nurlar.

Esbap: Sebepler.

Fazilet-i külliye: Umumî fazilet.

İksir: Bir şeyi bir hali meydana getiren fevkalâde tesirli sebep.

İN'İKÂS: Aksetme, yansıma.

İnsibağ: Boyanma.

Mazhar: Nail olmuş, erişmiş, kavuşmuş.

Medh ü senâ etmek: Övmek, güzel yönlerini anlatarak yüceltmek.

Mercuh: Başka bir şeyin kendisine üstün tutulduğu şey.

Mukabil: Bir şeye karşı, bir şeyin karşısında bulunan.

Nokta-yı nazar: Bakış açısı, görüş.

Nur-u âzam-ı nübüvvet: Peygamberliğin en büyük nuru.

Râcih: Üstün olan, tercih edilen.

Seyr u sülûk: Cenâb-ı Hakk'a ermek için bir rehberin öncülüğünde ve denetiminde çıkılan mânevî ve ruhî yolculuk.

Sitayışkârâne: Överek, methetmek suretiyle.

Sohbet-i nebeviye: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) sohbeti.

Tavsifat-ı rabbâniye: İlâhî vasıflandırmalar.

Tazammun: İhtiva etme, içine alma.

Tebaiyet: Tâbi olma, uyma

Tereccuh: Üstün olmak.

bir sultanın hizmetkârı ve onun tebaiyeti ile öyle bir mevkiye çıkar ki, bir şah çıkamaz. İşte şu sırdandır ki, en büyük velîler sahabe derecesine çıkamıyorlar. Hatta Celâleddin-i Süyûtî* gibi, uyanık iken çok defa sohbet-i nebeviyeye mazhar olan¹ velîler, Resûl-i Ekrem (*aleyhissalâtü vesselâm*) ile yakazaten görüşmeler ve şu âlemde sohbetine müşerref olsalar, yine sahabeye yetişemiyorlar. Çünkü; sahabelerin sohbeti, nübüvvet-i Ahmediye (*aleyhissalâtü vesselâm*) nuruyla, yani “Nebî” olarak onunla sohbet ediyorlar. Evliyalara ise, vefat-ı nebevîden sonra Resûl-i Ekrem’i (*aleyhissalâtü vesselâm*) görmeleri, velâyet-i Ahmediye (*aleyhissalâtü vesselâm*) nuruyla sohbettir. Demek Resûl-i Ekrem’in (*aleyhissalâtü vesselâm*) onların nazarlarına temessül ve tezahür etmesi, velâyet-i Ahmediye (*aleyhissalâtü vesselâm*) cihetindedir; “nübüvvet” itibarıyla değil. Madem öyledir; nübüvvet

¹ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb* 4/54; en-Nebhânî, *Câmiu kerâmâti'l-evliyâ* 2/158.

Evliya: Veliler, Allah dostları.

Müşerref olmak: Şereflemek, tanışmak.

Nebî: Peygamber.

Nübüvvet: Peygamberlik.

Nübüvvet-i Ahmediye (a.s.m.): Peygamber Efendimiz’in (a.s.m.) peygamberliği.

Resûl-i Ekrem: En yüce, en şerefli Peygamber (s.a.s.).

Sohbet-i nebeviye: Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) sohbeti.

Temessül: Bir şeyin bir yerde sûret ve mahiyetinin aksetmesi, görünmesi

Tezahür: Ortaya çıkma, görüme, belirme

Vefat-ı nebevî: Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) vefatı.

Velâyet-i Ahmediye: Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) kulluğundaki enginliği, derinliği ile Allah’a olan eşsiz, yakınlığı.

Yakazaten: Uyanık olarak.

derecesi, velâyet derecesinden ne kadar yüksek ise, o iki sohbet de o derece tefavüt etmek lâzım gelir.

Sohbet-i nebeviye ne derece bir iksîr-i nurânî olduğu bununla anlaşılır ki: Bir bedevî adam, kızını sağ olarak defnedecek¹ derecede bir kasavet-i vahşiyânede bulunduğu hâlde, gelip bir saat sohbet-i nebeviyeye müşerref olur; daha karıncaya ayağını basamaz derecede bir şefkat-i rahîmâneyi kesbederdi. Hem câhil, vahşi bir adam, bir gün sohbet-i nebeviyeye mazhar olur; sonra Çin ve Hind gibi memleketlere giderdi. Mütemeddin kavimlere muallim-i hakâik ve rehber-i kemâlât olurdu.

İkinci Sebep

Yirmi Yedinci Söz'deki içtihad bahsinde beyan ve isbat edildiği gibi; sahabeler, ekseriyet-i mutlaka itibarıyla,

¹ Bkz.: En'âm sûresi, 6/140, 151; Nahl sûresi, 16/58-59; İsrâ sûresi, 17/31; Tekvir sûresi, 81/8-9; Dârimî, *mukaddime* 1.

Bedevî: Göçebe.

Beyan: Açıklama, belirtme.

Ekseriyet-i mutlaka: Büyük çoğunluk.

İksîr-i nurânî: Nurlu iksir.

Kasavet-i vahşiyâne: Vahşice bir merhametsizlik, kalp katılığı.

Kesbetmek: Kazanmak, elde etmek.

Mazhar: Nail olmuş, erişmiş, kavuşmuş.

Muallim-i hakâik: Hakikatleri öğretici.

Mütemeddin: Medenîleşmiş, ilerlemiş.

Rehber-i kemâlât: Faziletlerin, güzelliklerin, iyiliklerin rehberi.

Sohbet-i nebeviye: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) sohbeti.

Şefkat-i rahîmâne: Merhamet ederek şefkat gösterme.

Tefavüt etmek: Farklılık göstermek.

Velâyet: Allah dostluğu, iman ve takva ile Allah'a yakınlık.

kemâlât-ı insaniyenin en âlâ derecesindedirler. Çünkü; o zamanda, o inkılâb-ı azîm-i İslâmî'de hayır ve hak, bütün güzelliğiyle; şer ve bâtil, bütün çirkinliğiyle görülmüş ve maddeten hissedilmiş. Şer ve hayır ortasında öyle bir ayrılık ve kizb ve sıdk mabeyninde öyle bir mesafe açılmıştı ki, küfür ve iman kadar, belki Cehennem ve Cennet kadar beyinleri uzaklaştı. Kizb ve şer ve bâtilin dellâlı ve numûnesi olan Müseylime-i Kezzâb ve maskaraca kelimeleri olduğundan, fitraten hissiyat-ı ulviye sahibi ve maâlî-i ahlâka meftun ve izzet ve mübâhata meyyal olan sahabeler, elbette ihtiyârlarıyla, kizb ve şerre ellerini uzatıp, Müseylime derekesine düşmemişler. Sıdk ve hayır ve hakkın dellâlı ve numûnesi olan Habîbullah'ın (*aleyhissalâtü vesselâm*) âlâ-yı illiyîn-i kemâlâtındaki makamına bakarak, bütün kuvvet ve himmetleriyle, o tarafa koşmak mukteza-yı seciyeleridir.

Âlâ: Yüksek, yüce.

Âlâ-yı illiyîn-i kemâlât: Faziletin, güzelliğin, ahlâkın en yüksek mertebesi.

Bâtil: Yanlış, doğru olmayan.

Beynleri: Araları.

Dellâl: Bir şeyi ilân edip duyuran.

Dereke: Aşağı indiren basamak.

Habibullah: "Allah'ın en çok sevdiği kul" anlamında Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) ait bir sıfat.

Hissiyât-ı ulviye: Yüce duygular.

İhtiyâr: Tercih, irade.

İnkılâb-ı azîm-i İslâmî: İslâm'ın

büyük inkılabı

Kemâlât-ı insaniye: İnsanî faziletler, güzellikler.

Kizb: Yalan.

Maâlî-i ahlâk: Ahlâkî yücelikler.

Mabeyninde: Arasında.

Meftun: Düşkün, tutkun.

Meyyal: Çok istekli, düşkün.

Mukteza-yı seciye: Huy ve karakter gereği.

Mübâhat: Övünme.

Numûne: Örnek.

Sıdk: Doğruluk.

Şer: Kötülük.

Meselâ; nasıl ki, zaman oluyor; medeniyet-i beşeriye çarşısında ve hayat-ı içtimaiye-i insaniye dükkânında, bazı şeylerin verdiği müthiş neticeleri ve çirkin eserleri zehr-i katil gibi, herkes onu satın almak değil, bütün kuvvetiyle ondan nefret edip kaçır. Ve bazı şeylerin ve mânevî metâların verdikleri güzel neticeler ve kıymettar eserler, bir tiryak-ı nâfi ve bir pırlanta gibi, herkesin nazar-ı rağbetini kendine celbeder. Herkes elinden geldiği kadar onları satın almaya çalışır. Öyle de; Asr-ı Saadet'te hayat-ı içtimaiye-i insaniyenin çarşısında, kizb ve şer ve küfür gibi maddeler, şekâvet-i ebediye gibi neticeleri ve Müseylime-i Kezzâb gibi süflî maskaraları tevlid ettiğinden, secâyâ-yı âliye ve hubb-u maâlîye meftun olan sahabelerin, zehr-i katilden kaçır gibi ondan kaçmaları ve nefret etmeleri bedihîdir. Ve saadet-i ebediye gibi netice veren ve Resûl-i

Asr-ı Saadet: Mutluluk çağı. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) varlığı ile şereflenen asır.

Bedihî: Besbelli, apaçık.

Celbetmek: Kendine çekmek.

Hayat-ı içtimaiye-i insaniye: İnsanın toplumsal hayatı.

Hubb-u maâlî: Yüksek ahlâkî değerlere düşkün olma.

Küfür: İnançsızlık, inkâr.

Medeniyet-i beşeriye: İnsanlık medeniyeti.

Metâ: Mal, servet.

Nazar-ı rağbet: İstekli ve arzulu bakış.

Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk.

Saadet-i ebediye: Sonsuz mutluluk, cennet hayatı.

Secâyâ-yı âliye: Yüksek karakterler, yüce tabiatlar

Süflî: Alçak, bayağı, pes.

Şekâvet-i ebediye: Ebedî mahrumluk, nasipsizlik, cehennem hayatı.

Tevlid etmek: Doğurmak, vücuda getirmek, meydana çıkarmak

Tiryak-ı nâfi: Faydalı ilaç.

Zehr-i katil: Öldürücü zehir.

Ekrem (*aleyhissalâtü vesselâm*) gibi nurânî meyveler gösteren sıdk ve hakka ve imana en nâfi bir tiryak, en kıymetdar bir elmas gibi, o fitratları sâfiye ve seciyeleri sâmiye olan sahabeler, bütün kuvvetleriyle ve hissiyat ve letâifleriyle, onlara müşteri ve müştak olması zarurîdir. Hâlbuki o zamandan sonra, git gide ve gele gele sıdk ve kizb ortasındaki mesafe azala azala, omuz-omuza geldi. Bir dükkânda ikisi beraber satılmaya başladığı gibi, ahlâk-ı içtimaiye bozuldu. Propaganda-yı siyaset, yalana fazla revaç verdi. Yalanın müthiş çirkinliği gizlenip, doğruluğun parlak güzelliği görünmemeye başladığı zamanda, kimin haddi var ki, sahabenin adalet ve sıdk ve ulviyet ve hakkaniyet hususundaki kuvvetlerine, metânetlerine, takvâlarına yetişebilsin veya derecelerinden geçsin? Geçen meseleyi bir derece tenvir edecek, başıma gelmiş bir hâlimi beyan ediyorum. Şöyle ki:

Adalet: Ashabın hepsinin Resûlullah'tan (s.a.s.) hadis rivayetinde doğru söylemeleri, bilerek yalan söylememeleri.

Ahlâk-ı içtimaiye: Toplum ahlâkı.

Hakkaniyet: Doğruluktan, adaletten ayrılmamak.

Letâif: Latifeler. Mâneviyatı hissetmeye yarayan mânevî duyular.

Metânet: Kararlılık, dayanıklılık, sağlam duruş.

Müştak: Aşkılı, şevkli.

Nâfi: Faydalı.

Propaganda-yı siyaset: Siyaset propagandası.

Revaç vermek: İlgii arttırmak.

Sâfiye: Bozulmamış, temiz.

Sâmiye: Yüksek, yüce.

Seciye: Huy, karakter.

Takvâ: Dinin emir, yasak ve tavsiyelerine titizlikle uymak.

Tenvir: Nurlandırma, aydınlatma.

Tiryak: İlâç.

Ülviyet: Üstünlük, yücelik.

Zarurî: Kesin gerekli.

Bir zaman kalbime geldi; niçin Muhyiddîn-i Arabî* gibi harika zâtlar sahabelere yetişemiyorlar? *Sonra namaz içinde* ¹ *سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى* derken, şu kelimenin mânâsı inkişaf etti. Tam mânâsıyla değil, fakat bir parça hakikati görüldü. Kalben dedim: “Keşki bir tek namaza bu kelime gibi muvaffak olsaydım, bir sene ibadetten daha iyi idi.” Namazdan sonra anladım ki o hâtıra ve o hâl, sahabelerin ibadetteki derecelerine yetişilmediğine bir irşaddir. Evet Kur’ân-ı Hakîm’in envarıyla hasıl olan o inkılâb-ı azîm-i içtimaîde, ezdad birbirinden çıkıp ayrılırken; şerhler bütün tevâbiyle, zulümâtıyla ve teferruatıyla ve hayır ve kemâlât, bütün envarıyla ve netâiciyle karşı karşıya gelip, bir vaziyette ve müheyyiç bir zamanda; her zikir ve tesbih, bütün mânâsının tabakatını turfanda

¹ “En yüce olan Rabbimi her türlü noksandan tenzih ederim.” Peygamber Efendimiz’in (*sallâllâhu aleyhi ve sellem*), namazın secdelerinde 3 defa bunu söylediğine dair bkz.: Müslim, *müsâfirîn* 203; Tirmizî, *salât* 79, *vitir* 19; Ebû Dâvûd, *salât* 147; Nesâî, *iftitâh* 77, *tatbîk* 9, 25, 74, 86, *kıyâmü’l-leyl* 25; İbn Mâce, *ikâme* 20; Dârimî, *ezân* 69; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid* 1/371, 5/382, 384, 389, 394, 397, 398, 400.

Envar: Nurlar.

Ezdad: Zıt olan şeyler, karşıtlar.

İnkılâb-ı azîm-i içtimaî: Toplumdaki büyük inkılâp, büyük icraat.

Kemâlât: Güzellikler, faziletler, mükemmellikler.

Kur’ân-ı Hakîm: Hüküm ve hikmet kitabı Kur’ân-ı Kerîm.

Müheyyiç: Heyecan veren.

Netâic: Neticeler.

Tabakat: Tabakalar, dereceler.

Teferruat: Ayrıntılar.

Tevâbi: Bağlı olanlar, uyanlar.

Zulümât: Karanlıklar.

ve taravetli ve taze ve genç bir surette ifade ettiği gibi; o inkılâb-ı azîmin tarrakası altında olan insanların bütün hissiyatını, letâif-i mâneviyesini uyandırmış; hatta vehim ve hayal ve sır gibi duygular hüşyar ve müteyakkız bir surette, o zikir, o tesbihlerdeki müteaddit mânâları kendi zevklerine göre alır, emer.

İşte, şu hikmete binaen bütün hissiyatları uyanık ve letâifleri hüşyar olan sahabeler, envar-ı imaniye ve tesbihiyeyi câmi olan kelimât-ı mübarekeyi dedikleri vakit, kelimenin bütün mânâsıyla söyler ve bütün letâifiyle hisse alırlardı. Hâlbuki o infilâk ve inkılâptan sonra, gitgide letâif uykuya ve havâs o hakâik noktasında gaflete düşüp, o kelimât-ı mübareke, meyveler gibi git gide, ülfet perdesiyle letâfetini ve taravetini kaybeder. Âdeta, sathîlik

Câmi: Toplayan, kendinde bulunduran.

Envâr-ı imaniye ve tesbihiye: İman ve tesbih nurları.

Hakâik: Hakikatler.

Havâs: Hasseler, duygular.

Hissiyât: Duygular.

Hüşyar: Uyanık, dikkatli.

İnfilâk: Patlama.

İnkılâb-ı azîm: Büyük inkılâp, büyük icraat.

Kelimât-ı mübareke: Mübarek, bereketli kelimeler.

Letâfet: İncelik, güzellik, tatlılık.

Letâif: Latîfeler. Mâneviyatı hissetmeye yarayan mânevî duygular.

Letâif-i mâneviye: Mânevî duygular, ruhânî dinamikler.

Müteaddit: Birçok, çeşitli.

Müteyakkız: Uyanık, dikkatli.

Sathîlik: Sathî olma hâli, yüzde kalış, derine inmemeye.

Sır: Ruhânî kalbin bir boyutu.

Taravet: Tazelik, turfanda.

Taravetli: Taze, turfanda.

Tarraka: Büyük gürültü.

Vehim: Kuruntu, şüphe, tereddüt.

havasıyla kuruyor gibi, az bir yaşlık kalıyor ki, kuvvetli, tefekkürî bir amelîyatla, ancak evvelki hâli iade edilebilir. İşte bundandır ki, kırk dakikada bir sahabenin kazandığı fazilete ve makama, kırk günde, hatta kırk senede başkası ancak yetişebilir.

Üçüncü Sebep

On İkinci ve Yirmi Dördüncü ve Yirmi Beşinci Söz'lerde isbat edildiği gibi, nübüvvetin velâyete nisbeti, Güneş'in ayn-ı zâtıyla, aynalarda görülen Güneş'in misali gibidir. İşte daire-i nübüvvet, daire-i velâyetten ne kadar yüksek ise, daire-i nübüvvetin hademeleri ve o güneşin yıldızları olan sahabeler dahi, daire-i velâyetteki sulehâya o derece tefevvuku olmak lâzım geliyor. Hatta velâyet-i kübrâ olan verâset-i nübüvvet ve sıddîkiyet –ki, sahabelerin velâyetidir– bir velî kazansa yine saff-ı evvel olan sahabelerin makamına yetişmez. Şu Üçüncü Sebep'in müteaddit vücuhundan üç vechini beyan ederiz:

Ayn-ı zât: Bizzat kendisi.

Daire-i nübüvvet: Peygamberlik sahası.

Daire-i velâyet: Velîlik sahası.

Hademeler: Hizmetçiler.

Müteaddit: Birçok, çeşitli.

Nübüvvet: Peygamberlik.

Saff-ı evvel: İlk saf, ilkler.

Sıddîkiyet: Cenâb-ı Hak'tan geleni tereddütsüz kabul etme.

Suleha: Salihler. Salih kimseler.

Tefekkürî: Derin düşünme yoluyla.

Tefevvuk: Üste olma, üstünlük.

Velâyet: Allah dostluğu, iman ve takvâ ile Allah'a yakınlık.

Velâyet-i kübrâ: En büyük velîlik. Peygamberler ve vârislerinin (asfiyâ) velâyeti.

Verâset-i nübüvvet: Peygamber vârisliği.

Vücuh: Yönler.

Birinci Vecih: İçtihadı, yani istinbat-ı ahkâmı, yani Cenâb-ı Hakk'ın marziyâtını kelâmından anlamakta, sahabilere yetişilmez. Çünkü; o zamandaki o büyük inkılâb-ı ilâhî, marziyât-ı rabbâniyeyi ve ahkâm-ı ilâhiyeyi anlamak üzere dönerdi. Bütün ezhan, istinbat-ı ahkâma müteveccih idi. Bütün kalbler, “*Rabbimizin bizden istediği nedir!*” diye merak ederdi. Ahval-i zaman, bu hâli işmam ve ihsas edecek bir tarzda cereyan ediyordu. Muhaverat, bu mânâları tazammun ederek vuku buluyordu. İşte bunun için her şey ve her hâl ve muhavereler ve sohbetler ve hikâyeler, bütün o mânâları bir derece ders verecek bir tarzda cereyan ettiğinden; sahabenin istidadını tekmil ve fikirlerini tenvir ettiğinden; içtihad ve istinbatta istidadı, kibrit derecesinde nurlanmaya hazır olduğundan; bir günde veya bir ayda kazandığı mertebe-i istinbat ve içtihadı,

Ahval-i zaman: Zamanın hâlleri, durumları.

Ezhan: Zihinler.

İhsas etmek: Sezdirme, hissettirme.

İnkılâb-ı ilâhî: Cenâb-ı Hakk'ın kudretiyle meydana gelen değişmeler.

İstinbat-ı ahkâm: Kur'ân ve sünnet naslarını anlayabilme ve onlardan hüküm çıkarma.

İşmam: Hissettirme.

Marziyât: Hoşa giden, hoşnut olunan, razı olunan şeyler.

Mertebe-i istinbat ve içtihad: Hüküm çıkarma ve içtihad etme makamı.

Muhaverat: Konuşmalar, görüşmeler.

Muhavereler: Konuşmalar, görüşmeler.

Müteveccih: Yönelik, yönelmiş.

Tazammun: İhtiva etme, içine alma.

Tekmil: Tamamlama, bitirme.

Vech: Yön.

o sahabenin derece-i zekâvetinde ve istidadında olan bir adam, şu zamanda on senede, belki yüz senede kazanmayacaktır. Çünkü; şimdi saadet-i ebediyeye bedel, saadet-i dünyeviye medar-ı nazardır. Beşerin nazar-ı dikkati, başka maksatlara müteveccihdir. Tevekkülsüzlük içinde derd-i maîşet, ruha sersemlik ve felsefe-i tabîiye ve maddiye akla körlük verdiği için; beşerin muhît-i içtimaîsi, o şahsın zihnine ve istidadına, içtihad hususunda kuvvet vermediği gibi teşettüt veriyor, dağıtıyor. Yirmi Yedinci Söz'ün içtihad bahsinde, Süfyan İbni Uyeyne ile onun zekâveti derecesinde birinin müvazenesinde isbat etmişiz ki; Süfyan'ın on senede kazandığını öteki, yüz senede kazanamıyor.

İkinci Vecih: Sahabelerin kurbiyet-i ilâhiye noktasındaki makamlarına velâyet ayağıyla yetişilmez. Çünkü;

Derd-i maîşet: Geçim derdi.

Derece-i zekâvet: Zekâ seviyesi.

Felsefe-i maddiye: Maddeci felsefe, materyalizm.

Felsefe-i tabîiye: Yaratmayı tabiata vererek Allah'ı inkâr eden görüş.

Kurbiyet-i ilâhiye: Allah'a yakınlık.

Medar-ı nazar: Düşünme ve bakış sebebi.

Muhit-i içtimaî: Sosyal çevre.

Muvazene: Karşılaştırma, kıyaslama.

Müteveccih: Yönelik, yönelmiş.

Nazar-ı dikkat: Dikkatlice bakmak.

Saadet-i dünyeviye: Dünya mutluluğu.

Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk, ahiret saadeti.

Teşettüt: Dağınıklık, perişanlık.

Tevekkül: Sebeplere riayet ettikten sonra neticesini Allah'a bırakmak.

Zekâvet: Keskin anlayış, zekilik.

Cenâb-ı Hak, bize akrebdir¹ ve her şeyden daha ziyade yakındır. Biz ise, O'ndan nihayetsiz uzağız. O'nun kurbiyetini kazanmak iki suretle olur.

♦ *Birisi:* Akrebiyetin inkişafıyladır ki, nübüvvetteki kurbiyet ona bakar ve nübüvvet verâseti ve sohbeti cihe-tiyle sahabeler o sırra mazhardırlar.

♦ *İkinci suret:* Bu'diyetimiz noktasında kat-ı merâtip edip bir derece kurbiyete müşerref olmaktır ki, ekser seyr u sülûk-ü velâyet ona göre ve seyr-i enfüsî ve seyr-i âfâkî bu suretle cereyan ediyor. İşte, birinci suret sırf vehbîdir, kesbî değil. İncizaptır, cezb-i rahmânîdir ve mahbubiyettir.

¹ Âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hak **وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ** yani "Biz ona şahdamarından daha yakınız."^{*1} buyurmaktadır.

^{*1} Kaf sûresi, 50/16

Akreb: En yakın.

Akrebiyet: En yakın olma, daha da yakınlık.

Bu'diyet: Uzak olma, uzaklık.

Cezb-i rahmânî: İlâhî cezbedilme.

İncizab: Cezbedilme, çekilme.

Kat-ı merâtip: Mertebeleri aşıp geçme.

Kisbî: Çalışma ve gayretle elde edilen.

Kurbiyet: Cenâb-ı Hakk'ın kullarına şah damarlarından daha yakın olması.

Mahbubiyet: Sevilen olmak.

Müşerref olmak: Şereflemek, tanışmak.

Seyr u sülûk-ü velâyet: Velilik yolunda çıkılan mânevî ve ruhî yolculuk.

Seyr-i âfâkî: Kişinin dış âlemdaki delillerle, vasıtalarla yaptığı mânevî yolculuk.

Seyr-i enfüsî: Kişinin kendi iç âlemindeki delillerle, vasıtalarla yaptığı mânevî yolculuk.

Vehbî: Çalışmakla kazanılmayıp Allah'ın (c.c.) lütfu ile olan.

Verâset: Vârislik, vâris olma.

Yol kısadır, fakat çok metin ve çok yüksektir ve çok hâlistir ve gölgesizdir. Diğeri kesbîdir, uzundur, gölgelidir. Acaip harikaları çok ise de kıymetçe, kurbiyetçe evvelkisine yetişemez.

Meselâ; nasıl ki dünkü güne, bugün yetişmek için iki yol var:

♦ *Birincisi*, zamanın cereyanına tâbi olmayarak, bir kuvvet-i kudsiye ile fevka'z-zaman çıkıp, dünü bugün gibi hazır görmektir.

♦ *İkincisi*, bir sene kat-ı mesafe edip, dönüp dolaşıp düne gelmektir; fakat yine dünü elde tutamıyor, onu bırakıp gidiyor... Öyle de, zâhirden hakikate geçmek iki suretledir.

♦ *Biri*, doğrudan doğruya hakikatin incizâbına kapılıp tarikat berzahına girmeden, hakikati, ayn-ı zâhir içinde bulmaktır.

♦ *İkincisi*, çok merâtipten seyr u sülûk suretiyle geçmektir.

Ayn-ı zâhir: Zâhirin kendisi.

Cereyan: Hareket, akış.

Fevka'z-zaman: Zaman üstü.

Kat-ı mesafe: Mesafe katetmek.

Kuvve-i kudsiye: Cenâb-ı Hakk'ın yardımına mazhar olan kuvvet.

Merâtip: Mertebeler.

Seyr u sülûk: Cenâb-ı Hakk'a ermek için bir rehberin öncülüğünde ve denetiminde çıkılan mânevî ve ruhî yolculuk.

Tarikat berzahı: Uzun tarikat yolu.

Ehl-i velâyet, çendan fenâ-yı nefse muvaffak olurlar, nefsi emmâreyi öldürürler; yine sahabeye yetişemiyorlar. Çünkü; sahabelerin nefisleri tezkiye ve tathir edildiğinden; nefsin mahiyetindeki cihâzât-ı kesîre ile, ubûdiyetin envâna ve şükür ve hamdin aksamına daha ziyade mazhardırlar. Fenâ-yı nefisten sonra, ubûdiyet-i evliya besâtet peyda eder.

Üçüncü Vecih: Fazilet-i a'mâl ve sevab-ı ef'âl ve fazilet-i uhreviye cihetinde sahabelere yetişilmez. Çünkü; nasıl bir asker bazı şerâit dahilinde, mühim ve mahûf bir mevkide, bir saat nöbette, bir sene ibadet kadar bir fazilet kazanabilir¹ ve bir dakikada bir kurşunu yemekle, en ekall

¹ Buhârî, *cihâd* 73; Müslim, *imare* 163; Tirmizî, *cihâd* 2; Nesâî, *cihâd* 39; İbn Mâce, *cihâd* 7; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd* 1/62, 65-66, 75, 2/177, 3/468.

Aksâm: Kısımlar.

Besâtet: Sadelik, basitlik

Cihâzât-ı kesîre: Birçok donanım, duygular.

Ehl-i velâyet: Velilik makamına ulaşmış kimseler.

Ekall: En az.

Envâ: Çeşitler, türler.

Fazilet-i a'mâl: Amellerin fazileti.

Fazilet-i uhreviye: Âhirete yönelik fazilet.

Fenâ-yı nefis: Nefsin ölmesi.

Fenâ-yı nefis: Nefsi öldürmek.

Mahûf: Korkunç, tehlikeli.

Nefsi emmâre: İnsanı, daima kötü şeyleri emreden nefis.

Peyda etmek: Meydana gelmek, olmak.

Sevab-ı ef'âl: Fiillerin, amellerin sevabı.

Şerâit: Şartlar, durumlar.

Tathir: Temizleme.

Tezkiye: Temizleme, arındırma.

Ubûdiyet: Kulluk.

Ubûdiyet-i evliya: Allah dostlarının kulluğu, ibadeti.

kırk günde ancak kazanılacak velâyet derecesi gibi bir makama çıkıyor. Öyle de sahabelerin tesis-i İslâmiyet'te ve neşr-i ahkâm-ı Kur'âniye'de hizmetleri ve İslâmiyet için bütün dünyaya ilân-ı harp etmeleri o kadar yüksektir ki, bir dakikasına başkaları bir senede yetişemez. Hatta denilebilir ki, bütün dakikaları, –o hizmet-i kudsiyede– o şehid olan neferin dakikası gibidir. Bütün saatleri, müt-hiş bir makamda bir saat nöbet tutan fedakâr bir neferin nöbeti gibidir ki; amel az, ücreti çok, kıymeti yüksektir. Evet, sahabeler madem İslâmiyet'in tesisinde ve envar-ı Kur'âniye'nin neşrinde, saff-ı evvel teşkil ediyorlar; **السَّبَبُ** ¹ كَالْفَاعِلِ sırınca, bütün ümmetin hasenatından onlara hisse çıkar. Ümmetin **اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ** ² وَأَصْحَابِهِ demesiyle; sahabelerin, bütün ümmetin hasenatından hissedarlıklarını gösteriyor. Hem nasıl ki bir ağacın kökündeki küçük bir meziyet, ağacın dallarında büyük

¹ “(Bir işe) sebep olan, (onu bizzat) yapan gibidir.”

² “Allah'ım! Efendimiz Muhammed'e ve O'nun âl ve ashabına salât ve selâm eyle!”

Envar-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın nurları.

Hasenat: İyilikler, sevaplar.

Hizmet-i kudsiye: Yüce hizmet.

İlân-ı harp: Savaş açmak.

Neşr-i ahkâm-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın hükümlerini yayılması.

Saff-ı evvel: İlk saf, ilkler.

Tesis-i İslâmiyet: İslâm dininin kurulması.

Velâyet: Allah dostluğu, iman ve takvâ ile Allah'a yakınlık.

bir suret alır, büyük bir daldan daha büyüktür. Hem nasıl ki mebdede küçük bir irtifa, gittikçe bir yekûn teşkil eder. Hem nasıl ki nokta-yı merkeziyeye yakın bir iğne ucu kadar bir ziyadelik, daire-i muhîtada, bazan bir metre kadar ziyadeye mukabil geliyor.

Aynen şu dört misal gibi; *sahabeler İslâmiyet'in şecere-i nurâniyesinin köklerinden, esaslarından oldukları; hem bina-yı İslâmiyet'in hutût-u nurâniyesinin mebdeinde, hem cemaat-ı İslâmiye'nin imamlarından ve adetlerinin evvellerinde, hem Şems-i Nübüvvet ve Sirâc-ı Hakikat'in merkezine yakın olduklarından; az amelleri çoktur, küçük hizmetleri büyüktür. Onlara yetişmek için, hakikî sahabe olmak lâzım geliyor.*

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ الَّذِي قَالَ: أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ بِأَيْهِمْ
اقتَدَيْتُمْ إِهْتَدَيْتُمْ وَخَيْرُ الْقُرُونِ قُرْنِي. وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ وَسَلَّمَ¹

¹ “Allah’ım! ‘Ashabım yıldızlar gibidir, hangi birine uyarsanız hidayete erersiniz.”¹ ve ‘Çağların en hayırlısı benim içinde yaşadığım ↗

Bina-yı İslâmiyet: İslâmiyet binası.

Cemaat-ı İslâmiye: İslâm cemaati.

Daire-i muhîta: Büyük daire.

Hutût-u nurâniye: Nurlu çizgiler.

İrtifa: Yükselme, yukarı çıkma.

Mebde: Başlangıç.

Mukabil: Bir şeye karşı, bir şeyin karşısında bulunan.

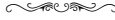
Nokta-yı merkeziye: Merkez nokta.

Sirâc-ı hakikat: Hakikat lambası, nur saçan güneş mânâsında Peygamber Efendimiz’e (s.a.s.) verilen bir isimdir.

Şecere-i nurâniye: Pırıl pırıl, nurlu ağaç.

Şems-i nübüvvet: Peygamberlik güneşi.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ¹

Sual: Deniliyor ki: “Sahabeler, Resûl-i Ekrem’i (*aley-hissalâtü vesselâm*) gördüler, sonra iman ettiler. Biz ise, görmeden iman ettik. Öyle ise, imanımız daha kavîdir. Hem, kuvvet-i imanımıza delâlet eden rivayet² var?”

İclevap: Sahabeler, o zamanda, efkâr-ı âmme-i âlem, hakâik-i İslâmiye’ye muâırız ve muhalif iken –sahabeler– yalnız suret-i insaniyede Resûl-i Ekrem’i (*aley-hissalâtü vesselâm*) görüp, bazan mucizesiz olarak, öyle bir

↪ çağdır.^{*2} diyen Efendimiz Muhammed’e ve O’nun âl ve ashabına salât ve selâm eyle!”

^{*1} el-Aclûnî, *Keşfu’l-hafâ* 1/132; el-Münâvî, *Feyzu’l-kadîr* 6/297.

^{*2} Buhârî, *fezâilü ashâb* 1, *şehâdet* 9, *rikak* 7, *eymân* 10, 27; Tirmizî, *fiten* 45, *şehâdet* 4, *menâkıb* 56; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* 1/378, 417, 437, 438, 442.

¹ “Sübhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

² İbn Abdilberr, *et-Temhid* 20/248. Ayrıca bkz.: Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* 5/248, 257, 264; Ebû Ya’lâ, *el-Müsned* 2/519; et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir* 8/260.

Efkâr-ı âmme-i âlem: Dünyadaki yaygın ve genel kanaat, kamuoyu.
Hakâik-i İslâmiye: İslâm hakikatleri.

Kavî: Kuvvetli.

Kuvvet-i iman: İman kuvveti.
Muâırız: Karşı gelen, muhalefet eden.
Suret-i insaniye: Dış görünüş.

iman getirmişler ki; bütün efkâr-ı âmme-i âlem, onların imanlarını sarsmıyordu. Şüphe değil, bazısına vesvese de vermezdi. Sizler iseniz, kendi imanınızı, sahabelerin imanlarıyla müvazene ediyorsunuz. Bütün efkâr-ı âmme-i İslâmiye, imanınıza kuvvet ve senet olduğu hâlde; Resûl-i Ekrem'in (*aleyhissalâtu vesselâm*) şecere-i tûbâ-yı nübüvvetinin çekirdeği olan beşeriyeti ve suret-i cismâniyesini değil, belki umum envar-ı İslâmiye ve hakâik-i Kur'âniye ile nurânî, muhteşem şahs-ı mânevîsini bin mucizât ile muhat olarak akıl gözüyle gördüğünüz hâlde, bir Avrupa feylesofunun sözüyle vesveseye ve şüpheye düşen imanınız nerede! Bütün âlem-i küfrün ve Nasârâ ve Yehûd'un ve feylesofların hücumlarına karşı sarsılmayan sahabelerin imanları nerede!.. Hem, sahabelerin kuvvet-i imanlarını gösteren ve imanlarının tereşsuhatı olan şiddet-i takvâları ve

Âlem-i küfür: İnançsızlık dünyası, dinsizler.

Beşeriyet: İnsanlık.

Efkâr-ı âmme-i İslâmiye: Müslümanlardaki yaygın ve genel kanaat, kamuoyu.

Envar-ı İslâmiye: İslâm nurları.

Feylesof: Filozof.

Hakâik-i Kur'âniye: Kur'ân hakikatleri.

Kuvvet-i iman: İman kuvveti.

Muhâlif: Aykırı, karşı çıkan.

Muhât: Etrafı çevrilmiş kuşatılmış.

Muvazene: Karşılaştırma, kıyaslama.

Suret-i cismaniye: Dış görünüş.

Şahs-ı mânevî: Mânevî kişilik.

Şecere-i tûbâ-yı nübüvvet: Mukaddes peygamberlik ağacı.

Şiddet-i takvâ: Günahlardan titizlikle kaçınma, çok takvâlı olma.

Tereşsuhat: Sızıntılar.

Vesvese: Şüphe, vehim, kuruntu.

kemâl-i salâhatları nerede! Ey müddei! Senin şiddet-i zaafından, ferâizi tamamıyla senden göstermeyen sönük imanın nerede!..

Amma hadîste varid olan ki, “Âhırzamanda beni görmeyen ve iman getiren, daha ziyade makbûldür”¹ meâlindeki rivayet, hususî fazilete dairdir. Has bazı eşhas hakkındadır. Bahsimiz ise, fazilet-i külliye ve ekseriyet itibarıyla.

İkinci Soru: Diyolar ki: Ehl-i velâyet ve ashâb-ı kemâlât, dünyayı terk etmişler. Hatta hadîste var ki: “Dünya muhabbeti bütün hataların başıdır.”² Hâlbuki, sahabeler dünyaya pek çok girmişler. Terk-i dünya değil, belki bir kısım sahabe, o zamanın ehl-i medeniyetinden daha ileri gitmişler.

¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* 5/248, 257, 264

² el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-kebîr* 3/472; ez-Zebidî, *İthafu's-sâde*, 8/81; el-Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ* 1/344-345; Aliyyülkârî, *el-Esrârü'l-merfûa* s.108; Ayrıca Bkz.: el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 7/323, 338.

Âhırzaman: Son zaman, kıyametin kopmasına yakın zaman.

Ashab-ı kemâlât: Olgun insanlar, veliler.

Ehl-i medeniyet: Medenî insanlar.

Ehl-i velâyet: Velilik makamına ulaşmış kimseler.

Ekseriyet: Çoğunluk.

Eşhas: Şahıslar.

Fazilet-i külliye: Umumî fazilet.

Ferâiz: Farzlar.

Kemâl-i salâhat: Tam, kusursuz dindarlık, dîni yaşama.

Müddei: İddia eden, davacı.

Şiddet-i zaaf: Aşırı zayıflık.

Terk-i dünya: Dünyadan vazgeçip bir kenara çekilme.

Varid: Gelen, söylenen.

Nasıl oluyor ki, böyle sahabelerin en ednâsına, en büyük bir velî kadar kıymeti var, diyorsunuz?

Elcevap: Otuz İkinci Söz'ün İkinci ve Üçüncü Mevkıflarında gayet kat'î isbat edilmiştir ki: Dünyanın âhirete bakan yüzüyle, esmâ-yı ilâhiyeye mukabil olan yüzünü sevmek, sebab-i noksanîyet değil, belki medar-ı kemâldir ve o iki yüzde ne kadar ileri gitse, daha ziyade ibadet ve mârifetullahta ileri gider. Sahabelerin dünyası ise, işte o iki yüzdedir. Dünyayı âhîret mezraası görüp,¹ ekip biçmişler. Mevcudatı, esmâ-yı ilâhiyenin aynası görüp, müştakane temaşa edip bakmışlar. Fenâ-yı dünya ise, fânî yüzüdür ki, insanın hevesâtına bakar.

Üçüncü Soru: Tarikatlar, hakikatlerin yollarıdır. Tarikatların içerisinde en meşhur ve en yüksek ve

¹ “Dünya, âhiretin tarlasıdır.” mânâsındaki hadis için bkz.: el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsîdü'l-hasene* s.497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s. 205.

Ednâ: En küçük.

Esmâ-yı ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın isimleri.

Fenâ-yı dünya: Dünyanın ölümü.

Hevesât: Nefsî istek ve arzular, hevesler.

Mârifetullah: Allah'ı sıfat, isim ve fiilleriyle tanımak, bilmek. Kalb ve vicdan kültürü.

Medar-ı kemâl: Faziletin ve ilerleyip yükselmenin vesilesi.

Mevcudat: Var olan şeyler, mahlûklar.

Mezraa: Tarla, ekilip mahsûl alınan yer.

Mukabil: Bir şeye karşı, bir şeyin karşısında bulunan.

Müştakane: Arzulu ve iştıyaklı bir şekilde.

Sebeb-i noksanîyet: Eksiklik sebebi.

cadde-i kübrâ iddia olunan tarik-i Nakşîbendî hakkında, o tarikatın kahramanlarından ve imamlarından bazıları esasını böyle tarif etmişler, demişler ki:

دَرْ طَرِيقِ نَقْشِيبَنْدِي لَازِمٌ اَمْدٌ چَارِ تَرْكِ: تَرْكِ دُنْيَا تَرْكِ عُقْبَى تَرْكِ
هَسْتِي تَرْكِ تَرْكِ

Yani, Tarik-i Nakşî'de dört şeyi bırakmak lâzım: Hem dünyayı, hem nefis hesabına âhireti dahi maksud-u hakikî yapmamak; hem vücûdunu unutmak, hem ucbe, fahre girmemek için bu terkleri düşünmemektir. Demek hakikî mârifetullah ve kemâlât-ı insaniye terk-i mâsivâ ile olur?

Elcevap: Eğer insan yalnız bir kalbden ibaret olsaydı; bütün mâsivâyı terk, hatta esmâ ve sıfâtı dahi bırakmak,

Cadde-i kübrâ: Büyük, geniş cadde. Ana yol.

Esmâ: Cenâb-ı Hakk'ın isimleri.

Fahr: Övünme, böbürlenme, büyükleme.

Kalb: Cismanî kalbin dublesi, alternatif, melekûtî buudu ve aynı zamanda, şuur, idrâk, ihtisas, akıl ve irade gücünün de merkezi rûhânî bir latife.

Kemâlât-ı insaniye: İnsani faziletler, güzellikler.

Maksud-u hakikî: Asıl gaye, gerçek hedef.

Mâsivâ: Cenâb-ı Hak'tan başka her şey.

Tarik-i Nakşî: Nakşîbendî tarikatı.

Tarik-i Nakşîbendî: 14. asır ortalarında Buharalı büyük Hak dostu Muhammed Bahaüddin Nakşîbend Hazretleri tarafından kurulan tarikat.

Terk-i mâsivâ: Allah rızası olmayan işlerden, fânî ve fena dünya işlerinden vazgeçip Allah rızasına yönelmek.

Sıfât: Cenâb-ı Hakk'ın sıfatları.

Ucb: Kendini beğenmişlik.

Vücûd: Varlık.

yalnız Cenâb-ı Hakk'ın Zâtına rabt-ı kalb etmek lâzım gelirdi. Fakat insanın akıl, ruh, sır, nefis gibi pek çok vazifedar letâifi ve hâssaları vardır. İnsan-ı kâmil odur ki bütün o letâifi, kendilerine mahsus ayrı ayrı tarik-i ubûdiyette, hakikat cânibine sevk etmek ile sahabe gibi geniş bir dairede, zengin bir surette, kalb bir kumandan gibi, letâif askerleriyle kahramanâne maksada yürüsün. Yoksa kalb, yalnız kendini kurtarmak için askerini bırakıp tek başıyla gitmek, medar-ı ıftihar değil, belki netice-i ıztıradır.

Dördüncü Soru: Sahabelere karşı iddia-yı rüçhan nereden çıkıyor? Kim çıkarıyor? Şu zamanda, bu meseleyi medar-ı bahis etmek nedendir? Hem müçtehidîn-i izâma karşı müsâvat dava etmek neden ileri geliyor?

Cânip: Tarif, cihet, yan.

İddia-yı rüçhan: Üstünlük iddia etmek.

İnsan-ı kâmil: Her bakımdan mükemmel insan.

Kahramanâne: Kahramanca.

Letâif: Latifeler. Mâneviyatı hissetmeye yarayan mânevî duyular.

Medar-ı bahis: Söz konusu, tartışma vesilesi.

Medar-ı ıftihar: Övünme vesilesi.

Müçtehidîn-i izâm: Büyük müçtehidler. İmam Âzam, İmam Şafîî gibi âyet ve hadislerden hüküm çıkaran büyük İslâm âlimleri.

Müsâvat: Eşitlik.

Nefis: Kendi.

Netice-i ıztırar: Çaresizlik sonucu.

Rapt-ı kalb: Kalb bağlama, gönül verme.

Sır: Ruhânî kalbin bir boyutu

Tarik-i ubûdiyet: Kulluk yolu.

Vazifedar: Vazifeli.

Elcevap: Şu meseleyi söyleyen iki kısımdır: Bir kısmı, sâfi ehl-i diyanet ve ehl-i ilimdir ki; bazı ehadîsi görmüşler, şu zamanda ehl-i takvâ ve salâhatı teşvik ve terğip için öyle mebhaslar açıyorlar. Bu kısma karşı sözümüz yok. Zaten onlar azdırlar, çabuk da intibaha gelirler. Diğer kısım ise gayet müthiş mağrur insanlardır ki; mezhepsizliklerini, müçtehidîn-i izâma müsâvat davası altında neşretmek istiyorlar ve dinsizliklerini, sahabeye karşı müsâvat davası altında icra etmek istiyorlar.

- Çünkü **evvelen**; o ehl-i dalâlet sefahete girmiş, sefahette tiryaki olmuş, sefahete mâni olan tekâlif-i şer'iyeyi yapamıyor. Kendine bir bahane bulmak için der ki: “Şu mesâil, içtihadıyedirler. O mesâilde mezhepler birbirine muhalif gidiyor. Hem onlar da bizim gibi insanlardır,

Ehâdis: Hadisler.

Ehl-i dalâlet: Dalâlette olanlar, doğru yoldan çıkanlar, sapıtanlar.

Ehl-i diyanet: Dindar kimseler.

Ehl-i ilim: Âlimler.

Ehl-i takvâ ve salâhat: Allah'tan hakkıyla korkan ve günahlardan kaçınan, dindar kimseler.

Evvelen: İlk olarak.

İcra etmek: Yürütmek, yerine getirmek.

İçtihadıye: İctihadla ilgili, içtihadı ait.

İntibah: Uyanma, harekete geçme.

Mebhas: Bahis, konu.

Mesâil: Meseleler.

Sâfi: Duru, temiz, katıksız.

Sefâhet: Zevk ve eğlenceye –aşırı derecede– düşkünlük, akılsızlık.

Tekâlif-i şer'ıye: Dinî yükümlülükler.

Tergip: Arzu uyandırma, teşvik etme.

hata edebilirler. Öyle ise; biz de onlar gibi içtiḥad ederiz, istediğimiz gibi ibadetimizi yaparız. Onlara tâbi olmaya ne mecburiyetimiz var?”

İşte bu bedbahtlar, bu desise-i şeytaniye ile, başlarını mezâhibin zincirinden çıkarıyorlar. Bunların şu davalarını ne kadar çürük, ne kadar esassız olduğu Yirmi Yedinci Söz’de kat’î bir surette gösterildiğinden ona havale ederiz.

• **Sâniyen**; o kısım ehl-i dalâlet baktılar ki, müçtehidînlerde iş bitmiyor. Onların omuzlarındaki, yalnız nazariyât-ı diniyedir. Hâlbuki bu kısım ehl-i dalâlet, zaruriyât-ı diniyeyi terk ve tağyir etmek istiyorlar. “Onlardan daha iyiyiz.” deseler, meseleleri tamam olmuyor. Çünkü; müçtehidîn, nazariyâta ve kat’î olmayan teferruata karışabilirler. Hâlbuki bu mezhepsiz ehl-i dalâlet, zaruriyât-ı diniyede

Bedbaht: Bahtsız, talihsiz, mahrum.

Desise-i şeytaniye: Şeytanın hile ve entrikaları.

Ehl-i dalâlet: Doğru yoldan sapanlar, ayrılanlar.

Mezâhip: Mezhepler.

Müçtehidîn: İçtiḥad edenler, İmam Âzam, İmam Şafiî gibi âyet ve hadislerden hüküm çıkaran İslâm âlimleri.

Nazariyât: İlmî görüşler, düşünceler.

Nazariyât-ı diniye: Dinin teorik bilgileri.

Tâbi olmak: Bağlı olmak, uymak.

Tağyir etmek: Değiştirmek.

Teferruat: Temel esaslara bağlı ayrıntılar.

Zaruriyât-ı diniye: Dinin, Müslümanlarca uyulması zaruri olan, değişmez hükümleri.

dahi fikirlerini karıştırmak ve kabil-i tebdil olmayan me-sâili tebdil etmek ve kat'î erkân-ı İslâmiye'ye karşı gelmek istediklerinden, elbette zaruriyât-ı diniyenin hameleleri ve direkleri olan sahabelere ilişecekler. Heyhat! Değil bun-lar gibi insan suretindeki hayvanlar, belki hakikî insanlar ve hakikî insanların en kâmilleri olan evliyanın büyükle-ri, sahabenin küçüklerine karşı müsâvat davasını kazana-madıkları, gayet kat'î bir surette Yirmi Yedinci Söz'de is-bat edilmiştir.

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى رَسُولِكَ الَّذِي قَالَ: لَا تَسُبُّوا أَصْحَابِي
لَوْ أَنْفَقَ أَحَدُكُمْ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا مَا بَلَغَ نِصْفَ مُدٍّ مِنْ أَصْحَابِي،
صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ¹

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ²

¹ “Allah’ım, ‘Ashabıma sövmeyin. Şayet sizden biriniz Uhud Dağı kadar altın infak etse, bu ashabımdan birisinin yarım avuçluk yaptığı infakın değerine ulaşamaz.”^{*1} (Allah Resûlü doğru söyledi.) diyen Senin Resûlüne ve O’nun âl ve ashabına salât ve selâm eyle!..”

^{*1} Buhârî, *fezâilü ashâb* 5; Müslim, *fezâilu’s-sahâbe* 221, 222.

² “Sübhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

Erkân-ı İslâmiye: İslâm’ın esasları, şartları.

Hamele: Görevliler, taşıyıcılar.

Kabil-i tebdil olmayan: Değiştiril-mesi mümkün olmayan.

Tebdil etmek: Değiştirmek.

[Yirmi Altıncı Mektub'un Dördüncü Mebhası'ndan]

Sekizinci Mesele

Yirmi Yedinci Söz'ün, içtihada mâni esbabın beşinci sebebinin üçüncü noktasının üçüncü misalinin hâşiyesidir.

Mühim bir sual: Bazı ehl-i tahkik derler ki; “Elfâz-ı Kur'âniye ve zikriye ve sâir tesbihlerin her biri, müteaddit cihetlerle insanın letâif-i mâneviyesini tenvir eder, mânevî gıda verir. Mânâları bilinmezse, yalnız lafız ifade etmiyor, kâfi gelmiyor. Lafız bir libastır; değiştirilse, her taife kendi lisanıyla o mânâlara elfaz giydirse, daha nâfi olmaz mı?”

Elcevap: Elfâz-ı Kur'âniye ve tesbihat-ı nebeviyenin lafızları câmid libas değil, cesedin hayattar cildi

Câmid: Cansız, donuk.

Ehl-i tahkik: Gerçeği araştırıp, delillere dayanarak bildiren âlimler.

Elfaz: Lafızlar, kelimeler.

Elfâz-ı Kur'âniye ve zikriye: Kur'ân-ı Kerîm ve dualarda geçen lâfızlar, kelimeler.

Elfâz-ı Kur'âniye: Kur'ân-ı Kerîm'in geçen lafızları, kelimeleri.

Esbap: Sebepler.

Hâşiye: Sayfa kenarına veya altına düşülen dipnot, açıklama.

Letâif-i mâneviye: Mânevî duyarlar, ruhânî dinamikler.

Libas: Elbise.

Mebhas: Bahis, konu.

Müteaddit: Birçok, çeşitli.

Nâfi: Faydalı.

Taife: Zümre, grup.

Tenvir: Nurlandırma, aydınlatma.

Tesbihat-ı nebeviye: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) duaları, zikirleri.

gibidir; belki mürûr-u zamanla cilt olmuştur. Libas değiştirilir.. fakat cilt değişse vücuda zarardır. Belki namazda ve ezandaki gibi elfâz-ı mübarekeler, mânâ-yı örfilerine alem ve nâm olmuşlar. Alem ve isim ise değiştirilmez!

Ben kendi nefsimde tecrübe ettiğim bir hâleti çok defa tetkik ettim, gördüm ki, o hâlet hakikattir. O hâlet şudur ki: Sûre-i İhlâs'ı Arefe gününde yüzer defa tekrar edip okuyordum.¹ Gördüm ki, bendeki mânevî duyguların bir kısmı, birkaç defada gıdasını alır, vazgeçer, durur. Ve kuvve-i müfekkire gibi bir kısım dahi, bir zaman mânâ tarafına müteveccih olur, hissesini alır, o da durur. Ve kalb gibi bir kısım, mânevî bir zevke medar bazı mefhumlar cihetinde hissesini alır, o da sükût eder ve hâkezâ... Git gide, o tekrarda yalnız bir kısım letâif kalır ki, pek geç usanıyor; devam eder, daha

¹ İhlâs Sûresi'ni muhtelif sayılarda okumanın faziletlerine dair bkz: Tirmizî, *fezâilü'l-Kur'ân* 11; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* 3/437; Dârimî, *fezâilü'l-Kur'ân* 24.

Alem: Alâmet, nişan.

Arefe günü: Bayramdan bir önceki gün.

Elfâz-ı mübareke: Bereketli kelimeler, lafızlar.

Hâkezâ: Böylece, bunun gibi.

Kuvve-i müfekkire: Düşünme gücü.

Mânâ-yı örfi: Toplumca bilinen, kullanılan anlam.

Mefhum: İfade, kavram.

Mürûr-u zaman: Zamanın akışı, uzun zaman geçmesi.

Müteveccih: Yönelik, yönelmiş.

Sükût etmek: Susmak.

mânâya ve tetkikata hiç ihtiyaç bırakmıyor. Gaflet, kuvve-i müfekkireye zarar verdiği gibi ona zarar vermiyor. Lafız ve lafz-ı müşebbi' olduğu bir meâl-i icmâlî ile ve isim ve alem buldukları mânâ-yı örfî onlara kâfi geliyor. Eğer mânâyı o vakit düşünse, zararlı bir usanç verir. Ve o devam eden latîfeler, taallüme ve tefehhüme muhtaç değiller; belki tahattura, teveccühe ve teşvike ihtiyaç gösterirler. Ve o cilt hükmündeki lafızları onlara kâfi geliyor ve mânâ vazifesini görüyorlar. Ve bilhassa o Arabî lafızlar ile, kelâmullah ve tekellüm-ü ilâhî olduğunu tahattur etmekle, daimî bir feyze medardır.

İşte kendim tecrübe ettiğim şu hâlet gösteriyor ki; ezan gibi ve namazın tesbihatı gibi ve her vakit tekrar edilen Fâtiha ve Sûre-i İhlâs gibi hakâikleri, başka lisanla ifade etmek çok zararlıdır. Çünkü menba-ı daimî olan elfâz-ı ilâhiye ve nebeviye kaybolduktan sonra,

Elfâz-ı ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'a ve Peygamber Efendimiz'e ait lafızlar, ifadeler.

Hakâik: Hakikatler.

Kelâmullah: Allah kelâmı, sözü.

Lafz-ı müşebbi': Doyurucu, tatmin edici söz.

Meâl-i icmâlî: Kısa, özlü anlam.

Menba-ı dâimî: Devamlı akan kaynak.

Taallüm etmek: Öğrenmek.

Tahattur: Hatırlama.

Tefehhüm: Anlama.

Tekellüm-ü ilâhî: Cenâb-ı Hakk'ın konuşması, beyanı.

Tesbihât: Tesbih etmeler, Allah'ı anmalar.

Tetkikât: Tetkikler, incelemeler, araştırmalar.

Teveccüh: Yönelme.

o daimî letâifin daimî hisseleri de kaybolur. Hem her harfin lâakal on sevabı zâyi olması.. ve huzur-u daimî bütün namazda herkes için devam etmediğinden, gaflet içinde, tercüme vasıtasıyla insanların tabirâtı ruha zulmet vermesi gibi zararlar olur.

Evet, nasıl İmam Âzam demiş: “لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ¹ tevhide alem ve isimdir.” *Biz de deriz:* Kelimât-ı tesbihiye ve zikriyenin, hususan ezanda ve namazda olanların ekseriyet-i mutlakası, alem ve isim hükmüne geçmişler. Alem gibi, mânâ-yı luğavîsinden ziyade, mânâ-yı örfî-i şer’îsine bakılır. Öyleyse değışmeleri şer’an mümkün değildir. Her mümine bilmesi lâzım olan mücmel mânâları, yani muhtasar bir meâli ise, en âmî bir adam dahi çabuk öğrenir.

¹ “Allah’tan başka ilâh yoktur.” (Sâffât sûresi, 37/35; Muhammed sûresi, 47/19)

Âmî: Sıradan insan.

Ekseriyet-i mutlaka: Büyük çoğunluk.

Huzur-u daimî: Cenâb-ı Hakk’ın emri, iradesi ve nazarı altında olduğunun devamlı farkında olma.

Kelimât-ı tesbihiye ve zikriye: Tesbih ve zikre ait kelimeleri.

Lâakal: En az, en azından.

Letâif: Latifeler. Mâneviyatı hissetmeye yarayan mânevî duyular.

Mânâ-yı luğavî: Sözlük mânâsı.

Mânâ-yı örfî-i şer’î: Herkesçe bilinen dinî anlam.

Muhtasar: Kısa, özet.

Mücmel: Kısa, öz, hülâsa.

Şer’an: Dinin belirlediği ölçülere göre.

Tabirât: Tabirler, ifadeler.

Tevhid: Allah’ı birleme.

Bütün ömrünü İslâmiyet’le geçiren ve kafasını binler mâlâyâniyâtla dolduran adamlar, bir-iki haftada hayat-ı ebediyesinin anahtarı olan şu kelimât-ı mübarekenin meâl-i icmâlîsini öğrenmemekte nasıl mazur olabilirler, nasıl Müslüman olurlar, nasıl “akıllı adam” denilirler? Ve öyle heriflerin tembelliklerinin hatırı için o nur menbalarının mahfazalarını bozmak, kâr-ı akıl değildir!..

Hem ¹سُبْحَانَ اللَّهِ diyen, hangi milletten olursa olsun, Cenâb-ı Hakk’ı takdis ettiğini anlar. İşte bu kadar kâfi gelmez mi? Eğer mânâsına kendi lisanıyla müteveccih olsa, akıl noktasında bir defa taallüm eder. Hâlbuki günde yüz defa tekrar eder. O yüz defa, aklın hisse-i taallümünden başka, lafızdan ve lafza sirâyet eden ve imtizaç eden meâl-i icmâlî, çok nurlara ve feyizlere

¹ “Allah’ı bütün eksikliklerden tenzih ederim.”

Feyiz: İlahî ihسان, vergi, bereket.

Hayat-ı ebediye: Ebedî, sonsuz âhiret hayatı.

Hisse-i taallüm: Öğrenme payı.

İmtizaç etmek: Karışmak, birleşmek, uyuşmak.

Kâr-ı akıl: Akıl kârı.

Kelimât-ı mübareke: Mübarek, bereketli kelimeler.

Mahfaza: Koruyucu kılıf, kap.

Mâlâyâniyât: Faydasız şeyler.

Mazur: Mazeretli, özrü kabul edilen.

Meâl-i icmâlî: Kısa, özlü anlam.

Müteveccih: Yönelik, yönelmiş.

Sirâyet: Geçme, yayılma.

Taallüm: Öğrenme.

Takdis etmek: Mukaddes bilmek, Cenâb-ı Hakk’ın kusursuz, pâk ve her hususta noksansız olduğunu ifade etmek.

medardır. Bahusus, tekellüm-ü ilâhî haysiyetiyle aldığı kudsiyet ve o kudsiyetten gelen feyizler ve nurlar çok ehemmiyetlidir.

Elhâsıl: Zaruriyât-ı diniye mahfazaları olan elfâz-ı kudsiye-i ilâhiyenin yerine hiçbir şey ikame edilemez ve yerlerini tutamaz ve vazifelerini göremez. Ve muvakkat ifade etseler de daimî, ulvî, kudsî ifade edemezler. Amma nazariyât-ı diniyenin mahfazaları olan elfâzlar ise, değiştirilmeye lüzum kalmaz. Çünkü nasihat ile ve sâir tedris ve tâlim ve vaaz ile o ihtiyaç mündefî olur.

Elhâsıl: Lisan-ı nahvî olan lisan-ı Arabî'nin câmiyeti ve elfâz-ı Kur'âniye'nin i'câzı öyle bir tarzdadır

Câmiyet: Şümûllü olma, kapsamlılık.

Elfâz-ı kudsiye-i ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'a ve Peygamber Efendimiz'e ait kutsal, ilâhî lafızlar, ifadeler.

Elfâz-ı Kur'âniye: Kur'ân-ı Kerim'in geçen lâfızları, kelimeleri.

İ'câz: Kur'ân-ı Kerim'in insanları, benzerini yapmaktan aciz bırakan mucizeli üslûbu.

Kudsî: Kutsal, vahiy kaynaklı.

Kudsiyet: Mukaddeslik, kutsallık.

Lisan-ı Arabî: Arap Dili.

Lisan-ı nahvî: Kendine has, çok zengin gramer yapısına sahip dil.

Muvakkat: Kısa süreli, geçici.

Mündefî olmak: Giderilmek.

Nazariyât-ı diniye: Dinin teorik bilgileri.

Tâlim: Öğretme, bilgilendirme.

Tedris: Öğretme, ders verme.

Tekellüm-ü ilâhî: Cenâb-ı Hakk'ın konuşması, beyanı.

Ulvî: Yüce.

Zaruriyât-ı diniye: Dinin, Müslümanlarca uyulması zaruri olan, değişmez hükümleri.

ki; kabil-i tercüme değildir, belki muhaldir diyebilirim. Kimin şüphesi varsa, i'câza dair Yirmi Beşinci Söz'e müracaat etsin. Tercüme dedikleri şeyler ise, gayet muhtasar ve nâkıs bir meâldir. Böyle meâl nerede; hayattar, çok cihetlerle teşa'ub etmiş âyâtın hakikî mânâları nerede?..

Âyât: Âyetler.

Hayattar: Canlı, hayat sahibi.

Kabil-i tercüme: Tercümesi mümkün, çevrilebilir.

Meâl: Yaklaşık mânâ.

Muhtasar: Kısa, özet.

Nâkıs: Eksik, yarım.

Teşa'ub etmek: Birçok kısma, dallara ayrılmak.

Yirmi Dokuzuncu Mektub'un Birinci Kısım

Dokuz Nükte'dir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ¹

Aziz, sıddık kardeşim ve hizmet-i Kur'âniye'de pek ciddî bir arkadaşım!

Bu defaki mektubunda vaktim ve hâlim müsaade etmediği mühim bir meseleye dair cevap istiyorsun.

Kardeşim, bu sene –elhamdülillâh– risaleleri yazarlar pek çoğalmış. İkinci tashih bana geliyor. Sabahtan akşama kadar süratli bir tarzda meşgul oluyorum. Çok mühim işlerim de geri kalıyor ve bu vazifeyi daha azîm görüyorum. *Husûsan Şaban ve Ramazan'da akıldan ziyade kalb, hissedardır.. ruh, hareket eder.* Şu mesele-i azîmeyi

¹ “Hiç bir şey yoktur ki, O’nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın.” (İsrâ sûresi, 17/44)

Azîm: Büyük.

Hizmet-i Kur'âniye: Kur'ân-ı Kerim hizmeti.

Mesele-i azîme: Büyük mesele.

Tashih: Yanlış giderme, düzeltme.

başka vakte tâlik edip, ne vakit Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinden kalbe sünûhat gelse, tedricen size yazılır. Şimdilik “Üç Nükte”yi^{1(Hâşiye)} beyan edeceğim:

Birinci Nükte

“Kur’ân-ı Hakîm’in esrarı bilinmiyor, müfessirler hakikatini anlamamışlar.” diye beyan olunan fikrin, iki yüzü var ve onu diyen, iki taifedir.

Birincisi: Ehl-i hak ve ehl-i tedkiktir. Derler ki; “Kur’ân, bitmez ve tükenmez bir hazinedir. Her asır nusûs ve muhkemâtını teslim ve kabul ile beraber, tetimmat kabîlinden hakâik-i hafiyesinden dahi hissesini alır; başkasının gizli kalmış hissesine ilişmez.”² Evet zaman geçtikçe, Kur’ân-ı

1 (Hâşiye) Bilâhare Dokuz Nükte’ye tamamlanmıştır.

2 Bu mânâyı ifade eden hadisler için bkz.: Tirmizî, *sevâbü’l-Kur’ân* 14; Dârimî, *fezâilü’l-Kur’ân* 1, 35.

Bilâhare: Daha sonra, sonradan.

Ehl-i hak: Daima doğrunun yanında olan kişiler.

Ehl-i tedkik: Araştırmacılar.

Esrar: Sırlar.

Hakâik-i hafiye: Gizli, kapalı hakikatler.

Kur’ân-ı Hakîm: Hüküm ve hikmet kitabı Kur’ân-ı Kerîm.

Muhkemât: Yoruma ihtiyaç duyulmayacak şekilde açık ve kesin olan hükümler.

Müfessir: Kur’ân-ı Kerim’i tefsir usûlü kurallarına göre açıklayan, yorumlayan kimse.

Nusûs: Nasslar. Hükme esas olan âyetler.

Sünûhât: Kalbe doğan mânâlar, ilhamlar.

Tâlik etmek: Ertelemek.

Tedricen: Peyderpey, yavaş yavaş.

Tetimmat: Tamamlayıcı ekler, bölümler.

Hakîm'in daha ziyade hakâiki inkişaf eder demektir. Yoksa –hâşâ ve kellâ!– selef-i salihîn'in beyan ettikleri hakâik-i zâhiriye-i Kur'âniye'ye şüphle getirmek değil. Çünkü onlara iman lâzımdır. Onlar nasstır, kat'îdir, esastırlar, temeldirler. Kur'ân; ¹ وَهَذَا لِسَانُ عَرَبِيٍّ مُبِينٌ fermanıyla mânâsı, vâzih olduğunu bildirir. Baştan başa hitab-ı ilâhî, o mânâlar üzerine döner, takviye eder, bedâhet derecesine getirir. O mensûs mânâları kabul etmemekten –hâşâ sümme hâşâ!– Cenâb-ı Hakk'ı tekzip ve Hazreti Risâlet'in fehmini tezyif etmek çıkar. Demek maânî-i mensûsa, müteselsilen menba-ı risaletten alınmıştır. Hatta İbni Cerîr

¹ “Hâlbuki bu Kur'ân'ın dili Arapça ve manası da çok açıktır.” (Nahl sûresi, 16/103)

Bedâhet: Açık-seçiklik, netlik.

Fehm: Anlama, anlayış.

Hakâik: Hakikatler.

Hakâik-i zâhiriye-i Kur'âniye:

Kur'ân-ı Kerim'e ait belli, görünen hakikatler.

Hâşâ sümme hâşâ: Hayır..!

Hayır..! Asla..!

Hâşâ ve kellâ: Asla!.. Hayır,

olamaz!..

Hazreti Risâlet: Peygamber Efendimiz (s.a.s.).

Hitab-ı ilâhî: Cenâb-ı Hakk'ın hitabı, sözü.

İnkişâf: Belirme, ortaya çıkma.

Maânî-i mensûsa: Belirli bir nass ile kesinleşen mânâlar.

Menba-ı risâlet: Peygamberlik kaynağı, Peygamber Efendimiz.

Mensûs: Nassla sabit olan, belirli bir hükümlle kesinleşen.

Müteselsilen: Silsile hâlinde, zincirleme.

Nass: Hükme esas olan âyet.

Selef-i salihîn: Önceki devirlerde yaşamış İslâm büyükleri

Tekzip: Yalanlama.

Tezyif etmek: Alay etmek, küçük görmek, hafife almak.

Vâzih: Açık.

et-Taberî,* bütün maânî-i Kur'ân'ı muan'an senet ile müteselsilen menba-ı risalete îsal etmiş ve o tarzda, mühim ve büyük tefsirini yazmış.

İkinci Tâife: Ya akılsız bir dosttur, kaş yapayım derken göz çıkarıyor veya şeytan akıllı bir düşmandır ki ahkâm-ı İslâmiye ve hakâik-i imaniyeye karşı gelmek istiyor. Kur'ân-ı Hakîm'in –senin tabirinle– birer polat kale-si hükmünde olan surlu sûreleri içinde yol bulmak istiyor. Böyleler, –hâşâ!– hakâik-i imaniye ve Kur'âniye'ye şüphe îras etmek için bu nevi sözleri işâa ediyorlar.

İkinci Nükte

Cenâb-ı Hak, Kur'ân'da çok şeylere kasem etmiş. Kasemât-ı Kur'âniye'de çok büyük nükteler var, çok sırlar var.

Meselâ: ¹ وَالشَّمْسِ وَضُحَيْهَا 'daki kasem, On Birinci

¹ “Güneş ve onun aydınlığı hakkı için!” (Şems sûresi, 91/1)

Ahkâm-ı İslâmiye: İslâm hükümleri.

Hakâik-i imaniye ve Kur'âniye: İman ve Kur'ân hakikatleri.

Hâşâ: Hayır, olamaz!.

İras etmek: Sebep olmak, vermek.

İsal etmek: Ulaştırmak.

İşâa etmek: Bir haberi yaymak, herkese duyurmak.

Kasem etmek: Yemin etmek.

Kasemât-ı Kur'âniye: Kur'ân-ı Kerîm'deki yeminler.

Maânî-i Kur'ân: Kur'ân-ı Kerîm'e ait mânâlar.

Muan'an senet: Bir haberin veya bir bilginin “an fülân, an fülân” şeklinde râvileriyle – haberin, bilginin sahipleri– birlikte nakledildiği sened, zincir.

Söz'deki muhteşem temsilin esasına işaret eder. Kâinatı, bir saray ve bir şehir suretinde gösterir.

Hem ¹ وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ 'deki kasem ile i'câzât-ı Kur'âniye'nin kudsiyetini ve ona kasem edilecek bir derece-i hürmette olduğunu ihtar eder.

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَى² ، فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ * وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ³ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ 'deki kasem, yıldızların sukutuyla vahye şüphe îras etmemek için cin ve şeytanların gaybî haberlerden kesilmelerine alâmet olduğuna işaret etmekle beraber; yıldızları dehşetli azametleriyle ve kemâl-i intizam ile yerlerine yerleştirmek ve seyyârâtları hayret-engiz bir surette döndürmekteki azamet-i kudret ve kemâl-i hikmeti, o kasem ile ihtar ediyor.

¹ "Yâsîn. Hikmetli Kur'ân'a andolsun!" (Yâsîn sûresi, 36/1-2)

² "Kayan yıldıza yemin olsun ki!" (Necm sûresi, 53/1)

³ "Hayır! Vakit vakit inen Kur'ân'a yemin ederim ki! Eğer anlarsanız bu gerçekten büyük bir yemindir." (Vâkıa sûresi, 56/75-76)

Azamet: Büyüklük, ululuk.

Azamet-i kudret: Kudretin büyüklüğü.

Derece-i hürmet: Hürmet, saygı gösterilmesi gereken seviye.

Gaybî ihbar: Gayba ait, bilinmeyen haber.

Hayret-engiz: Hayret verici.

i'câzât-ı Kur'âniye: Kur'ân-ı Kerîm'in, benzerini yapmaktan insanları âciz bırakan üslûbundaki

mucizelikleri.

Kemâl-i hikmet: Mükemmel bir hikmet. Kusursuz bir şekilde yerli yerince oluş.

Kemâl-i intizam: Mükemmel sıralanış, düzen.

Kudsiyet: Mukaddeslik, kutsallık.

Seyyârât: Gezegenler.

Sukut: Düşme, kayma.

Temsil: Benzetme, misallendirme.

وَالذَّارِيَاتِ² ، وَالْمُرْسَلَاتِ¹ 'daki kasemde; havanın temevvücâtı ve tasrifâtı içinde mühim hikmetleri ihtar etmek için, rüzgârlara memur melâikelere kasem ile nazar-ı dikkati celbediyor ki; tesadüfî zannolunan unsurlar, çok nazik hikmetleri ve ehemmiyetli vazifeleri görüyorlar ve hâkezâ...

Her bir mevkiin, ayrı ayrı nüktesi ve faydası vardır. Vakit müsait olmadığı için, yalnız icmâlen³ وَالْبَيْتِ وَالزَّيْتُونِ³ kasemindeki çok nüktelerinden bir nükteye işaret edeceğiz. Şöyle ki:

Cenâb-ı Hak, tîn ve zeytin ile kasem vâsıtasıyla azamet-i kudretini ve kemâl-i rahmetini ve büyük nimetlerini ihtar ederek, esfel-i sâfilîn tarafına giden insanın yüzünü o taraftan çevirip, şükür ve fikir ve iman ve amel-i sâlih

¹ “İyilik için birbirinin peşinden gönderilenler hakkı için!” (Mürselât sûresi, 77/1)

² “O tozutup savuran (rüzgârlara)!” (Zâriyât sûresi, 51/1)

³ “Yemin olsun İncir’e ve Zeytin’e..” (Tîn sûresi, 95/1)

Amel-i sâlih: İslâm’ın güzel ve faydalı gördüğü her türlü iş, fiil.

Celbetmek: Kendine çekmek.

Esfel-i sâfilîn: Aşağıların en aşağısı, Cehennem.

Hâkezâ: Böylece, bunun gibi.

İcmâlen: Kısa ve öz olarak.

Kemâl-i rahmet: Pek büyük, kursesiz merhamet.

Nazar-ı dikkat: Dikkatli bakış.

Tasrifât: Evirip çevirmeler.

Temevvücât: Dalgalanmalar.

Tîn: İncir.

ile tâ âlâ-yı illiyyîne kadar terakkiyât-ı mâneviyeye mazhar olabilmesine işaret ediyor. Nimetler içinde tîn ve zeytinin tahsisinin sebebi; o iki meyvenin çok mübarek ve nâfi olması ve hilkatlerinde de medar-ı dikkat ve nimet çok şeyler bulunmasıdır. Çünkü hayat-ı içtimaiye ve ticariye ve tenviriye ve gıda-yı insaniye için zeytin, en büyük bir esas teşkil ettiği gibi; incirin hilkatı, zerre gibi bir çekirdekte koca incir ağacının cihâzâtını saklayıp dercetmek gibi bir harika mucize-i kudreti gösterdiği gibi; taamında, menfaatinde ve ekser meyvelere muhalif olarak devamında ve daha sâir menâfiindeki nimet-i ilâhiyeyi kasem ile hatıra getiriyor. Buna mukabil, insanı iman ve amel-i sâlihe çıkarmak ve esfel-i sâfilîne düşürmemek için bir ders veriyor.

Âlâ-yı illiyyîn: En yüce makam. Cennet'te en yüksek derece.

Cihâzât-ı kesîre: Donanımlar, duygular.

Dercetmek: Yerleştirmek, içine koymak.

Gıda-yı insaniye: İnsan için gerekli gıda.

Hayat-ı içtimaiye ve ticariye ve tenviriye: Aydınlatma vâsıtalarından istifade ederek yaşanan sosyal ve ticarî hayat.

Hilkat: Yaratılış.

Mazhar: Nail olmuş, erişmiş, kavuşmuş

Medar-ı dikkat: Dikkat gerektiren, dikkate değer.

Menâfi: Menfaatler, faydalar.

Mucize-i kudret: İlâhî kudretin mucizesi.

Nâfi: Faydalı.

Nimet-i ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın lütfettiği iyilik, nimet.

Taam: Yemek.

Terakkiyât-ı mâneviye: Mânevî ilerlemeler.

Üçüncü Nükte

Sûrelerin başlarındaki huruf-u mukattaa ilâhî bir şifredir. Has abdine, onlarla bazı işaret-i gaybiye veriyor. O şifrenin miftahı, o Abd-i Hâs'tadır, hem O'nun veresesindedir. Kur'ân-ı Hakîm, madem her zaman ve her tâifeye hitap ediyor; her asrın her tabakasının hissesini câmî çok mütenevvî vücuhları, mânâları olabilir. Selef-i salihîn ise, en hâlis parça onlarıdır ki, beyan etmişler. Ehl-i velâyet ve tahkik, seyr u sülûk-u ruhaniyeye ait çok muamelât-ı gaybiye işaretini onlarda bulmuşlar. İşârâtü'l-İ'câz tefsirinde, Bakara sûresi'nin başında, i'câz-ı belâgat noktasında bir nebze onlardan bahsetmişiz, müracaat edilsin.

Abd-i Hâs: Cenâb-ı Hakk'ın ayrıcalıklı, hususi kulu Efendimiz (s.a.s.).

Câmî: Kapsamlı, şümûllü.

Ehl-i velâyet ve tahkik: Gerçeği araştırıp, delillere dayanarak bildiren veliler, Allah dostları.

Huruf-u mukattaa: Kur'ân-ı Kerîm'de bazı sûrelerin başında bulunan, müstakil, münferit harfler. Elif Lâm Mim, Yâ Sin, Elif Lâm Râ... gibi.

İ'câz-ı Kur'ân: İnsanları, benzerini yapmaktan aciz bırakan Kur'ân-ı Kerîm'in üslûbu.

İşârât: İşaretler, dolaylı manalar.

İşaret-i gaybiye: Gayba ait, görünmeyen, bilinmeyen bir şeye ait işaret.

Muamelât-ı gaybiye: Gayba ait, görünmeyen, bilinmeyen muameleler.

Mütenevvî: Çeşitli, türlü.

Selef-i sâlihîn: Ehl-i Sünnet'in ilk dönem rehberleri; güvenilir, dürüst ilim sahipleri.

Vücut: Yönler.

Dördüncü Nükte

Kur'ân-ı Hakîm'in hakikî tercümesi kabil olmadığını Yirmi Beşinci Söz, isbat etmiştir. Hem mânevî i'câzında-ki ulviyet-i üslûp ise tercümeye gelmez. Mânevî i'câzında olan ulviyet-i üslûp cihetinden gelen zevk ve hakikati beyan ve ifham etmek, pek müşkül. Fakat yolu göstermek için bir-iki cihete işaret edeceğiz. Şöyle ki;

♦ Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan,

وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ¹
وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ² ، يَخْلُقْكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا
مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ³

خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ⁴ ، يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ⁵

¹ “O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır.” (Rûm sûresi, 30/22)

² “Hâlbuki bütün bir gökler âlemi bükülmüş olarak Allah'ın elinin içindedir.” (Zümer sûresi, 39/67)

³ “O sizi analarınızın karnında üç karanlık içinde, peşpeşe yaratır.” (Zümer sûresi, 39/6)

⁴ “Rabbimiz o Allah'tır ki gökleri ve yeri altı günde yarattı.” (A'râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/3; Hadîd sûresi, 57/4)

⁵ “Bilin ki Allah, insan ile kalbi arasına girer (dilediği takdirde arzusunu gerçekleştirmesini önler).” (Enfâl sûresi, 8/24)

İcâz: Mucizeli oluş. İnsanları benzerini yapmaktan aciz bırakan üslûp.
Ifham: Anlatma, ifade etme.

Müşkül: Mesele, problem.

Ulvîyet-i üslûp: Üslûbun yüceliği, üstünlüğü.

لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ¹ ، يُوَلِّجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُوَلِّجُ النَّهَارَ
فِي اللَّيْلِ وَهُوَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ²

gibi âyetlerle o derece harika bir ulviyet-i üslûp ve i'câzkârâne bir cemiyet içinde hallâkıyetin hakikatini hayale tasvir ediyor, gösteriyor ki; “Sâni-i âlem olan şu Kâinatın Ustası, iş başında olarak Şems ve Kamer’i hangi çekiç ile yerlerine çakıyorsa; aynı çekiç ile aynı anda zerrelere yerlerine –meselâ zîhayatların gözbebeklerinde– yerleştiriyor. Semâvâtı hangi ölçü ile, hangi mânevî âlet ile tertip edip açıyorsa; aynı anda, aynı tertip ile gözün perdelerini açar, yapar, tanzim eder, yerleştirir. Hem Sâni-i Zülcelâl mânevî kudretin hangi mânevî çekici ile yıldızları göklere çakıyorsa, aynı o mânevî çekiç ile beşerin sîmasındaki hadsiz alâmet-i fârika noktalarını ve zâhirî ve bâtinî duygularını yerlerine nakşediyor.”

¹ “O’nun ilminden göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey bile kaçmaz.” (Sebe sûresi, 34/3)

² “Geceyi gündüze katar, böylece gündüz uzar. Gündüzü geceye katar, böylece gece uzar. Kalblerin kühünü O bilir.” (Hadîd sûresi, 57/6)

Alâmet-i fârika: Ayırıcı özellik.

Hallâkıyet: Yaratıcılık.

İ'câzkârâne: Mucizeli bir şekilde.

Sâni-i âlem: Âlemi sanatlı, estetik ölçülerle yapan Cenâb-ı Hak.

Sâni-i Zülcelâl: Her şeyi sanatlı

olarak yaradan Ulu Allah.

Semâvât: Gökler, feza.

Tasvir etmek: Resmetmek.

Zâhirî ve bâtinî: Dışta ve içte olan.

Zîhayat: Canlı.

diye ifade eder. Demek o Sâni-i Zülcelâl iş başında... İşlerini hem göze, hem kulağa göstermek için, âyât-ı Kur'âniye ile, bir çekici zerreye vuruyor; aynı âyetin diğer kelimesiyle o çekici Şems'e vuruyor; merkezine çakar gibi ulvî üslûp ile vahdâniyeti ayn-ı ehadiyet içinde.. ve nihayet celâli nihayet cemâl içinde.. ve nihayet azame-ti nihayet hafâ içinde.. ve nihayet vüs'ati nihayet dikkat içinde.. ve nihayet haşmeti nihayet rahmet içinde.. ve nihayet bu'diyeti nihayet kurbiyet içinde gösterir. Muhal telâkki edilen cem-i ezdâdın en uzak mertebesini, vacip derecesindeki bir suretini ifade eder, isbat edip gösterir. İşte bu tarz ifadesi ve üslûbudur ki; en harika edipleri, belâğatına secde ettiriyor.¹

¹ Bkz.: el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* 14/86; es-Suyûtî, *el-İtkân* 2/149.

Âyât-ı Kur'âniye: Kur'ân âyetleri.

Ayn-ı ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın her varlığa özel, ayrı şekilde tecelli eden birliği.

Bu'diyet: Kulların Cenâb-ı Hakk'a karşı uzaklığı.

Celâl: Cenâb-ı Hakk'ın birliğini, yüceliğini ve bütün eşyadaki umumi tecellilerini ifade eden sıfatı.

Cemâl: Cenâb-ı Hakk'ın güzelliğini, her bir varlığa ayrı ayrı hususi tecellilerini ifade eden sıfatı.

Cem-i ezdât: Zıtların bir araya gelmesi.

Hafâ: Gizlilik, sırlılık.

Haşmet: Yücelik, ihtişam.

Kurbiyet: Yakınlık.

Telâkki edilen: Algılanan, kabul edilen.

Vahdâniyet: Cenâb-ı Hakk'ın bütün varlıklara genel ve umumi şekilde tecelli eden birliği.

Vüs'at: Enginlik, genişlik.

♦ Hem meselâ, وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ بِأَمْرِهِ^ط âyetiyle, şöyle bir üslûb-u âlî ile saltanat-ı rubûbiyetindeki haşmeti gösterir. Şöyle ki: “Gökler ve zemin, iki mutî kışla hükümünde ve iki muntazam ordu merkezi suretinde tek bir emirle veya boru gibi bir işaretle, o iki kışlada fenâ ve adem perdesinde yatan mevcudât, o emre kemâl-i süratle ve itaatle “Lebbeyk!” deyip meydan-ı haşir ve imtihana çıkarlar.”

İşte haşir ve kıyâmeti ne kadar mucizâne bir üslûb-u âlî ile ifade edip ve o dâvânın içinde bir delil-i iknaîye

¹ “O’nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Göğün ve yerin, kendisinin buyruğu ile kâim olmaları, belirlenen yerde sapasağlam işlerinin başında bulunmalarıdır. Sonra sizi yattığınız yerden bir çağırıldı mı, birden kabirlerinizden çıkıverirsiniz!” (Rûm sûresi, 30/25)

Adem: Yokluk, yok olma.

Delil-i iknaî: İkna edici delil.

Fenâ: Bitme, tükenme.

Haşir: Öldükten dirilmek, mahşer meydanında toplanmak.

Kemâl-i sürat: Çok hızlı.

Lebbeyk: “Baş üstüne!”

Mevcudât: Varlıklar.

Meydan-ı haşir ve imtihan: Öldükten sonra tekrar dirilip, herkesin hesaba tutulacağı yer.

Mucizâne: Mucizeli bir şekilde.

Muntazam: Düzenli, ahenk ve uyum içinde.

Mutî: İtaatkâr, söz dinleyen.

Rubûbiyet: Rab, sahip olma, hükmetme, idare etme.

Saltanat-ı rubûbiyet: Allah’ın her şeyi kuşatan terbiye ve hâkimiyeti, yüceliği.

Üslûb-u âlî: Yüksek üslûp.

işaret ediyor ki; bilmüşâhede, nasıl ki zeminin cevfinde saklanmış ve ölmüş hükmündeki tohumlar ve cevvi-i semâda, ademde ve küre-i havaiyede dağılmış, saklanmış katreler; nasıl kemâl-i intizam ve süratle haşır olup her baharda meydan-ı tecrübe ve imtihana çıkıyorlar.. zeminde hubûbât, semâda katarât her vakit bir mahşer-numûn suretini alırlar; öyle de haşır-i ekber dahi öyle kolay zuhur eder. Madem bunu görüyorsunuz, onu dahi inkâr edemezsiniz ve hâkezâ...

Şu âyetlere, sâir âyâtta ki derece-i belâgatı kıyas edebilirsiniz. *Acaba, şu tarzdaki âyâtın hakikî tercümesi mümkün müdür? Elbette değildir! Olsa olsa, ya kısa bir meâl-i icmâlî veya âyetin her cümlesi için beş-altı satır tefsir yazmak lâzım gelir.*

Âyât: Âyetler.

Bilmüşâhede: Bizzat görerek.

Cevf: Karın, iç.

Cevv-i semâ: Hava.

Derece-i belâgat: Edebî seviye, derece.

Hâkezâ: Böylece, bunun gibi.

Haşır-i ekber: En büyük haşır, asıl diriliş.

Hubûbât: Taneler, tohumlar.

Katarât: Katreler, damlalar.

Katre: Damla.

Kemâl-i intizam ve sürat: Mükemmel düzen ve hız.

Küre-i havaiye: Atmosfer tabakası.

Mahşer-numûn: Mahşeri andıran.

Meâl-i icmâlî: Kısa, özlü anlam.

Meydan-ı tecrübe ve imtihan: Denenme yeri, imtihan salonu.

Zuhur etmek: Görünmek, ortaya çıkmak.

Beşinci Nükte

Meselâ, ¹الْحَمْدُ لِلَّهِ bir cümle-i Kur'âniye'dir. Bunun en kısa mânâsı, İlm-i Nahiv ve Beyan kaidelerinin iktiza ettiği şudur:

كُلُّ فَرْدٍ مِنْ أَفْرَادِ الْحَمْدِ مِنْ أَيِّ حَامِدٍ صَدَرَ وَعَلَى أَيِّ مَحْمُودٍ
وَقَعَ مِنَ الْأَزَلِ إِلَى الْأَبَدِ خَاصٌّ وَمُسْتَحَقٌّ لِلذَّاتِ الْوَاجِبِ
الْوُجُودِ الْمُسَمَّى بِاللَّهِ

Yani: “Ne kadar hamd ve medih varsa, kimden gelse, kime karşı da olsa, ezelden ebede kadar hâstır ve lâyıktır o Zât-ı Vâcibü'l-vücûd'a ki, Allah denilir.” İşte “ne kadar hamd varsa”, “el-i istiğrak”tan çıkıyor. “Her kimden gelse” kaydı ise, “hamd” masdar olup, fâili terk edildiğinden, böyle makamda umumiyeti ifade

¹ “Bütün hamdler, övgüler Allah'adır.” (Fâtiha sûresi, 1/2; En'âm sûresi, 6/1; A'râf sûresi, 7/43; Yûnus sûresi, 10/10; İbrahim sûresi, 14/39; Nahl sûresi, 16/75; ...)

Cümle-i Kur'âniye: Kur'ân-ı Kerim'e ait cümle.

Ebed: Sonsuzluk.

El-i istiğrak: Arapça'da isimlerin başına getirilen; o anlamdaki bütün fertleri, öğeleri genel ifade etmeyi sağlayan belirlilik takısı.

Ezel: Başlangıcı, öncesi olmama, zaman üstü.

Fâil: Fiili yapan, özne.

Hamd ve medih: Şükür, övgü.

İlm-i Beyan: Kendine edebî sanatları konu edinen, söz-mânâ ilişkisini inceleyen edebiyatın bir kolu.

İlm-i Nahiv: Dil bilgisi, gramer.

Masdar: Kaynak, menşee.

Umumiyet: Genellik.

Zât-ı Vâcibü'l-vücûd: Varlığı kendinden ve kesin olan, tek ve yek-tâ Zât.

eder. Hem mef'ûlün terkinde, yine makam-ı hitabîde külliyet ve umumiyeti ifade ettiği için, “her kime karşı olsa” kaydını ifade ediyor. “Ezelden ebede kadar” kaydı ise; fiilî cümlesinden ismî cümlesine intikal kaidesi, sebat ve devama delâlet ettiği için, o mânâyı ifade ediyor. “Hâs ve müstahak” mânâsını “لِلَّهِ”taki “lâm-ı cer” ifade ediyor. Çünkü o “lâm”, ihtisas ve istihkak içindir. “Zât-ı Vâcibü'l-vücûd” kaydı ise; vücûb-u vücûd, ulûhiyetin lâzım-ı zarurîsi ve Zât-ı Zülcelâl'e karşı bir unvan-ı mülâhaza olduğundan, “lafzullah” sâir esmâ ve sıfâta câmiyeti ve

Câmiyet: Kapsamlılık, şümüllülük.

Esmâ: Cenâb-ı Hakk'ın isimleri.

Fiilî cümle: Fiil cümlesi. Yüklemleri fiil olan cümle.

İhtisas: Hususiyet, aitlik.

İsmî cümle: İsim cümlesi. Yüklemleri isim olan cümle.

İstihkak: Hak etme, hakkı olma.

Külliyet: Bütünlük, genellik.

Lafzullah: “Allah” lafzı, kelimesi.

Lâm-ı cer: Arapça'da ismin başına gelen; isme sebeplilik, aitlik, bulunma gibi mânâlar katan “lâm” harfi. Meselâ: “Lillâh”: Allah'a ait, Allah'ın.

Lâzım-ı zarurî: Kesin gerekli olan, olmazsa olmaz olan.

Makam-ı hitabî: Hitap etme, muhataba seslenme durumu, yeri.

Mef'ûl: Özne ve yüklem dışındaki cümlelerin manasını tamamlayan kelime; tümleş, nesne.

Sebat: Kararlılık, değişmezlik.

Sıfât: Cenâb-ı Hakk'ın sıfatları.

Ulûhiyet: İlâh olma, ilâhlık.

Unvan-ı mülâhaza: Düşünmek, anlamak için getirilen isim, niteleme, gösterge.

Vücûb-u vücûd: Varlığının kesin, zaruri olması.

Zât-ı Vâcibü'l-vücûd: Varlığı kendinden ve kesin olan, tek ve yektâ Zât.

Zât-ı Zülcelâl: Sonsuz gücün ve hâkimiyetin sahibi Yüce Zât.

ism-i âzam olduğu¹ itibarıyla, delâlet-i iltizamiye ile delâlet ettiği gibi; Vâcibü'l-vücûd unvanına dahi, o delâlet-i iltizamiye ile delâlet ediyor.

İşte, ² اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ cümlesinin en kısa ve ulemâ-yı Arabiyece müttefekun aleyh bir mânâ-yı zâhirîsi şöyle olursa, başka bir lisana o i'câz ve kuvvetle nasıl tercüme edilebilir?..

Hem elsine-i âlem içinde lisan-ı nahvî, Arabî'den başka birtek lisan var; o da hiçbir vakit Arap Lisanı'nın câmiyetine yetişemez. Acaba o câmî ve i'câzdârâne olan lisan-ı nahvî ile mucizekârâne bir surette ve her ciheti birden

¹ Bkz.: İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 6/47; et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 28/56; Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd* 7/313.

² "Bütün hamdler, övgüler Allah'adır." (Fâtiha sûresi, 1/2; En'âm sûresi, 6/1; A'râf sûresi, 7/43; Yûnus sûresi, 10/10; İbrahim sûresi, 14/39; Nahl sûresi, 16/75; ...)

Câmiyet: Şümûllü olma, kapsamlılık.

Delâlet-i iltizamiye: Bir lâfzın ifade ettiği mânânın yanında o mânânın gerektirdiği diğer mânâlara da işaret etmesi, göstermesi.

Elsine-i âlem: Dünya dilleri.

İ'câz : İnsanları, benzerini yapmaktan aciz bırakan Kur'ân-ı Kerîm'in üslûbu.

İ'câzdârâne: Mucizeye uygun.

Mucizeye uygunluk gösteren.

İsm-i âzam: Cenâb-ı Hakk'ın en

büyük ismi.

Lisan-ı nahvî: Kendine has, çok zengin gramer yapısına sahip dil.

Mânâ-yı zâhirî: Görünen, görünüşteki mânâ.

Mucizekârâne: Mucizeli bir şekilde.

Müttefekun aleyh: Üzerinde ittifak edilen, fikir birliği sağlanan.

Ulema-yı Arabiye: Arap dili bilginleri.

Vâcibü'l-vücûd: Varlığı kendinden ve kesin olan Allah (c.c.).

bilir, irade eder bir ilm-i muhît içinde zuhur eden kelimât-ı Kur'âniye; sâir elsine-i terkihiye ve tasrifîye vâsıtasıyla zihni cüz'î, şuuru kısa, fikri müşevveş, kalbi karanlıklı bazı insanların kelimât-ı tercümiyesi nasıl o mukaddes kelimât yerini tutabilir? Hatta diyebilirim ve belki isbat edebilirim ki; her bir harf-i Kur'ân, bir hakâik hazinesi hükmüne geçer; bazen birtek harf, bir sayfa kadar hakikatleri ders verir.

Altıncı Nükte

Bu mânâyı tenvir için, kendi başımdan geçmiş nurlu bir hâli ve hakikatli bir hayali söylüyorum, şöyle ki:

Bir vakit ¹إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ'deki nûn-u mütekellim-i maa'l-gayrı düşündüm ve mütekellim-i vahde sîgasından ²نَعْبُدُ sîgasına intikalin sebebini kalbim aradı.

¹ “(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet eder, yalnız senden medet umarız.” (Fâtiha sûresi, 1/5)

² “İbadet ederiz.” (Fâtiha sûresi, 1/5)

Cüz'î: Küçük.

Elsine-i terkihiye ve tasrifîye:

Ekleme ve çekimli diller.

Hakâik: Hakikatler.

Harf-i Kur'ân: Kur'ân harfi.

İlm-i muhit: Cenâb-ı Hakk'ın her şeyi kuşatan ezeli, ebedi, sonsuz, sınırsız ilmi.

Kelimât: Kelimeler.

Kelimât-ı Kur'âniye: Kur'ân-ı Kerîm'e ait kelimeler.

Kelimât-ı tercümiye: Tercüme edilen kelimeler.

Müşevveş: Karmakarışık, dağınık.

Mütekellim-i vahde: Birinci tekil şahıs, “ben”.

Nûn-u mütekellim-i maa'l-gayrı: Fiillerin başına eklenen “biz” çokluk eki.

Sîga: Çekim.

Tenvir: Nurlandırma, aydınlatma.

Zuhur etmek: Görünmek, ortaya çıkmak.

Birden, namazdaki cemaatin fazileti ve sırrı, o “nûn”dan inkişaf etti.

Gördüm ki; namaz kıldığım o Bayezid Câmii’ndeki cemaatle iştirakimi ve her biri benim bir nevi şefaathim hükümüne ve kıraatımda izhar ettiğim hükümlere ve dâvâlara birer şahit ve birer müeyyid gördüm. Nâkıs ubûdiyetimi, o cemaatin büyük ve kesretli ibadâtı içinde dergâh-ı ilâhîye takdime cesaret geldi. Birden bir perde daha inkişaf etti. Yani İstanbul’un bütün mescidleri ittisal peydâ etti. O şehir, o Bayezid Câmii hükümüne geçti. Birden, onların dualarına ve tasdiklerine mânen bir nevi mazhariyet hissettim. Onda dahi rûy-i zemin mescidinde, Kâbe-i Mükerreme etrafında, dairevî saflar içinde kendimi gördüm. **اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ**¹ dedim. Benim bu kadar şefaathilerim var, benim namazda söylediğim her bir sözü

¹ “Bütün hamdler, övgüler âlemlerin Rabbi Allah’adır.” (Fâtiha sûresi, 1/2)

Dairevî: Daire şeklinde.

Dergâh-ı ilâhî: Cenâb-ı Hakk’ın huzuru, divanı.

İbadât: İbadetler.

İttisal: Birleşme, buluşma, yakınlık.

İzhar etmek: Göstermek, ortaya koymak.

Kâbe-i Mükerreme: Müminlerin

saygısını, hürmetini celbeden Yüce Kâbe.

Kıraat: Okuma, okuyuş.

Müeyyid: Destek, destekleyen.

Nâkıs: Eksik, yarım.

Peydâ etmek: Meydana gelmek, oluşmak.

Rûy-i zemin: Yeryüzü.

Übûdiyet: Kulluk.

aynen söylüyorlar, tasdik ediyorlar. Madem hayalen bu perde açıldı; Kâbe-i Mükerrerme mihrap hükmüne geçti. Ben bu fırsattan istifade ederek o safları işhad edip, tahiyâtta getirdiğim, **أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا** ¹ olan imanın tercümanını mübarek Haceru'l-Esved'e tevdi edip emanet bırakıyorum derken, birden bir vaziyet daha açıldı. Gördüm ki; dâhil olduğum cemaat, üç daireye ayrıldı:

Birinci Daire: Rûy-i zeminde müminler ve muvahhidîndeki cemaat-i uzmâ.

İkinci Daire: Baktım, umum mevcudât, bir salât-ı kübrâda, bir tesbihat-ı uzmâda, her tâife kendine mahsus

¹ “Şehadet ederim ki Allah’tan başka ilâh yoktur; yine şehadet ederim ki Hz. Muhammed (*sallâllâhu aleyhi ve sellem*) Allah’ın resûlüdür.” (Müslim, *salât* 60; Tirmizî, *salât* 216; Ebû Dâvûd, *salât* 178; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* 1/292)

Cemaat-i uzmâ: Çok büyük topluluk.

Haceru'l-Esved: Kâbe'nin güney doğu köşesinde (Rükn-ü Hacer) yerden bir buçuk metre yüksekliğinde yerde bulunan Cennet'ten gelen siyah taş.

İşhad etmek: Şahit tutmak.

Mevcudât: Varlıklar.

Mihrap: Camide imamın namaz kılarken cemaatin önünde durduğu yer.

Muvahhidîn: Cenâb-ı Hakk'ın birliğine inananlar.

Salât-ı kübrâ: Çok büyük çapta, cemaatle kılınan namaz, dua.

Tahiyât: Namaz esnasında otururken Cenâb-ı Hakk'a arz edilen selâmlar, dualar.

Tesbihat-ı uzmâ: Çok büyük çapta, cemaatle yapılan tesbihler, dualar, zikirler.

Tevdi etmek: Emanet olarak teslim etmek, geçici olarak vermek.

salavât ve tesbihat ile meşgul bir cemaat içindeyim. “Vezâif-i eşya” tabir edilen hidemât-ı meşhûde, onların ubûdiyetlerinin unvanlarıdır. O hâlde **اللَّهُ أَكْبَرُ**¹ deyip hayretten başımı eğdim, nefsimе baktım:

Üçüncü Bir Daire: İçinde, hayret-engiz zâhiren ve keyfiyeten küçük.. Hakikaten ve vazifeten ve kemmiyeten büyük bir küçük âlemi gördüm ki; zerrât-ı vücûdiyemden tâ havâss-ı zâhiriye kadar, tâife tâife vazife-i ubûdiyetle ve şükrâniye ile meşgul bir cemaat gördüm. Bu dairede kalbimdeki latîfe-i rabbâniyem, **إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ**² o

¹ “Sadece büyüklükte değil hiçbir konuda eşi ve benzeri olmayan, başka bir şey Kendisiyle kıyas bile edilemeyecek yegâne büyük, Allah’tır.”

² “(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet eder, yalnız senden medet umarız.” (Fâtiha sûresi, 1/5)

Havâss-ı zâhiriye: Bilinen duyu organları.

Hayret-engiz: Hayret verici.

Hidemât-ı meşhûde: Görünen, biline gelen hizmetler.

Kemmiyeten: Nicelik, sayı olarak.

Keyfiyeten: Nitelik olarak.

Latîfe-i rabbâniye: Vicdan, gönül, kalb.

Salavât: Dualar. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) için yapılan dualar.

Tesbihat: Cenâb-ı Hak’ın her türlü noksanlıklardan, kusurlardan

münezzeh olduğunu ifade eden, yücelten ifadeler, tesbihler, dualar, zikirler.

Vazife-i şükranîye: Her nimetin yaratılış gayesine göre değerlendirilmesi.

Vazife-i ubûdiyet: Kulluk vazifesi.

Vezaif-i eşya: Varlıkların gördükleri işler, yerine getirdikleri görevler.

Zâhiren: Görünüşte, görünüşe göre.

Zerrât-ı vücûdiye: Vücut zerrelere.

cemaat nâmına diyor. Nasıl, evvelki iki cemaatte de lisanım, o iki cemaat-i uzmâyı niyet ederek demişti.

Elhâsıl: ¹ نَعْبُدُ nûn'u, şu üç cemaate işaret ediyor. İşte bu hâlette iken, birden Kur'ân-ı Hakîm'in tercümanını ve mübelliği olan Resûl-i Ekrem'in (*aleyhissalâtü vesse-lâm*), Medine-i Münevvere denilen mânevî minberinde, şahsiyet-i mâneviyesi, haşmetiyle temessül ederek, يَا أَيُّهَا ² النَّاسُ اغْبُدُوا رَبَّكُمْ hitabını, mânen herkes gibi ben de işitip; o üç cemaatte herkes benim gibi ³ إِيَّاكَ نَعْبُدُ ile muka-bele ediyor tahayyül ettim. ⁴ إِذَا تَبَّتْ الشَّيْءُ تَبَّتْ بِلَوَازِمِهِ kadesince, şöyle bir hakikat fikre göründü ki:

Madem bütün âlemlerin Rabbi, insanları muhatap ittihaz edip, umum mevcudâtla konuşur ve şu Resûl-i

¹ “İbadet ederiz.” (Fâtiha sûresi, 1/5)

² “Ey insanlar! (Hem Sizi hem de sizden önceki insanları yaratan) Rabbinize ibadet ediniz.” (Bakara sûresi, 2/21)

³ “(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet ederiz.” (Fâtiha sûresi, 1/5)

⁴ “Bir şeyin varlığı, doğruluğu tahakkuk ederse, ona bağlı bütün hususların da varlığı ve doğruluğu tahakkuk eder.” (el-Bâbertî, *el-Înâye fi şerhi'l-Hidâye* 5/495; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethu'l-kadîr* 4/366)

İttihaz etmek: Edinmek, almak.

Mevcudât: Varlıklar.

Mübelliğ: Bildiren, tebliğ eden.

Şahsiyet-i mâneviye: Mânevî kişilik.

Tahayyül etmek: Hayal etmek, hayalde canlandırmak.

Temessül etmek: Görünmek, belirlemek.

Ekrem (alefhiissalâtü vesselâm), o hitab-ı izzeti, nev-i beşere belki umum zîruha ve zîşuura tebliğ ediyor. İşte bütün mâzi ve müstakbel, zaman-ı hâzır hükmüne geçti; bütün nev-i beşer bir mecliste, safları muhtelif bir cemaat şeklinde olarak; o hitap, o suretle onlara ediliyor. O vakit her bir âyât-ı Kur'âniye; gayet haşmetli ve vüs'atli bir makamdan, gayet kesretli ve muhtelif ve ehemmiyetli muhatabından, nihayetsiz azamet ve celâl sahibi Mütekellim-i Ezeli'den ve makam-ı mahbubiyet-i uzmâ sahibi Tercüman-ı Âlişan'ından aldığı bir kuvvet-i ulviyet, cezâlet ve belâgat içinde; parlak, hem pek parlak bir nur-u i'câzı içinde gördüm. O vakit, değil umum Kur'ân; ya bir sûre, yahut bir âyet, belki her bir kelimesi birer mucize

Âyât-ı Kur'âniye: Kur'ân âyetleri.

Azamet: Büyüklük.

Belâgat: İfadenin doğru, düzgün, yerinde, kusursuz ve muhataba faydalı bir şekilde kullanılma sanatı.

Celâl: Ululuk, yücelik.

Cezâlet: Pürüzsüz, berrak ifade.

Hitab-ı izzet: Allah hitabı.

Kesret: Çokluk.

Kuvvet-i ulviyet: Üstünlük.

Makam-ı mahbubiyet-i uzmâ: Allah tarafından sevilenlerin ereceği yüce, büyük makam.

Mâzi ve müstakbel: Geçmiş ve gelecek zaman.

Muhtelif: Çeşitli, farklı.

Mütekellim-i Ezeli: Kelâmı, sözü zamanları aşan, ezeli olan Cenâb-ı Hak.

Nev-i beşer: İnsanlık.

Nur-u i'câz: İnsanları, benzerini yapmaktan âciz bırakan Kur'ân-ı Kerim'in üslûbunun nuru.

Tebliğ: Bildirme, ulaştırma.

Tercüman-ı Âlişan: Şanı yüce tercüman.

Vüs'at: Enginlik, genişlik.

Zaman-ı hâzır: Şimdiki zaman.

Zîruh: Ruh sahibi.

Zîşuûr: Akıllı, şuur sahibi.

hükmüne geçti: ¹ نُورِ الْإِيمَانِ وَالْقُرْآنِ dediğim gibi O ayn-ı hakikat olan hayalden نَعْبُدُ nûn'una girdiğim gibi çıktım ve anladım ki: Kur'ân'ın değil âyetleri, kelimeleri, belki “nûn-u na'büdü” gibi bazı harfleri dahi mühim hakikatlerin nurlu anahtarlarıdır.

Kalb ve hayal, o “nûn-u na'büdü”den çıktıktan sonra, akıl karşılına çıktı, dedi: “Ben de hisse isterim. Sizin gibi uçamam. Ayaklarım; delildir, hüccettir. Aynı نَعْبُدُ ve نَسْتَعِينُ³ 'de, mâbud ve müsteân olan Hâlık'a giden yolu göstermek lâzımdır ki, sizin ile gelebileyim.” O vakit kalbe şöyle geldi ki, de o mütehayyir akla:

Bak kâinattaki bütün mevcudâta! Zihayat olsun, câmid olsun, kemâl-i itaat ve intizam ile vazife suretinde ubûdiyetleri var. Bir kısmı şuursuz, hissiz oldukları hâlde, gayet şuurkârâne, intizam-perverâne ve

¹ “Bize ihsan ettiği iman ve Kur'ân nuru sebebiyle Rabbimize hamdolsun.”

² “İbadet ederiz.” (Fâtiha sûresi, 1/5)

³ “Medet umarız.” (Fâtiha sûresi, 1/4)

Ayn-ı hakikat: Gerçeğin ta kendisi.

Câmid: Cansız, donuk.

İntizam-perverâne: İntizamı gözeterek.

Kemâl-i itaat ve intizam: Mükemmel bir bağlılık ve düzen.

Mâbud: Kendisine ibadet edilen Zât, İlâh.

Müsteân: Kendisinden yardım beklenen, yardım istenen.

Mütehayyir: Hayran kalan, şaşkın.

Şuurkârâne: Şuurlu bir şekilde.

Zihayat: Canlı.

ubûdiyetkârâne vazife görüyorlar. Demek bir Mâbud-u bilhak ve bir Âmir-i Mutlak vardır ki, bunları ibadete sevk edip istihdam ediyor.

Hem bak, bütün mevcudâta, husûsan zîhayat olanlara.. her birinin gayet kesretli ve gayet mütenevvî ihtiyâcâtı var ve vücûd ve bekâsına lâzım pek kesretli, muhtelif matlupları var; en küçüğüne elleri ulaşmaz, kudretleri yetişmez. Hâlbuki o hadsiz matlupları, ummadığı yerden, vakt-i münasipte, muntazaman onların ellerine veriliyor ve bilmüşâhede görünüyor.

İşte şu mevcudâtın bu hadsiz fakr ve ihtiyâcâtı ve bu fevkalâde iânât-ı gaybiye ve imdâdât-ı rahmânîye bilbedâhe gösterir ki: Bir Ganiyy-i Mutlak ve

Âmir-i Mutlak: Kayıtsız, şartsız her şeyin hâkimi, idarecisi.

Bilbedâhe: Açıkça, besbelli.

Bilmüşâhede: Bizzat şahit olunarak.

Fakr: Fakirlik, muhtaçlık. İhtiyaçlarını kendi imkân ve iktidarıyla karşılayamamak.

Ganiyy-i Mutlak: Her şeyin mutlak, yegâne sahibi; hiçbir şeye ihtiyacı olmayan, Hz. Allah.

İânât-ı gaybiye: Görünmeden, gayb âleminden gelen yardımlar.

İhtiyâcât: İhtiyaçlar.

İmdâdât-ı rahmânîye: İlâhî yardımlar.

İstihdam: Çalıştırmak.

Kesret: Çokluk.

Mâbud-u bilhak: İbadete layık tek ve yektâ Zât.

Matlap: İstek, talep.

Matlup: Talep edilen şey.

Muhtelif: Çeşitli, farklı.

Muntazaman: Düzenli bir şekilde.

Mütenevvî: Türlü türlü.

Übûdiyetkârâne: Kulluk ve itaat içinde.

Vakt-i münasip: Uygun vakit.

Vücûd ve bekâ: Var olma ve varlığını sürdürme.

Kerîm-i Mutlak ve Kadîr-i Mutlak olan bir Hâmî ve Râzık'ları vardır ki, her şey ve her zîhayat ondan istiâne eder, medet bekliyor. Mânen¹ إِيَّاكَ نَسْتَعِينُ¹ der. O vakit akıl, "Âmennâ ve saddaknâ."² dedi.

Yedinci Nükte

Sonra o hâlde إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ۞ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ³ dediğim vakit, baktım ki: Mâzi tarafına göçüp giden kabile-i beşer içinde gayet nurânî, parlak; enbiya, sıddîkîn, şühedâ, evliya, sâlihîn kabilelerini gördüm ki; istikbal zulûmâtını dağıtıp, ebede giden yolda bir cadde-i kübrâ-yı müstakîmde gidiyorlar. Bu kelime, beni o kafileye

1 "Yalnız senden medet umarız." (Fâtiha sûresi, 1/5)

2 "İman ettik, tasdik ettik."

3 "Bizi doğru yola, sana doğru varan yola ilet. Nimet ve lütfuna mazhar ettiklerinin yoluna ilet!" (Fâtiha sûresi, 1/6-7)

Cadde-i kübrâ-yı müstakîm: Büyüyük, geniş; insanı hedefine ulaştıran dosdoğru yol.

Ebed: Sonsuzluk.

Enbiya: Peygamberler.

Evliya: Veliler, Allah dostları

Hâmî: Himaye eden, koruyan.

İstiâne: Allah'tan yardım dileme.

Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten, mutlak ve sınırsız kudret sahibi Hz. Allah.

Kabile-i beşer: İnsan kafilesi.

Kerîm-i Mutlak: Sonsuz ve sınırsız cömertlik sahibi, Hz. Allah.

Râzık: Rızık veren, besleyen.

Sâlihîn: Dinî emir ve yasaklara uyan, iyi ahlâk sahibi kimseler.

Sıddîkîn: Sıddıklar. Sözü, özündeki temizliği ortaya koyan; ameli, imanını doğrulayan, çok vefâli ideal kişiler.

Şühedâ: Şehitler.

Zulûmât: Karanlıklar.

iltihak etmek için yol gösteriyor; belki iltihak ettiriyor. Birden, “fesühânallah!” dedim. Zulümât-ı istikbali tenvir eden ve kemâl-i selâmetle giden bu nurânî kabile-i uzmâya iltihak etmemek, ne kadar hasaret ve helâket olduğunu zerre miktar şuurunu olan bilmesi lâzım. Acaba bid’aları îcad etmekle o kabile-i uzmâdan inhiraf eden; nereden nur bulabilir, hangi yoldan gidebilir? Resûl-i Ekrem (*aleyhissalâtu vesselâm*) Rehberimiz, ferman etmiş ki; **كُلُّ بَدْعَةٍ ضَلَالَةٌ وَكُلُّ** **كُلِّ بَدْعَةٍ ضَلَالَةٌ وَكُلُّ** Acaba bu ferman-ı kat’îye karşı “ulemâü’s-sû” tabirine lâyıık bazı bedbahtlar hangi maslahatı buluyorlar, hangi fetvayı veriyorlar ki; lüzumsuz, zararlı bir

¹ “Her bid’at dalâlettir ve her dalâlet Cehennem ateşindedir.” (Nesâî, *ıydeyn* 22; Ma’mer İbn Râşid, *el-Câmi’* 11/159; et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr* 9/97. İlk kısmı için bkz.: Müslim, *cum’a* 43; Ebû Dâvûd, *sünnet* 5; İbn Mâce, *mukaddime* 6, 7; Dârimî, *mukaddime* 16, 23)

Bid’a: Dinî bir asla dayanmayan, sonradan ortaya çıkan şey.

Ferman-ı kat’î: Kesin buyruk, kesin emir.

Fesühânallah: Hayret ve şaşkınlık bildiren bir ünlem.

Hasaret: Kayıp, zarar.

Helâket: Ölme, mahvolma.

İcad etmek: Yaratmak, var etmek.

İltihak etmek: Katılmak, birleşmek.

İnhiraf etmek: Kaymak, sapmak.

Kabile-i uzmâ: Pek büyük kabile.

Kemâl-i selâmet: Tam bir güvenlilik.

Maslahat: Fayda, menfaat.

Tenvir: Nurlandırma, aydınlatma.

Ülemâü’s-sû: Gerçekleri, menfaatleri için bile bile gizleyen, insanlara kötü örnek olan ilim adamları.

Zulümât-ı istikbal: Geleceğin karanlıkları, bilinmezleri.

surette şeâir-i İslâmiye'nin bedihiyâtına karşı geliyorlar; tebdili, kabil görüyorlar?

Olsa olsa, muvakkat bir cilve-i mânâdan gelen bir in-tibah-ı muvakkat, o ulemâü's-sûu aldatmıştır. Meselâ, nasıl ki bir hayvanın veyahut bir meyvenin derisi soyulsa, muvakkat bir zarafet gösterir; fakat az bir zamanda o zarif et ve o güzel meyve, o yabanî ve paslı ve kesîf ve ârizî deri altında siyahlanır, taaffün eder. Öyle de şeâir-i İslâmiye'deki tabirât-ı nebeviye ve ilâhiye, hayattar ve sevabdâr bir cilt, bir deri hükmündedir. Onların soyulmasıyla maânîdeki bir nurâniyet; muvakkaten, çıplak, bir derece görünür. Fakat ciltten cüdâ olmuş bir meyve gibi o mübarek mânâların ruhları uçar, zulmetli kalb ve kafalarda beşerî postunu bırakıp gider.. nur uçar, dumanı kalır. Her ne ise...

Ârizî: Dış tesirle meydana gelen, sonradan olan.

Bedihiyât: İspata ihtiyaç duyulmayacak derecede açık, bilinen şeyler.

Cilve-i mânâ: Anlam yansıması, belirtisi.

Cüdâ: Ayrı, uzak.

Hayattar: Canlı, diri.

İntibah-ı muvakkat: Geçici uyanıklık, ayılma.

Kabil: Mümkün, uygun.

Kesîf: Yoğun, katı.

Maânî: Mânâlar.

Muvakkat: Kısa süreli, geçici.

Sevabdâr: Sevaplı.

Şeâir-i İslâmiye: İslâm'ı temsil eden semboller.

Taaffün etmek: Çürümek, kokusmak.

Tâbirat-ı nebeviye ve ilâhiye: Peygamber (s.a.s.) Efendimiz'e ve Cenâb-ı Hakk'a ait ifadeler, sözler.

Tebdil: Değiştirme.

Zulmet: Karanlık, cehalet.

Şekizinci Nükte

Buna dair bir düstur-u hakikati beyan etmek lâzım, şöyle ki:

Nasıl “hukuk-u şahsiye” ve bir nevi hukukullah sayılan “hukuk-u umumiye” nâmıyla iki nevi hukuk var. Öyle de mesâil-i şer’iyede bir kısım mesâil, eşhâsa taalluk eder; bir kısım, umuma, umumiyet itibarıyla taalluk eder ki; onlara “şeâir-i İslâmiye” tabir edilir. Bu şeâirin umuma taalluk cihetiyle umum, onda hissedardır. Umumun rızası olmazsa onlara ilişmek, umumun hukukuna tecavüzdür. O şeâirin *en cüz’îsi (sünnet kabîlinden bir meselesi) en büyük bir mesele hükmünde nazar-ı ehemmiyettedir. Doğrudan doğruya, umum Âlem-i İslâm’a taalluk ettiği gibi; Asr-ı Saadet’ten şimdiye kadar bütün eâzım-ı İslâm’ın bağlandığı o nurânî zincirleri koparmaya,*

Âlem-i İslâm: İslâm dünyası, Müslümanlar.

Asr-ı Saadet: Mutluluk çağı. Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) varlığı ile şereflenen asır.

Cüz’î: Küçük, az.

Düstur-u hakikat: Gerçekliği söz götürmez kesin prensip.

Eâzım-ı İslâm: İslâm büyükleri.

Eşhâs: Şahıslar.

Hukuk: Haklar.

Hukuk-u şahsiye: Şahsi, ferdi sorumluluklar ve haklar.

Hukuk-u umumiye: Kamu hukuku.

Hukukullah: Ferdin, topluma ait sorumlulukları ve hakları.

Mesâil: Meseleler.

Mesâil-i şer’iye: Dinî hüküm ve kurallarla ilgili meseleler.

Nazar-ı ehemmiyet: Dikkat, önemlilik.

Şeâir-i İslâmiye: İslâm’ı temsil eden semboller.

Taalluk etmek: İlgili, bağlı olmak.

Tecavüz: Haddi aşma, ileri gitme.

tahrif ve tahrif etmeye çalışanlar ve yardım edenler düşünsünler ki, ne kadar dehşetli bir hataya düşüyorlar. Ve zerre miktar şuurları varsa, titresinler!..

Dokuzuncu Nükte

Mesâil-i şeriatın bir kısmına “taabbüdü” denilir, aklın muhakemesine bağlı değildir, emrolduğu için yapılır; illeti, emirdir.¹

Bir kısmına “mâkulü’l-mânâ” tabir edilir. Yani, bir hikmet ve bir maslahatı var ki o hükmün teşrîine müreccih olmuş; fakat sebep ve illet değil. Çünkü hakikî illet, emir ve nehy-i ilâhîdir.²

¹ Bkz.: eş-Şâtîbî, *el-Muvafakât* 3/46; İbn Âbidîn, *Hâşiye* 1/447.

² Bkz.: eş-Şâtîbî, *el-Muvafakât* 2/329-331, 3/46; İbn Âbidîn, *Hâşiye* 1/447.

Emir ve nehy-i ilâhî: Cenâb-ı Hakk’ın emir ve yasakları.

Hikmet: Gizli sebep.

İllet: Hükmün dayandığı asıl sebep.

Mâkulü’l-mânâ: Anlaşılabilir, mânâsı akla uygun, mâkul.

Maslahat: Şahıs veya toplumun faydalarını sağlama ve zararlardan da koruma prensibi.

Mesâil-i şeriat: Dinî hüküm ve kurallara ait meseleler.

Muhakeme: Değer ve yargı kabiliyeti, doğru neticelere ulaşma yeteneği.

Müreccih: Tercih ettirici faktör, sebep.

Taabbüdü: Emredildiği için yapılan, sebep ve illeti sadece Allah’ın emri olan dinî mesele.

Tahrif: Bozma, aslını değiştirme.

Teşrî: Kanun koyma, yasama.

Şeâirin taabbüdî kısmı; hikmet ve maslahat onu tağyir edemez, taabbüdîlik ciheti tereccuh ediyor, ona ilişilmez. Yüz bin maslahat gelse onu tağyir edemez. Öyle de “şeâirin faydası, yalnız mâlûm mesâlihtir” denilmez ve öyle bilmek hatadır. Belki o maslahatlar ise, çok hikmetlerinden bir faydası olabilir. Meselâ biri dese; “Ezanın hikmeti, Müslümanları namaza çağdırmaktır; şu hâlde bir tüfek atmak kâfidir.” Hâlbuki o dîvane bilmez ki, binler maslahat-ı ezaniye içinde o bir maslahattır. Tüfek sesi, o maslahatı verse; acaba nev-i beşer nâmına, yahut o şehir ahalişi nâmına, hilkat-i kâinatın netice-i uzmâsı ve nev-i beşerin netice-i hilkat-i olan ilân-ı tevhid ve rubûbiyet-i ilâhiyeye karşı izhar-ı ubûdiyete vâsita olan ezanın yerini nasıl tutacak?

Dîvane: Deli, akıl hastası.

Hilkat-i kâinat: Kainatın yaratılışı.

İlân-ı tevhid: Allah'ın birliğini ilan etmek.

İzhar-ı ubûdiyet: Kulluğunu gösterme, belli etme.

Maslahat-ı ezaniye: Ezanın faydaları.

Mesâlih: Maslahatlar, faydalar.

Netice-i hilkat: Yaratılış neticesi, meyvesi.

Netice-i uzmâ: En büyük netice, semere.

Nev-i beşer: İnsanlık, insanlar.

Rubûbiyet-i ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın herkesi ve her şeyi kuşatan engin terbiye ve idaresi.

Şeâir: İslâm'ı temsil eden semboller.

Taabbüdi: Emredildiği için yapılan, sebep ve illeti sadece Allah'ın emri olan dinî mesele.

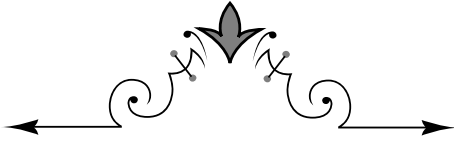
Tağyir etmek: Değiştirmek

Tereccuh: Üstün olmak.

Elhâsıl: Cehennem lüzumsuz değil; çok işler var ki, bütün kuvvetiyle “Yaşasın cehennem!” der. Cennet da-hi ucuz değildir, mühim fiyat ister.¹

لَا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ
الْفَائِزُونَ²

İlâ âhir..

¹ Cehennem'in beşerî arzular ve nefsin hoşuna giden şeylerle; Cennet'in de hoşla gitmeyen şeylerle çepeçevre kuşatıldığına dair bkz.: Buhârî, rikak 28; Müslim, cennet 1.

² “Cehennemliklerle cennetlikler elbette bir olmaz. Felâh ve başarıya erenler, cennetliklerdir.” (Haşir sûresi, 59/20)

[Yirmi Dokuzuncu Mektub'un Yedinci Kısmı]

İşârât-ı Seb'a

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فَأْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ
لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ¹

يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ
كَرِهَ الْكَافِرُونَ²

Üç سوالin cevabı olarak “Yedi İşaret”tir. Birinci sual, dört işarettir.

Birinci İşaret

Şeâir-i İslâmiye'yi tağyire teşebbüs edenlerin senetleri ve hüccetleri, yine her fena şeylerde olduğu gibi, ecnebileri körü körüne taklitçilik yüzünden geliyor. Diyorlar ki:

¹ “... Öyleyse siz de Allah'a ve O'nun bütün kelimelerine iman eden o ümmî nebîye, o resûle inanın. Ona tâbî olun ki doğru yolu bulasınız.” (A'râf sûresi, 7/158)

² “Onlar Allah'ın nurunu ağızlarıyla üfleyip söndürmek isterler. Allah ise, nurunu tam parlatmaktan başka bir şeye razı olmaz. Kâfirler isterse hoşlanmasınlar!” (Tevbe sûresi, 9/32)

Ecnebi: Yabancı, gayr-i müslim.

Hüccet: Delil.

Şeâir-i İslâmiye: İslâm'ı temsil eden semboller.

Tağyir: Değiştirmek.

“Londra’da ihtida edenler ve ecnebilere imana gelenler, memleketlerinde ezan ve kâmet gibi çok şeyleri kendi lisanlarına tercüme ediyorlar, yapıyorlar. Âlem-i İslâm onlara karşı sükût ediyor, itiraz etmiyor. Demek bir cevaz-ı şer’î var ki, sükût ediliyor?”

Elcevap: Bu kıyasın o kadar zâhir bir farkı var ki, hiçbir cihette onlara kıyas etmek ve onları taklit etmek zîsurun kârı değildir. Çünkü ecnebi diyarına, lisan-ı şeriatla “dâr-ı harp” denilir. Dâr-ı harpte çok şeylere cevaz olabilir ki, “diyar-ı İslâm” da mesağ olamaz.

Hem Frengistan diyarı, Hristiyan şevketi dairesidir. İstilahât-ı şer’iyenin maânîsini ve kelimât-ı mukaddesenin mefâhimini lisan-ı hâl ile telkin edecek ve ihsas edecek bir muhît olmadığından; bilmeceburiye kudsî maânî, mukaddes elfâza tercih edilmiş; maânî için elfâz terk edilmiş,

Âlem-i İslâm: İslâm dünyası, Müslümanlar.

Bilmeceburiye: Mecburen.

Cevaz-ı şer’î: Dinî izin.

Dâr-ı Harp: Müslümanlarla herhangi bir anlaşması olmayan gayr-i müslim ülke.

Diyar-ı İslâm: Müslümanların yaşadığı, hâkim olduğu yer.

Elfâz: Lafızlar, sözler.

Frengistan: Avrupa Ülkeleri.

İstilahât-ı şer’îye: Dinî terimler.

İhsas etmek: Hissettirmek, belli

etmek.

İhtida: Hidayete erme, Müslüman olma.

Kelimât-ı mukaddese: Vahiy yoluyla öğrenilen, yüce kelimeler.

Lisan-ı hâl: Hâl dili, davranışların ifade ettiği anlam.

Lisan-ı şeriat: Dinî terminoloji.

Maânî: Mânâlar.

Mefâhim: Mefhumlar, kavramlar.

Mesağ: İzin, müsaade.

Sükût etmek: Susmak.

Şevket: Güç, kuvvet, hâkimiyet.

ehvenüşşer ihtiyâr edilmiş. Diyar-ı İslâm'da ise; muhît, o kelimât-ı mukaddesenin meâl-i icmâlîsini ehl-i İslâm'a lisan-ı hâl ile ders veriyor. *An'ane-i İslâmiye ve İslâmî tarih ve umum şeâir-i İslâmiye ve umum erkân-ı İslâmiyet'e ait muhaverât-ı ehl-i İslâm, o kelimât-ı mukaddesenin mücmel meâllerini, mütemâdiyen ehl-i imana telkin ediyorlar. Hatta şu memleketin maâbid ve medâris-i diniyesinden başka makberistanın mezar taşları da hi, birer telkin edici, birer muallim hükmündedir ki; o maânî-i mukaddeseyi, ehl-i imana ihtar ediyorlar.*

Acaba kendine Müslüman diyen bir adam, dünyanın bir menfaati için, bir günde elli kelime frengî lugatinden taallüm ettiği hâlde; elli senede ve her günde elli defa tekrar ettiği "Sübhanallah,¹ Elhamdülillâh²

¹ "Allah'ı bütün eksiklerden tenzih ederim."

² "Bütün hamdler, övgüler Allah'adır."

An'ane-i İslâmiye: İslâmî gelenek, örf.

Ehl-i iman: İman sahibi kimseler, müminler.

Ehl-i İslâm: Müslümanlar.

Ehvenüşşerri ihtiyâr etmek: Zararı daha az olanı tercih etmek.

Erkân-ı İslâmiyet: İslâm'ın esasları, şartları.

Frengî lugat: Avrupa dili.

Maâbid: Mâbetler, ibadet yerleri.

Maânî-i mukaddese: Mukaddes, kutsal anlamlar.

Makberistan: Mezarlık, kabristan.

Meâl: Yaklaşık mânâ.

Meâl-i icmâlî: Kısa, özlü anlam.

Medaris-i diniye: Dinî medreseler, okullar.

Muhaverât-ı ehl-i İslâm: Müslümanların diyalogları.

Mücmel: Kısa, öz, hülâsa.

Mütemâdiyen: Devamlı, süreklî olarak.

Taallüm: Öğrenme.

Telkin: Fikir verme, aşılama.

ve Lâ ilâhe illâllah¹ ve Allahu Ekber²” gibi mukaddes kelimeleri öğrenmezse, elli defa hayvandan daha aşağı düşmez mi? Böyle hayvanlar için, bu kelimât-ı mukaddese tercüme ve tahrif edilmez ve tehcir edilmezler! Onları tehcir ve tağyir etmek, bütün mezar taşlarını hâkketmektir; bu tahkire karşı titreyen mezaristandaki ehl-i kubûru aleyhlerine döndürmektir.

Ehl-i ilhada kapılan ulemâü's-sû, milleti aldatmak için diyorlar ki; “İmam Âzam,* sâir imamlara muhalif olarak demiş ki; ‘İhtiyaç olsa, diyar-ı baîdede, Arabî hiç bilmeyenlere, ihtiyaç derecesine göre; Fâtîha yerine Farisî tercümesi cevazı var.’³ Öyle ise, biz de muhtacız, Türkçe okuyabiliriz?”

¹ “Allah'tan başka ilâh yoktur.”

² “Sadece büyüklükte değil hiçbir konuda eşi ve benzeri olmayan, başka bir şey Kendisiyle kıyas bile edilemeyecek yegâne büyük, Allah'tır.”

³ es-Serahsî, *el-Mebsût* 1/37, 234; el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'* 1/112-113; el-Merğînânî, *el-Hidâye* 1/47.

Arabî: Arapça.

Diyar-ı baîde: Uzak yerler, ülkeler.

Ehl-i ilhad: Dinden sapanlar, dinsizler.

Ehl-i kubûr: Kabir halkı, ölüler.

Farisî: Farsça.

Hâkketmek: Kazımak, oymak.

Kelimât-ı mukaddese: Vahiy yoluyla öğrenilen, yüce kelimeler.

Tehcir: Yerini değiştirme.

Ülemâü's-sû: Gerçekleri, menfaatleri için bile bile gizleyen, insanlara kötü örnek olan ilim adamları.

Elcevap: İmam Âzam'ın bu fetvasına karşı, başta âzamî imamların en mühimleri ve sâir on iki eimme-i müçtehidîn, o fetvanın aksine fetva veriyorlar.¹ Âlem-i İslâm'ın cadde-i kübrâsı, o umum eimmenin caddesidir. Mu'zam-ı ümmet, cadde-i kübrâda gidebilir. Başka, hususî ve dar caddeye sevk edenler, idlâl ediyorlar. İmam Âzam'ın fetvası, beş cihette hususîdir:

Birincisi: Merkez-i İslâmiyet'ten uzak, diyar-ı âherde bulunanlara aittir.

İkincisi: İhtiyac-ı hakikîye binâendir.

Üçüncüsü: Bir rivayette, lisan-ı ehl-i Cennet'ten sayılan Farisî² lisanıyla tercümeye mahsustur.

¹ Mâlik İbn Enes, *el-Müdevenetü'l-Kübrâ* 1/62-63; en-Nevevî, *el-Mecmû* 3/331-332; el-Buhûtî, *Keşşâfü'l-Kınâ'* 1/340; İbn Kudâme, *el-Muğnî* 1/288.

² Aliyyü'l-Kârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.277

Âzamî imamlar: İmam Âzam'a yani Hanefî mezhebine mensup olan büyük fıkıh âlimleri.

Cadde-i kübrâ: Büyük, geniş yol, anayol.

Diyar-ı âher: Başka yer.

Eimme: İmamlar, rehberler.

Eimme-i müçtehidîn: Dinin temel kaynaklarından hüküm çıkarabilen en büyük fıkıh âlimleri.

İdlâl: Bozma, yoldan çıkarma.

İhtiyac-ı hakikî: Asıl, gerçek ihtiyaç.

Lisan-ı ehl-i Cennet: Cennetliklerin dili.

Merkez-i İslâmiyet: Müslümanların yaşadığı büyük, merkezi şehirler.

Mu'zam-ı ümmet: Müslümanların çoğunluğu, büyük kesimi.

Dördüncüsü: Fâtiha'ya mahsus olarak cevaz verilmiş, tâ Fâtiha'yı bilmeyen namazı terk etmesin.

Beşincisi: Kuvvet-i imandan gelen bir hamiyet-i İslâmiye ile, maânî-i mukaddesenin, avâmın tefehhümüne medar olmak için cevaz gösterilmiş.

Hâlbuki zaaf-ı imandan gelen ve menfî fikr-i milliyetten çıkan ve lisan-ı Arabî'ye karşı nefret ve zaaf-ı imandan tevellüd eden meyl-i tahrip sâikasıyla tercüme edip Arabî aslını terk etmek, dini terk ettirmek tir!..

İkinci İşaret

Şeâir-i İslâmiye'yi tağyir eden ehl-i bid'a, evvelâ ulemâü's-sûdan fetva istediler. Sâbıkan beş vecihle hususî olduğunu gösterdiğimiz fetvayı gösterdiler. Sâniyen; ehl-i

Avâm: Genel halk tabakası, sıradan kimseler.

Cevaz: Dinî izin.

Ehl-i bid'a: Dinde olmayan şeyleri, dinden göstermeye çalışan kimseler.

Hamiyet-i İslâmiye: Dinî değerlere sahip çıkma, İslâm gayreti.

Kuvvet-i iman: İman gücü.

Lisan-ı Arabî: Arap Dili.

Maânî-i mukaddese: Mukaddes, kutsal anlamlar.

Medar olmak: Sebep, vesile

olmak.

Menfî fikr-i milliyet: Kendi ırkını diğerlerinden üstün gören, olumsuz, yıkıcı milliyetçilik düşüncesi.

Meyl-i tahrip: Tahrip etme, yıkma eğilimi.

Sâbıkan: Daha önce.

Sâika: Sürükleyici sebep, faktör.

Tefehhüm: Anlama.

Tevellüd: Oluşma, meydana gelme.

Vecih: Yön.

Zaaf-ı iman: İman zayıflığı.

bid'a, ecnebi inkılâpçılarından böyle meş'um bir fikir aldılar ki; Avrupa, Katolik Mezhebi'ni beğenmeyerek başta ihtilâlciler, inkılâpçılar ve feylesoflar olarak –Katolik Mezhebi'ne göre ehl-i bid'a ve Mûtezile telâkki edilen– Protestanlık Mezhebi'ni iltizam edip, Fransızların İhtilâl-i Kebîr'inden istifade ederek, Katolik Mezhebi'ni kısmen tahrip edip, Protestanlığı ilân ettiler.

İşte, körü körüne taklitçiliğe alışan buradaki hamiyet-füruşlar diyorlar ki; “Madem Hıristiyan Dini'nde böyle bir inkılâp oldu.. bidayette inkılâpçılara mürted denildi, sonra Hıristiyan olarak yine kabul edildi. Öyle ise İslâmiyet'te de böyle dinî bir inkılâp olabilir?”

Elcevap: Bu kıyasın, Birinci İşaret'teki kıyastan daha ziyade farkı zâhirdir. Çünkü Din-i İsevî'de yalnız esâsât-ı diniye Hazreti İsa'dan (*aleyhisselâm*) alındı. Hayat-ı içtimaiyeye

Bidayet: Başlangıç.

Din-i İsevî: Hıristiyanlık.

Ecnebi: Yabancı, gayr-i müslim.

Esâsât-ı diniye: Dinin temel esasları.

Hamiyet-füruş: Dinî ve millî değerlere bağlı olmadığı hâlde kendini öyle gösteren kimse.

Hayat-ı içtimaiye: Toplum hayatı.

İhtilâl-i Kebîr: Fransız Büyük İhtilâli.

İltizâm: Tercih etme, kabul etme.

Katolik Mezhebi: Roma Katolik Kilisesi.

Meş'um: Uğursuz, belâli.

Mûtezile: İnsanın, fiilinin yaratıcısı olduğunu savunan görüş Mûtezile Mezhebi.

Mürted: İrtidat eden, dininden dönen.

Protestanlık: 15. asırda papalığın otoritesine karşı çıkan, Tevrat ve İncil metinlerini esas alan reform hareketi.

ve fûruât-ı şer'iyeye dair ekser ahkâmlar, Havariyyûn ve sâir rüesâ-yı ruhânîye tarafından teşkil edildi. Kısım-ı âzamı, kütüb-ü sâbika-yı mukaddeseden alındı. Hazreti İsa (*aleyhisselâm*), dünyaca hâkim ve sultan olmadığından ve kavânîn-i umumîye-i içtimaiyeye merci olmadığından; esâsât-ı diniyesi, hariçten bir libas giydirilmiş gibi şeriat-ı Hıristiyanîye nâmına örfî kanunlar, medenî düsturlar alınmış, başka bir suret verilmiş. Bu suret tebdil edilse, o libas değiştirilse, yine Hazreti İsa'nın (*aleyhisselâm*) esas dini bâki kalabilir. Hazreti İsa'yı (*aleyhisselâm*) inkâr ve tekzip çıkmaz.

Hâlbuki din ve şeriat-ı İslâmîye'nin sahibi olan Fahr-i âlem (aleyhissalâtü vesselâm) iki cihanın sultanı.. şark ve garp ve Endülüs ve Hind, birer taht-ı saltanatı olduğundan; Din-i İslâm'ın esâsâtını bizzât kendisi

Bâki: Sürekli.

Din-i İslâm: İslâm Dini.

Esâsât: Dinin temel esasları.

Fahr-i Âlem: Âlemin övünç kaynağı, iftihar tablosu, Peygamber Efendimiz (s.a.s.).

Fûruât-ı şer'iyeye: İslâm Hukuku'nun temel esaslarına bağlı meseleler.

Havariyyûn: Havariler, 12 Havari. Hazreti İsa'ya (a.s.) ilk inananlar.

Kavânîn-i umumîye-i içtimaiye: Genel sosyolojik kanunlar.

Kısım-ı âzam: Çoğunluk.

Kütüb-ü sâbika-yı mukaddese:

Daha önce nazil olan semâvi kitaplar.

Libas: Elbise.

Merci: Başvurulan yer, kaynak.

Örfi: Toplumla ilgili, halka ait.

Rüesâ-yı ruhânîye: Ruhânî reisler, din adamları.

Şeriat-ı Hıristiyanîye: Hıristiyan Din Hukuku.

Taht-ı saltanat: Hükümranlık, iktidar yeri, alanı.

Tebdil: Değiştirme.

Tekzip: Yalanlama.

gösterdiği gibi, o dinin teferruatını ve sâir ahkâmını, hatta en cüz'î âdâbını dahi bizzât o getiriyor, o haber veriyor, o emir veriyor. Demek fûruât-ı İslâmiye, de-ğişmeye kabil bir libas hükmünde değil ki; onlar tebdil edilse, esas-ı din bâki kalabilsin. Belki esas-ı dine bir cesettir, lâakal bir cilttir. Onunla imtizaç ve iltihâm etmiş; kabil-i tefrik değildir. Onları tebdil etmek, doğrudan doğruya Sahib-i Şeriat'ı inkâr ve tekzip etmek çıkar.

Mezahibin ihtilâfı ise; Sahib-i Şeriat'ın gösterdiği nazârî düsturların tarz-ı tefehhümünden ileri gelmiştir. "Zaruriyat-ı Diniye" denilen ve kabil-i te'vil olmayan ve "Muhkemât" denilen düsturları ise, hiçbir cihette kabil-i

Âdâb: Müstehap veya mendup da denilen dinin tavsiye ettiği bütün davranışlar, ahlâkî prensipler.

Ahkâm: Hükümler.

Cüz'î: Küçük, az.

Esas-ı din: Dinin aslı, temeli.

Fûruât-ı İslâmiye: İslâmiyet'in temel esaslarına bağlı meseleler.

İhtilâf: Birbirinden farklı olma.

İltihâm: Kaynamak, yapışmak.

İmtizaç etmek: Karışmak, birleşmek, uyuşmak.

Kabil-i te'vil: Yorumla açık, yorumlanabilir.

Kabil-i tefrik değil: Ayrılması mümkün değil, ayrılamaz.

Lâakal: En az, en azından.

Mezahip: Mezhepler.

Muhkemât: Tevile ihtiyaç duyulmayacak şekilde açık ve kesin olan meseleler.

Nazarî düstur: Henüz uygulanmamış, teorik prensip.

Sahib-i Şeriat: İslâm Hukuku'nun sahibi, Peygamber Efendimiz (s.a.s.).

Tarz-ı tefehhüm: Anlayış tarzı, algılama şekli.

Tebdil: Değiştirme.

Teferruat: Temel esaslara bağlı ayrıntılar.

Zaruriyat-ı Diniye: Dinin, kesin, değişmez hükümleri.

tebdil değildir ve medar-ı içtihad olamaz! Onları tebdil eden, başını dinden çıkarıyor; *يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ* kaidesine dâhil oluyor.¹

Ehl-i bid'a, dinsizliklerine ve ilhadlarına şöyle bir bahane buluyorlar. Diyorlar ki; "Âlem-i insaniyetin müteselsil hâdisâtına sebep olan Fransız İhtilâl-i Kebîri'nde, papazlara ve rüesâ-yı ruhâniyeye ve onların mezheb-i hâssı olan Katolik Mezhebi'ne hücum edildi ve tahrip edildi. Sonra çocukları tarafından tasvip edildi. Frenkler dahi, ondan sonra daha ziyade terakki ettiler?"

Elcevap: Bu kıyasın dahi, evvelki kıyaslar gibi farkı zâhirdir. Çünkü Fransızlarda, havas ve hükûmet adamları elinde çok zaman Din-i Hıristiyanî, bhusus Katolik

¹ "Okun avdan (delip) çıktığı gibi dinden çıkarlar. (Yani: Avcı, okuna, okun demirine, okun gezine bakar da, 'acaba oka kandan bir şey bulaştı mı?' diye şüphe eder. Kur'ân okurlar, namaz kılarlar, oruç tutarlar ama dinden onlara hiçbir şey bulaşmaz.)" (Buhârî, *fezâilü'l-Kur'ân* 36, edeb 95; *tevhid* 23, 57; Müslim, *zekât* 142-148)

Âlem-i insaniyet: İnsanlık alemi.

Din-i Hıristiyanî: Hıristiyanlık.

Ehl-i bid'a: Dinde olmayan şeyleri, dinden göstermeye çalışan kimseler.

Hâdisât: Hâdiseler, olaylar.

Havas: İleri gelenler, seçkinler.

İlhâd: İnançsızlık, inkâr.

Medar-ı içtihad: Hüküm çıkarma,

yeni bir hükümde bulunma sebebi, vesilesi.

Mezheb-i hâss: Kendilerine has, hususi mezhep.

Müteselsil: Birbiri ardınca, zincirleme.

Rüesâ-yı ruhâniye: Ruhâni reisler, din adamları.

Tasvip: Uygun görme, onaylama.

Mezhebi, bir vâsita-yı tahakküm ve istibdat olmuştu. Havas, o vâsita ile nüfuzlarını avâm üzerinde idâme ediyorlardı. Ve “serseri” tabir ettikleri avâm tabakasında in-tibaha gelen hamiyet-perverlerini ve havas zâlimlerin istibdadına karşı hücum eden hürriyet-perverlerin mütefek-kir kısımlarını ezmeye vâsita olduğundan.. ve dört yüz se-neye yakın Frengistan’da ihtilâller ile istirahat-ı beşeriye-yi bozmaya ve hayat-ı içtimaiyeyi zîr ü zeber etmeye bir sebep telâkki edildiğinden; o mezhebe, dinsizlik nâmına değil, belki Hıristiyanlığın diğer bir mezhebi nâmına hü-cum edildi.. ve tabaka-yı avâmda ve feylesoflarda bir küs-mek, bir adâvet hâsıl olmuştu ki mâlûm hâdis-e-i tarihiye vukua gelmiştir.

Hâlbuki Din-i Muhammedî (*aleyhissalâtü vesselâm*) ve Şeri-at-ı İslâmiye’ye karşı; hiçbir mazlumun, hiçbir mütefekkirin

Adâvet: Düşmanlık.

Avâm: Genel halk tabakası, sıra-dan kimseler.

Din-i Muhammedî: İslâmiyet.

Frengistan: Avrupa Ülkeleri.

Hamiyet-perver: Millî ve dinî de-ğerleri savunan.

Hâsıl olmak: Meydana gelmek, ortaya çıkmak.

Hayat-ı içtimaiye: Toplum hayatı.

Hürriyet-perver: Özgürlükçü.

İstibdat: Zulüm ve baskı.

İstirahat-ı beşeriye: İnsanlığın

rahatı, huzuru.

Mazlum: Zulme uğramış.

Mütefekkirîn: Düşünürler.

Şeriat-ı İslâmiye: İslâm hukuk kuralları.

Tabaka-yı avâm: Genel halk tabakası.

Telâkki etmek: Algılamak, ka-bullenmek.

Vâsita-yı tahakküm ve istibdat: Baskı ve zulüm aracı.

Zîr ü zeber: Darmadağın, param-parça.

hakkı yoktur ki, ondan şekvâ etsin. Çünkü onları küstürmüyor, onları himâyeye ediyor. Tarih-i İslâm meydandadır. İslâmlar içinde bir-iki vukuattan başka dâhilî muharebe-i diniye olmamış. Katolik Mezhebi ise, dört yüz sene ihtilâlât-ı dâhiliyeye sebep olmuş.

Hem İslâmiyet, havastan ziyade avâmın tahassungâhı olmuştur. Vücûb-u zekât ve hurmet-i ribâ ile; havassı, avâmın üstünde müstebit yapmak değil, bir cihette hâdim yapıyor. ² خَيْرُ النَّاسِ مَنْ يَنْفَعُ النَّاسَ ، سَيِّدُ الْقَوْمِ خَادِمُهُمْ¹ diyor.

Hem Kur'ân-ı Hakîm lisanıyla; ⁴ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ³ ، أَفَلَا يَعْقِلُونَ³ ، أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ⁵ ،

¹ “Halkın efendisi, onlara hizmet edendir. (Memuriyet bir hizmetkârlıktır; hâkimiyet ve benlik için bir tahakküm âleti değil).” (el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 6/334; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* 10/187; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/324; el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 4/122)

² “İnsanların en hayırlısı, onlara faydalı olandır.” (el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/472. Ayrıca bkz.: et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 6/58; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 6/117)

³ “Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?” (Bakara sûresi, 2/44, 76; Âl-i İmran sûresi, 3/65; En'âm sûresi, 6/32; ...)

⁴ “Hiç düşünmüyor musunuz?” (En'âm sûresi, 6/50)

⁵ “Kur'ân'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi?” (Nisâ sûresi, 4/82)

Hâdim: Hizmetkâr, hizmetçi.

Havas: İleri gelenler, seçkinler.

Hurmet-i ribâ: Faizin haram kılınması.

İhtilâlât-ı dâhiliye: İç savaşlar, ihtilâller, ayaklanmalar.

Müstebit: Baskıcı, despot.

Şekvâ: Şikâyet.

Tahassungâh: Sığınak.

Tarih-i İslâm: İslâm Tarihi.

Vukuat: Hâdiseler, olaylar.

Vücûb-u zekât: Zekâtın farz kılınması.

gibi kudsî havaleler ile akli istişhad ediyor ve ikaz ediyor ve akla havale ediyor, tahkike sevk ediyor. Onun ile ehl-i ilim ve ashab-ı akla, din nâmına makam veriyor, ehemmiyet veriyor. Katolik Mezhebi gibi akli azletmiyor, ehl-i tefekkürü susturmuyor, körü körüne taklit istemiyor.

Hakikî Hıristiyanlık değil, belki şimdiki Hıristiyan Dinî'nin esasıyla İslâmiyet'in esası mühim bir noktadan ayrıldığından; sâbık farklar gibi çok cihetlerle ayrı ayrı gidiyorlar. O mühim nokta şudur:

İslâmiyet, tevhid-i hakikî dinidir ki; vâsıtaları, esbapları iskat ediyor. Enâniyeti kırıyor, ubûdiyet-i hâli sa tesis ediyor. Nefsin rubûbiyetinden tut, tâ her nevi rubûbiyet-i bâtılayı kat' ediyor, reddediyor. Bu sır içindir ki; havastan bir büyük insan tam dindar olsa, enâniyeti terk etmeye mecbur olur. Enâniyeti terk etmeyen, salâbet-i diniyeyi ve kısmen de dinini terk eder.

Ashab-ı akıl: Akıl sahipleri.

Ehl-i ilim: Âlimler.

Ehl-i tefekkür: Düşünürler, düşünmeyi esas alan kişiler.

Enâniyet: Benlik, gurur.

Esbap: Sebepler.

Iskat etmek: Düşürmek, hükümsüz kılmak.

İstişhâd etmek: Şâhit tutmak, şahit göstermek.

Kat' etmek: Kesmek.

Kudsî: Kutsal, vahiy kaynaklı.

Rubûbiyet: Rab, ilâh olma.

Rubûbiyet-i bâtıla: Asılsız "Rab" olma iddiası.

Sâbık: Geçen, önceki.

Salâbet-i diniye: Dinî meseleleri ciddiyet ve kararlılıkla yerine getirme.

Tahkik: Doğruyu araştırma, açığa çıkarma.

Tesis etmek: Kurmak, oluşturmak.

Tevhid-i hakikî: Gerçek tevhid. Allah'ı tam mânâsıyla bir tanımak.

Ubûdiyet-i hâli sa: Hâlis, saf kulluk.

Şimdiki Hıristiyanlık Dini ise; “Velediyet Akîdesi”ni kabul ettiği için vesâit ve esbaba tesir-i hakikî verir. Din nâmına enâniyeti kırmaz, belki Hazreti İsa'nın (*aley-hisselâm*) bir mukaddes vekili diye o enâniyete bir kudsiyet verir. Onun için dünyaca en büyük makam işgal eden Hıristiyan havasları, tam dindar olabilirler. Hatta Amerika'nın esbak Reis-i Cumhur'u Wilson ve İngiliz'in esbak Reis-i Vükelâ'sı Lloyd George gibi çoklar var ki, mutaassıp birer papaz hükmünde dindar oldular. Müslümanlarda ise öyle makamlara girenler, nâdiren tam dindar ve salâbetli kalırlar. Çünkü gururu ve enâniyeti bırakamıyorlar. *Takvâ-yı hakikî ise, gurur ve enâniyetle içtima edemiyor.*

Evet nasıl ki Hıristiyan havassının taassubu, Müslüman havaslarının adem-i salâbeti mühim bir farkı gösteriyor. Öyle de Hıristiyan'dan çıkan feylesoflar, dinlerine karşı lâkayt veya muâriz vaziyeti alması.. ve İslâm'dan çıkan

Adem-i salâbet: Sağlam ve kararlı duramama.

Esbak: Geçen, daha önceki.

İçtima etmek: Bir araya gelmek.

Kudsiyet: Mukaddeslik, kutsallık.

Lâkayt: Kayıtsız, ilgisiz.

Muâriz: Karşı gelen, muhalif.

Reis-i Cumhur: Cumhur başkanı, başkan.

Reis-i Vükelâ: Başvekil, başbakan.

Salâbet: Sağlamlık, kararlılık.

Taassup: Tutuculuk, bağnazlık.

Takvâ-yı hakikî: Dinin emir ve yasaklarına sıkı sıkıya, tam bağlılık.

Tesir-i hakikî: Gerçek, asıl etki.

Velediyet Akîdesi: Allah'ın (hâşâ) çocuğu olduğu inancı.

Vesâit: Vasıtalar, araçlar.

hükemâların kısm-ı âzamı, hikmetlerini esâsât-ı İslâmiye'ye bina etmesi, yine mühim bir farkı gösteriyor.

Hem ekseriyetle zindanlara ve musibetlere düşen âmî Hıristiyanlar, dinden medet beklemiyorlar. Eskiden çoğu dinsiz oluyordular. Hatta Fransa'nın İhtilâl-i Kebîr'ini çıkaran ve "serseri dinsiz" tabir edilen tarihçe meşhur inkılâpçılar, o musibettede avâm kısmıdır. İslâmiyet'te ise, ekseriyet-i mutlaka ile hapse ve musibete düşenler, dinden medet beklerler ve dindar oluyolar. İşte bu hâl dahi mühim bir farkı gösteriyor.

Üçüncü İşaret

Ehl-i bid'a diyorlar ki; "Bu taassub-u dinî, bizi geri bıraktı. Bu asırda yaşamak, taassubu bırakmakla olur. Avrupa, taassubu bıraktıktan sonra terakki etti?"

Elcevap: Yanlısınız ve aldanmışsınız veya aldatıyorsunuz. Çünkü Avrupa, dinine mutaassıptır. Hatta bir âdi Bulgar'a veya bir nefer-i İngiliz'e veya bir serseri Fransız'a

Âdi: Sıradan, herhangi bir.

Âmi: Sıradan insan.

Ehl-i bid'a: Dinde olmayan şeyleri, dinden göstermeye çalışan kimseler.

Ekseriyet-i mutlaka: Büyük çoğunluk.

Esâsât-ı İslâmiye: İslâm esasları.

Hükemâ: Bilginler, filozoflar.

Kısm-ı âzam: Çoğunluk.

Mutaassıp: Tutucu.

Nefer-i İngiliz: İngiliz şahıs, vatandaş.

Taassub-u dinî: Dinî tutuculuk, bağnazlık.

“Sarık sar. Sarmazsan hapse atılacaksın!” denilse, taassupları muktezasınca diyecek: “Hapse değil, öldürseniz bile, dinime ve milliyetime bu hakareti yapmayacağım!”

Hem tarih Ŗahittir ki; ehl-i İslâm, ne vakit dinine tam temessük etmiş ise, o zamana nisbeten terakki etmiş. Ne vakit salâbeti terk etmişse, tedenni etmiş. Hıristiyanlık ise, bilâkistir. Bu da mühim bir fark-ı esasîden neŖ'et etmiş.

Hem İslâmiyet, sâir dinlere kıyas edilmez. Bir Müslüman, İslâmiyet'ten çıksa ve dinini terk etse, daha hiçbir peygamberi kabul edemez.. belki Cenâb-ı Hakk'ı da hi ikrar edemez.. ve belki hiçbir mukaddes Ŗeyi tanımaz.. belki kendinde kemâlâta medar olacak bir vicdan bulunmaz, tefessüh eder. Onun için İslâmiyet nazarında, harbî kâfirin hakk-ı hayatı var.. hariçte olsa, musâlaha etse; dâhilde olsa, cizye verse İslâmiyetçe hayatı mahfuzdur.

Cizye: Müslüman olmayanlardan, devlet teminatı altında yaşamanın karşılığı olarak alınan vergi.

Ehl-i İslâm: Müslümanlar.

Fark-ı esasî: Temeldeki farklılık.

Hakk-ı hayat: Yaşama hakkı.

Harbî: Müslümanlarla arasında herhangi bir anlaşma olmayan, gayr-i müslim ülke vatandaşı.

İkrar etmek: Kabul ve tasdik etmek.

Kemâlât: Güzellikler, faziletler,

mükemmellikler.

Mukteza: Gerek, sebep.

Musâlaha etmek: Barışmak, barış yapmak.

NeŖ'et etmek: Meydana gelmek.

Tedenni etmek: Alçalmak, düşmek.

Tefessüh etmek: Bozulmak, kokuşmak.

Temessük etmek: Sıkıca tutunmak, sarılmak.

Fakat mürtedin hakk-ı hayatı yoktur.¹ Çünkü vicdanı tefessüh eder, hayat-ı içtimaiyeye bir zehir hükümüne geçer. Hâlbuki Hıristiyan'ın bir dinsizi, yine hayat-ı içtimaiyeye nâfi bir vaziyette kalabilir. Bazı mukaddesâtı kabul eder ve bazı peygamberlere inanabilir ve Cenâb-ı Hakk'ı bir cihette tasdik edebilir.

Acaba bu ehl-i bid'a ve doğrusu ehl-i ilhad, bu dinsizlikte hangi menfaati buluyorlar? Eğer idare ve âsâyîşi düşünüyorlarsa; Allah'ı bilmeyen dinsiz on serserinin idaresi ve şerlerini defetmesi, bin ehl-i diyanetin idaresinden daha müşküldür. Eğer terakkiyi düşünüyorlarsa; öyle dinsizler idare-i hükûmete muzır oldukları gibi, terakkiye dahi mânidirler. Terakki ve ticaretin esası olan emniyet ve âsâyîşi kırıyorlar. Doğrusu

¹ Bu düsturun dayandığı hadis-i şerîf için bkz.: Buhârî, *cihâd* 149, *istitâbe* 2; Tirmizî, *hudûd* 25; İbn Mâce, *hudûd* 2. Ayrıca "mürted" in durumuyla ilgili bkz: el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'* 7/134; eş-Şâfiî, *el-Ümm* 1/257.

Ehl-i bid'a: Dinde olmayan şeyleri, dinden göstermeye çalışan kimseler.

Ehl-i diyanet: Dindar kimseler.

Ehl-i ilhad: Dinden sapanlar, dinsizler.

Hakk-ı hayat: Hayat ve hayatın devamı için gereken her şey.

Hayat-ı içtimaiye: Toplum hayatı.

İdare-i hükûmet: Hükûmet yönetimi.

Mukaddesât: Dinî, kutsal değerler.

Muzır: Zararlı.

Mürted: İrtidat eden, dininden dönen.

Müşkül: Zor, çetin mesele.

Nâfi: Faydalı.

onlar, meslekçe tahribatçıdırlar. Dünyada en büyük ahmak odur ki, böyle dinsiz serserilerden terakki ve saadet-i hayatiyeyi beklesin.

Böyle ahmaklardan mühim bir mevkii işgal eden birisi demiş ki; “Biz, Allah Allah diye diye geri kaldık. Avrupa, top tüfek diye diye ileri gitti”. “Cevâbü'l-ahmak, es-sükût!”¹ kaidesine, böylelere karşı cevap sükûttur. Fakat bazı ahmakların arkasında bedbaht âkiller bulunduğundan deriz ki:

Ey bîçâreler! Bu Dünya bir misafirhânedir. Her günde otuz bin şahit, cenazeleriyle ² الْمَوْتُ حَقُّ hükmünü imza ediyorlar ve o dâvâya şehâdet ediyorlar. Ölümü öldürebilir misiniz? Bu şahitleri tekzip edebilir misiniz? Madem edemiyorsunuz; mevt, Allah Allah dedirtilir. Sekeratta Allah Allah yerine; hangi topunuz, hangi

¹ el-Beyhakî, Şuabü'l-îmân 6/347; el-Münâvî, Feyzu'l-kadîr 1/122.

² “Ölüm kesin bir gerçektir.” (Bkz.: et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr 3/180. Ayrıca, ölüm gerçeğini ifade eden âyet-i kerîmeler için bkz.: Bakara sûresi, 2/28; Âl-i İmran sûresi, 3/185; Hac sûresi, 22/66; Câsiye sûresi, 45/26; Kaf sûresi, 50/19; Cuma sûresi, 62/8; Mülk sûresi, 67/2)

Âkil: Akıllı, akli başında olan.

Bîçâre: Çaresiz, zavallı.

Cevâbü'l-ahmak, es-sükût!:

Susmak, ahmaklara en güzel cevaptır.

Mevt: Ölüm.

Saadet-i hayatiye: Hayat mutluluğu.

Sekerat: Can çekişme anı, ölüm döşeği.

Tahribat: Yıkıp bozmalar, harap etmeler.

tüfeğiniz, zulümât-ı ebedîyi o sekerattakinin önünde ışıklandırır, ye's-i mutlakını ümid-i mutlaka çevirebilir? Madem ölüm var, kabre girilecek; bu hayat gidiyor, bâkî bir hayat geliyor. Bir defa top tüfek denilse, bin defa Allah Allah demek lâzım gelir. Hem Allah yolunda olsa; tüfek de Allah der, top da Allahu Ekber¹ diye bağırır, Allah ile iftar eder, imsak eder.

Dördüncü İşaret

Tahribatçı ehl-i bid'a iki kısımdır;

Bir kısmı; güya din hesabına, İslâmiyet'e sadâkat nâmına, güya dini milliyetle takviye etmek için "Zaafa düşmüş din şecere-i nurâniyesini, milliyet toprağında dikmek, kuvvetleştirmek istiyoruz." diye, dine taraftar vaziyeti gösteriyorlar.

İkinci kısım; millet nâmına, milliyet hesabına, unsuriyete kuvvet vermek fikrine binâen, "Milleti, İslâmiyet'le aşılama istiyoruz." diye, bid'aları îcad ediyorlar.

¹ "Sadece büyüklükte değil hiçbir konuda eşi ve benzeri olmayan, başka bir şey Kendisiyle kıyas bile edilemeyecek yegâne büyük, Allah'tır."

Bâki: Dâimî, ölümsüz.

İcad etmek: Meydana getirmek.

İftar: Orucu akşam namazı vakti açmak.

İmsak: İkinci fecirden itibaren oruca başlamak.

Şecere-i nurâniye: Nurlu ağaç.

Ünsuriyet: Irkçılık.

Ümid-i mutlak: Tam bir ümit.

Ye's-i mutlak: Tam bir ümitsizlik.

Zaaf: Zayıflık.

Zulümât-ı ebedî: Sonsuz karanlıklar.

Birinci kısma deriz ki: Ey “sâdik ahmak” itlakına mâ-sadak bîçâre ulemâü's-sû veya meczup, akılsız, cahil sofiler! *Hakikat-i kâinat içinde kökü yerleşmiş ve hakâik-i kâinata kökler salmış olan şecere-i tûbâ-yı İslâmiyet; mevhum, muvakkat, cüz'î, hususî, menfî; belki esas-sız, garazkâr, zulümkâr, zulmanî unsuriyet toprağına dikilmez! Onu oraya dikmeye çalışmak, ahmakâne ve tahripkârâne, bid'akârâne bir teşebbüstür.*

İkinci kısım milliyetçilere deriz ki: Ey sarhoş hamiyet-furuşlar! Bir asır evvel milliyet asrı olabilirdi. Şu asır unsuriyet asrı değil! Bolşevizm, sosyalizm meseleleri istilâ ediyor; unsuriyet fikrini kırıyor, unsuriyet asrı geçiyor. Ebedî ve dâimî olan İslâmiyet milliyeti; muvakkat, dağdağalı

Ahmakâne: Ahmakçasına.

Bid'akârâne: Dinin aslına aykırı bir tarzda.

Bolşevizm: Rus lider Lenin tarafından geliştirilen, komünist Sovyet baskı rejimi.

Hakâik-i kâinat: Kâinata, varlıklara ait gerçekler.

Hakikat-i kâinat: Kâinata var olan gerçekler.

Hamiyet-furuş: Dinî ve millî değerlere bağlı olmadığı hâlde kendini öyle gösteren kimse.

İtlak: Adlandırma, isim verme.

Mâsadak: İfade edilen hükmü tasdik eden, doğruluğunu ispat eden.

Meczup: Kendinden geçmiş, aklı başında olmayan.

Menfi: Olumsuz.

Mevhum: Vehim, hayal ürünü.

Muvakkat: Kısa süreli, geçici.

Sosyalizm: Üretim vâsıtalarının ferdî olmaktan çıkarılıp kamuya mal edilerek, bölüşülerek eşit paylaşımını esas alan rejim.

Şecere-i tûbâ-yı İslâmiyet: Cennet ağacı olan İslâmiyet.

Tahripkârâne: Tahrip edici, yıkıcı bir şekilde.

Ülemâü's-sû: Gerçekleri, menfaatleri için bile bile gizleyen, insanlara kötü örnek olan ilim adamları.

Zulmanî: Karanlık.

unsuriyetle bağlanmaz ve aşılınmaz. Ve aşılacak olsa da; İslâm Milleti'ni ifsad ettiği gibi, unsuriyet milliyetini dahi ıslah edemez, ibka edemez. Evet muvakkat aşulamakta bir zevk ve bir muvakkat kuvvet görünüyor, fakat pek muvakkat ve âkıbeti hatarlıdır.

Hem Türk unsurunda ebedî kabil-i iltiyam olmamak suretinde bir inşikak çıkacak. O vakit milletin kuvveti; bir şık, bir şikkın kuvvetini kırdığı için hiçe inecek. İki dağ birbirine karşı bir mizanın iki gözünde bulunsa; bir batman kuvvet, o iki kuvvet ile oynayabilir; yukarı kaldırır, aşağı indirir.

Yedinci İşaret

Yani, Üçüncü Soru:

Diyorlar ki; “Senin eski zamandaki müdafaatın ve İslâmiyet hakkındaki mücahedatın, şimdiki tarzda değil. Hem Avrupa'ya karşı İslâmiyet'i müdafa eden mütefekkirîn tarzında gitmiyorsun. Neden

Batman: Altı okka. Yaklaşık 8 kilogramlık eski bir ağırlık ölçü birimi.

Hatar: Tehlike.

Islah etmek: İyileştirmek, düzeltmek.

İbka etmek: Kalıcı, sürekli kılmak, devam ettirmek.

İfsad etmek: Bozmak, fesada

uğratmak.

İnşikak: Bölünme, parçalanma.

Kabil-i iltiyam: Kapanması, kaynaması mümkün.

Mizan: Terazî, ölçü.

Mücahedat: Gayretler, çabalar.

Müdafaat: Savunmalar.

Mütefekkirîn: Düşünürler.

Eski Said vaziyetini değiştirdin? Neden mânevî mücahidîn-i İslâmiye tarzında hareket etmiyor-sun?

Elcevap: Eski Said ile mütefekkirîn kısmı, felsefe-i beşeriyenin ve hikmet-i Avrupaiye'nin düsturlarını kısmen kabul edip, onların silâhlarıyla onlarla mübareze ediyorlar, bir derece onları kabul ediyorlar. Bir kısım düsturlarını, fûnûn-u müsbete suretinde lâyetezelzel teslim ediyorlar, o suretle İslâmiyet'in hakikî kıymetini gösteremiyorlar. Âdetâ kökleri çok derin zannettikleri hikmetin dallarıyla İslâmiyet'i aşıyorlar, güya takviye ediyorlar. Bu tarzda galebe az olduğundan ve İslâmiyet'in kıymetini bir derece tenzil etmek olduğundan, o mesleği terk ettim. Hem bilfiil gösterdim ki; *İslâmiyet'in esasları o kadar derindir ki, felsefenin en derin esasları onlara yetişmez, belki sathî kalır.* Otuzuncu Söz, Yirmi Dördüncü Mektup, Yirmi Dokuzuncu Söz bu hakikati burhanlarıyla isbat ederek göstermiştir. Eski meslekte, felsefeyi derin zannedip,

Burhan: Delil.

Felsefe-i beşeriye: İnsan kaynaklı felsefe.

Fûnûn-u müsbete: Fen bilimleri.

Hikmet-i Avrupaiye: Avrupa felsefesi.

Lâyetezelzel: Sarsılmaz, değişmez.

Mübareze: Mücadele.

Mücahidîn-i İslâmiye: İslâm mücahitleri.

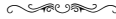
Mücahidîn-i İslâmiye: İslâm mücahitleri.

Sathî: Yüzeysel.

Tenzil etmek: İndirmek, düşürmek.

ahkâm-ı İslâmiye'yi zâhirî telâkki edip felsefenin dallarıyla bağlamakla durutmak ve muhafaza edilmek zannediliyordu. Hâlbuki felsefenin düsturlarının ne haddi var ki, onlara yetişsin?

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ¹
 وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا
 اللَّهُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلٌ رَبِّنَا بِالْحَقِّ²
 اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ كَمَا
 صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ فِي الْعَالَمِينَ إِنَّكَ حَمِيدٌ
 مَجِيدٌ³

- ¹ “Sübhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)
- ² “Hamdolsun bizi bu Cennet’e eriştiren Allah’a! Eğer Allah bizi muvaffak kılmasaydı, biz kendiliğimizden yol bulamazdık. Rabbimizin elçilerinin gerçeği bildirdikleri bir kere daha kesinlikle anlaşılmıştır.” derler.” (A’râf sûresi, 7/43)
- ³ “Allah’ım! Hazreti İbrahim’e ve Hazreti İbrahim’in âline merhamet ettiğin gibi Efendimiz Muhammed’e ve Efendimiz Muhammed’in âline, her zaman ve her yerde merhamet eyle! Şüphesiz bütün övgülere lâyık ve şanı yüce olan sadece sensin!” (Buhârî, enbiyâ 10, tefsîru sûre (33) 10, deavât 32, 33; Müslim, salât 65-69)

Ahkâm-ı İslâmiye: Dinî hükümler. benimsemek.

Telâkki etmek: Kabullenmek, **Zâhirî:** Yüzeysel, sığ.

Müstaid, Müçtehid Olabilir; Müşerri' Olamaz

İçtihadın şartını hâiz olan her müstaid, ediyor nefsi için, nass olmayanda içtihad; ona lâzım, gayre ilzam edemez.

Ümmeti davetle teşri' edemez. Fehmi, şeriattan olur; lâkin şeriat olamaz. Müçtehid olabilir, fakat müşerri' olamaz.

İcmâ ile cumhûrdur, sikke-i şer'î görür. Bir fikre davet etmek; zann-ı kabul-ü cumhûr, şart-ı evvel oluyor.

Cumhûr: Genele yakın ekseriyet.

Fehm: Anlayış.

Gayr: Başka, diğer.

Hâiz olmak: Bir şeye sahip olmak, elde etmek.

İcmâ: Aynı çağda yaşayan İslâm âlimlerinin bir meselede ittifak ederek aynı görüşte birleşmeleri

İlzam etmek: Bağlamak, susturmak.

Müçtehid: Dinî delillerden hüküm çıkarma bilgi ve kabiliyetine sahip olan kimse.

Müstaid: Kabiliyetli, becerikli.

Müşerri: Kanun koyucu.

Nass: İslâm Hukukunda kendisinden hüküm çıkarılan âyet veya hadis metni.

Sikke-i şer'î: Teşri, yasama mührü.

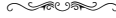
Şart-ı evvel: İlk şart.

Şeriat: İslâm Hukukuna verilen genel ad.

Teşri: Kanun koyma, yasama.

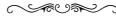
Zann-ı kabul-ü cumhur: Bir meselelerin zamanın İslâm âlimlerince aynı şekilde kabul edildiğini düşünmek, bilmek.

Yoksa davet bid'attır, reddedilir. Ağzına tıklar, onda daha çıkamaz...

[Hakikat Çekirdekleri'nden]

103– İslâmiyet'in müsellemâtını tamamen imtisal ettiği cihetle bihakkın daire-i dâhiline girmiş zâтта; meylü't-tevsî, meylü't-tekemmüldür. Lâkaytlık ile hariçte sayılan zâтта meylü't-tevsî, meylü't-tahriptir. Fırtına ve zelzele zamanında değil içtihad kapısını açmak, belki pencerelerini de kapatmak maslahattır. *Lâubaliler, ruhsatlarla okşanılmaz; azîmetlerle, şiddetle ikaz edilir.*

Azimet: Normal şartlar altında herkesin uymakla yükümlü olduğu dinî hüküm ve emir.

Bid'at: Dinî bir asla dayanmayan, sonradan ortaya çıkan.

Bihakkın: Gerektiği gibi, hakkıyla.

Daire-i dâhil: İç daire, içeri.

İmtisal etmek: Uymak, emri yerine getirmek.

Lâkaytlık: Kayıtsız kalma, ilgisizlik.

Lâubali: Umursamaz, ilgisiz.

Maslahat: Şahıs veya toplumun faydalarını sağlama ve zararlardan da koruma prensibi.

Meylü't-tekemmül: Gelişme, mükemmelleşme meyli, arzusu.

Meylü't-tahrip: Yıkma, tahrip etme eğilimi, arzusu.

Meylü't-tevsî: Geliştirme, genişletme meyli, arzusu.

Müsellemât: Herkesçe kabul edilen ve değişmeyen dinî hükümler.

Ruhsat: Dinî hükümlerde yine dinin belirlediği mazeretlerle yükümlülük dışına çıkabilme izni.

[Lemeât'tan]

Kur'ân Ayna İster, Vekîl İstemez

Ümmetteki cumhûru, hem avâmın umumu; burhandan ziyade me'hazdaki kudsiyet şevk-i itaat verir, sevk eder imtisâle.

Şeriat yüzde doksanı; müselle-mât-ı şer'î, zaruriyât-ı dînî birer elmas sütundur.

İçtihadî, hilâfî, fer'î olan mesâil; yüzde ancak on olur. Doksan elmas sütunu, on altının sahibi

Kesesine koyamaz, ona tâbi kılamaz. Elmasların mâdeni: Kur'ân ve hem hadîs'tir. O'nun malı.. oradan, her zaman istemeli.

Burhan: Delil.

Fer'î: Esasa ait olmayan, ayrıntılı.

Hilâfî: Farklı olmaya müsait, değişebilir.

İçtihad: Dînî delillerden dine ait hüküm çıkarmak

İmtisâl: Uymak, emri yerine getirmek.

Kudsiyet: Mukaddeslik, kutsallık.

Me'haz: Kaynak

Mesâil: Meseleler.

Müselle-mât-ı şer'î: Herkesçe kabul edilen ve değişmeyen dînî hükümler

Şevk-i itaat: İtaat etme arzusu, isteği

Zaruriyât-ı dînî: Dinin, Müslümanlarca uyulması zaruri olan, değişmez hükümleri.

Kitaplar, içtihadlar Kur'ân'ın aynası, yahut dürbün olmalı. Gölge, vekil istemez o Şems-i Mu'ciz-Beyân.

Kaynakların Tesbitinde Faydalanılan Eserler

el-Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed (v. 1162 h.); ***Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs***, 1-2, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1988.

Ahmed İbn Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî (164-241 h.); ***el-Müsned***, 1-8, Müessesetü Kurtuba, Mısır, ts.

Aliyyülkârî, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed (v. 1014/1606); ***el-Esrâru'l-merfûa fi'l-ahbârî'l-mevdûa***, [Tahkîk: Muhammed b. Lütfi Sabbâğ], el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1406 h.

—————; ***el-Masnû' fi ma'rifeti hadîsi'l-mevdû'***, [Tahkîk: Abdülfettâh Ebû Gudde], Mektebü'l-matbûati'l-İslâmî, Kahire, 1984.

el-Âlûsî, Ebu's-Senâ Şehabeddin Mahmud İbn Abdillâh (v. 1270/1854); ***Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-azîm ve's-seb'u'l-mesânî***, 1-30, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts.

el-Bâbertî, Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud b. Ahmed (v. 786 h.); ***el-İnâye fi şerhi'l-Hidâye*** (Fethu'l-Kadîr ile birlikte basılı olan), 1-9, Dâr-u Sâder, Beyrut, 1316 h.

- el-Beyhakî**, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin (384-458 h.); *Şuabü'l-îmân*, [Tahkîk: Muhammed es-Saîd Besyûnî ez-Zağlûl], 1-9, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 1410/1990.
- el-Buhârî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl (v. 256 h.); *Sahîhu'l-Buhârî*, 1-8, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, 1979.
- el-Buhûtî**, Mansur b. Yunus b. İdris (v. 1051 h.); *Keşşâfü'l-Kinâ' an metni'l-İknâ*, 1-6, [Tahkik: Hilal Musaylihî Mustafa], Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1406 h.
- ed-Dârimî**, Abdullah b. Abdirrahmân (181-255 h.); *es-Sünen*, 1-2, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1407/1987.
- ed-Deylemî**, Ebû Şucâ' Şîreveyh b. Şehredâr (445-509 h.); *el-Müsnedü'l-firdevs bi me'sûri'l-hitâb*, [Tahkîk: Muhammed es-Saîd Besyûnî ez-Zağlûl], Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 1986.
- Ebû Dâvûd**, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (202-275 h.); *es-Sünen*, [Tahkîk: Muhammed Muhsin Abdülhamîd], 1-4, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, ts.
- Ebû Ya'lâ**, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ (210/307 h.); *el-Müsned*, 1-13, Dâru'l-me'mûn li't-türâs, Dimaşk, 1404/1984.

el-Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed İbn Muhammed (450-505 h.); *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 1-4, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, ts.

Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Ali Ebû Bekr (393-463 h.); *Târîhu Bağdâd*, 1-14, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, ts.

el-Heysemî, Ali b. Ebû Bekr (v.807 h.); *Mecmeu'z-zevâid*, 1-10, Dâru'r-rayyân li't-türâs/Dâru'l-kütübi'l-Arabî, Kahire/Beyrut, 1407 h.

İbn Abdilberr, Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed (v. 463 h.); *et-Temhîd*, 1-24, Vizâratü umûmi'l-evkâfi ve's-şüûni'l-İslâmiyye, Mağrib, 1387 h.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn (v. 1258/1842); *Hâşiye Raddi'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, 1-8, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1984.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî (773-852 h.); *Fet-hu'l-bârî*, 1-13, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1379 h.

İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed el-Büstî (v. 354/965.); *el-İhsân fî takrîbi Sahîh İbn Hibbân*, [Tertîb: Alâüddîn Ali b. Belbânî, Tahkîk ve ta'lîk: Şuayb el-Arnâvût], 1-17, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1988.

İbnü'l-Hümâm, Muhammed b. Abdülvahid es-Sivâsî (v. 861 h.); *Şerhu Fethu'l-kadîr*, 1-7, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts.

İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Felah Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed (1032-1089 h.); *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, 1-4, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, ts.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Makdisî (541-620 h.); *el-Muğnî fî fikhi'l-İmam Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî*, 1-10, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1405 h.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (207-275 h.); *es-Sünen*, 1-2, Dâru'l-fikr, Beyrut, ts.

el-Kâsânî, Alâüddîn (v. 587 h.); *Bedâiu's-sanâi'*, 1-7, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1982.

Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh el-Esbahî (93-179 h.); *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, Dâru sâdir, Beyrut, ts.

Ma'mer b. Râşid (v. 151 h.); *el-Câmî*, (Abdurrezzak'ın el-Musannef'inin sonunda), el-mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1403 h.

el-Merğînânî, Ebu'l-Hüseyin Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl (511-593 h.); *el-Hidâye şerhu'l-Bidâye*, 1-4, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut, ts.

el-Münâvî, Muhammed Abdürraûf b. Ali (v. 1031/1622);
Feyzu'l-kadîr şerhu Câmii's-sağîr, 1-6, el-Mektebetü't-ticâriyyeti'l-kübrâ, Mısır, 1356 h.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn el-Haccâc en-Neysâbûrî (206-261 h.); *Sahîhu Müslim*, 1-5, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts.

en-Nebhânî, Yusuf b. İsmail b. Yusuf (v. 1350/1932);
Huccetullâhi ale'l-âlemîn fî mu'cizâti Seyyidi'l-murselîn, Dâru'l-fikr, Beyrut, ts.

en-Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb (215-303 h.); *es-Sünen*, [Tahkîk: Abdülfettah Ebû Gudde], 1-8, Mektebetü'l-matbûâtî'l-İslâmiyye, Halep, 1406/1986.

en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref (631-676 h.);
el-Mecmû şerhi'l-Mühezzeb, [Tahkik: Mahmud Matrahî], 1-9, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1417/1996.

es-Sehâvî, Ebu'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Abdirrahman (v. 902/1497); *el-Makâsidü'l-hasene*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1399 h.

es-Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl (v.483 h.);
el-Mebsût, 1-30, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1406 h.

es-Suyûtî, Abdurrahman b. el-Kemâl Celâleddîn (v. 911 h.); *et-Tedribu'r-Ravi*, 1-2, (Tahkik: Abdulvehhab Abdüllatîf, Mektebetü'r-Riyad el-Hadîse, Riyad, ts.

—————; *el-İtkân fî ulûmi'l-Kurân*, 1-2, El-Matbaatü'l-Meymeniyye, Kahire, 1317/1899.

eş-Şafîî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn İdris (150-204 h.); *el-Ümm*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1393 h.

eş-Şâtîbî, Ebû İshak İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Gıratî (v. 790/1388); *el-Muvafakât fî usûli's-şerîa*, 1-4, [Tahkik: Abdullah Derraz], Dâru'l-mârife, Beyrut, ts.

İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed (v. 235 h.); *el-Musannef fî'l-ehâdis ve'l-âsâr*, [Tahkik: Kemal Yusuf el-Hût], 1-7, Mektebetü'r-Ruşd, Riyad, 1409 h.

et-Taberânî, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed (v. 360 h.); *el-Mu'cemül-kebir*, [Tahkik: Hamdi b. Abdülmeçîd es-Selefî], 1-20, Mektebetü'l-ulûmi ve'l-hikem, Musul, 1404 h.

—————; *el-Mu'cemüs-sağîr*, [Tahkik: Hamdi b. Abdilmeçîd es-Selefî], 1-2, el-Mektebu'l-İslâmî/Dâru Ammân, Beyrut/Amman, 1405/1985.

et-Taberî, Muhammed İbn Cerîr İbn Yezîd İbn Hâlid (224-310 h.); *Câmiu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 1-30, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1405 h.

et-Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ (209-279 h.); *el-Câmiu's-Sahîh*, 1-5, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts.

ez-Zebîdî, Ebu'l-Feyz Murtazâ Muhammed b. Muhammed b. Muhammed (v. 1205/ 1790); *İthâfü sâdeti'l-mütakîn bi şerhi İhyâi ulûmi'd-dîn*, 1-10, Dâru'l-fikr, ts.

Şahıslar

Celâleddin-i Suyûtî (1445 – 1505)

Arap dilinde en çok eser veren şahıslarından biri olarak kabul edilen müfessir, muhaddis, tarihçi ve ediptir. Kahire'nin Suyût kasabasında doğdu. Sekiz yaşında hâfız olup, 17 yaşında eser vermeye başladı. İlim için o dönemin belli başlı ilim merkezlerini gezdi. Mekke ziyaretinden sonra Mısır'ın çeşitli medreselerinde müderrislik yaptı. Tefsir, hadis, tarih ve edebiyat başta olmak üzere çeşitli ilimlerde beş yüzden fazla eser verdi. Eserleri bazı sahalarda kaynak kitap olarak kabul edildi. El-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'ân, Camiu's-Sağır, "ed-Dürrü'l-Mensûr fî't-Tefsîr bi'l-Me'sûr" en önemli eserleridir.

İbni Cerîr et-Taberî (839 – 923)

Tefsir, hadis ve tarih sahalarında otorite olarak kabul edilen, fıkıh, kıraat, nahiv, edebiyat, matematik, tıp gibi muhtelif alanlarda da eser veren büyük İslâm âlimidir. 839 yılında Taberistan'ın Amul şehrinde dünyaya geldi. İlk tahsilini burada yaptı. Yedi yaşında hâfız oldu, dokuz yaşında hadis ezberlemeye başladı. İlim tahsili için Rey,

Basra, Kûfe, Medine, Suriye ve Mısır gibi beldeleri dolaştıktan sonra Bağdat'a yerleşti.

“Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân” adlı eseri, Peygamber Efendimiz (s.a.s.), sahabe, tâbiîn ve kendisine kadar tefsir görüşlerini toplayan bir ansiklopedi mahiyetindedir. İlk rivayet tefsiri olarak tefsir tarihine geçen, kendi dönemine kadar gelen değişik mezhep telâkkilerini, tefsir yorumlarını, bilgi birikimini içinde barındıran bu tefsir, ilk üç asrı sonraki asırlara bağlayan dev bir eser olarak kabul edilmektedir. Seksen küsur yıllık bereketli bir ömrün sonunda, bir insanın ömrüne sığdırılması zor birçok eser geride bırakan İbni Cerîr Hazretleri, 923 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.

İmam Âzam Ebû Hanife (699 – 767)

Hanefî Mezhebi'nin imamı, İslâm'da hukukî düşüncenin ve içtihad anlayışının gelişmesinde önemli payı olan büyük müçtehid, âlim, ârif ve sûfidir. İmam Âzam sıfatıyla da şöhrat bulmuştur. “Büyük imam” anlamına gelen “İmam Âzam” sıfatının ona verilmesi, çağdaşları arasında seçkin bir yere sahip bulunması, hukukî düşünce ve içtihad metodunda bir çığır açması, döneminden itibaren birçok fakihin onun görüşleri ve metodu etrafında kümelmiş olması gibi sebeplerle açıklanabilir.

Ticaretle uğraşan varlıklı bir ailenin çocuğu olan Ebû Hanife, 699'da Kûfe'de doğdu. Küçük yaşlarda Kur'ân'ı ezberledi. Önce Akâid ve Cedel ilmini öğrenmeye başlayan, giderek bu ilimde belli bir mesafe alan İmam Âzam, dönemindeki inkârcı ve bid'atçılarla münakaşa ve münazarada bulunmuştur. Bu münakaşalarla Peygamber Efendimiz'den sahabeye ve sonraki nesillere intikal eden ve o dönem Müslümanların çoğunluğunca da benimlenen itikadî esasları savunmayı gaye edinmiştir. Onun bu alandaki görüşleri, zamanla daha belirgin hâle gelecek olan Ehl-i Sünnet anlayışının şekillenmesine önemli ölçüde yardımcı olmuştur. Fıkıhta ve bilhassa amelî fıkıhta derinleşmesi ise, kendi döneminde Kûfe re'y ekolünün üstadı kabul edilen Hammad b. Ebû Süleyman'ın öğrencisi olduktan sonra gerçekleşir. İmam Âzam'ın "Biz önce Allah'ın kitabında olanı alırız. Onda bulamazsak Peygamber Efendimiz'in sünnetine bakarız. Orada da bir şey bulamazsak ashabın ittifak ettiğini benimseriz, ihtilâf etmişlerse dilediğimizin görüşünü alırız. Başkalarının görüşlerini onlara tercih etmeyiz. Ancak tâbiîn âlimlerine gelince onların içtihadlarına bağlı kalmayız. Onlar gibi biz de içtihadta bulunuruz. Aralarında müşterek illet bulununca bir hükmü diğerine kıyas ederiz." sözünden içtihad metodu anlaşılmaktadır. Zaten sahabeden itibaren

İslâm âlimleri az veya çok bu metodu kullanmışlardır. İmam Âzam'da göze çarpan farklılık, kıyası belli bir sistem ve kurala bağlamak, onu sıkça kullanmak ve henüz vuku bulmamış hâdiselere de uygulamaktan ibarettir.

Kaynaklar onun kanaatkâr, cömert, güvenilir, âbid ve zâhid bir kişi olduğunda, bütün ticari işlem ve beşerî ilişkilerinde bu özelliklerinin açıkça görüldüğünde görüş birliği içindedir. Derin fıkıh bilgisinin yanı sıra, inandığını ve doğru bildiğini söylemekten ve onun mücadelesini vermekten çekinmeyen güçlü bir irade ve cesarete de sahipti.

Hakikati aramada ve takip etmede son derece samimi olan İmam Âzam başkalarının görüşlerine karşı hoşgörülü olmuş, kendi içtihadının doğruluğunda ısrar eden ve onu tartışmaya imkân vermeyen bir taassup göstermemiştir. Müzakere sonunda ulaştığı netice için, “Bizim kanaatimiz ve ulaşabildiğimiz en güzel görüş budur. Bundan daha iyisini bulan olursa şüphe yok ki doğru olan onun görüşüdür.” diyerek hem diğer görüşlere müsamaha ile bakar, hem de ilmî araştırmayı sürdürmeyi teşvik ederdi. İlim, takva, cömertlik, edep, tevazu, cesaret gibi vasıflar bakımından eşine ender rastlanan bir âlim olarak tarihe geçen İmam Âzam Hazretleri, 767 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.

İmam Şâfiî (767 – 820)

İslâm Dünyası'nın ikinci büyük mezhebi olan Şâfiî Mezhebi'nin kurucusu. 767'de Gazze'de doğmuş olmakla birlikte, babasının vefatı dolayısıyla henüz iki yaşında iken annesi tarafından Mekke'ye getirildi. Küçük yaşta Kur'ân'ı ezberledi.

Fasih Arapça konuşan Huzeyl kabilesi arasında şiir ve edebiyat öğrendi. O dönem Mekke müftüsünden ders aldı. Henüz 15 yaşında iken Mekke müftüsünün yanında fetva verecek konuma geldi. Sonra Medine'ye gitti. Orada müçtehid İmam Mâlik İbni Enes'ten fıkıh ve hadis dersi aldı. Sufyan b. Uyeyne, Fudayl b. İyaz, amcası Muhammed b. Şâfiî ve başkalarından hadis rivayet etti. 820'de vefat eden İmam Şâfiî, mutlak bir müçtehid olup, fıkıh, hadis ve usûlde imamdı. "Er-Risale" adlı eseriyle ilk olarak fıkıh usûlü konularını ele alan Şâfiî, bu eseriyle fıkıh usûlünün de kurucusu sayılmıştır. Mısır'daki görüşlerini kapsayan "el-Ümm" adlı eseri de en önemli eserlerinden birisi kabul edilir.

Mevlânâ Câmi (1414 – 1492)

Arap dil bilgini, şair ve mutasavvıftır. Horasan'ın Câmi şehrinde doğdu. Bu şehre nisbetle Câmi diye şöhret

bulmuştur. Ulemâ yetiştiren bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Câmî, Nizamiye Medreseleri'nde eğitim gördü ve denilebilir ki çağının bütün ilimlerini tahsil etti. Fars şiirinin en büyük üstadlarından biri kabul edilen; âlim, edip, şair ve mutasavvıf sıfatlarını kendisinde birleştiren Câmî, arkasından manzum ve mensur birçok eser bırakmıştır.

Muhyiddin-i Arabî (1165 – 1240)

İslâm düşünce ve tasavvuf tarihinde önemli bir yeri olan Muhyiddin-i Arabî Hazretleri, 1165 yılında Endülüs'ün güneydoğusunda bulunan Mürsiye'de doğdu. İbnü'l-Arabî olarak tanınmakta olup tasavvuftaki otoritesine istinaden “Şeyhü'l-Ekber”, dinî ilimlerdeki vukufiyeti ve mücceddidiğinden dolayı da “Muhyiddin” lakaplarıyla anılmaktadır. Sekiz yaşına gelinceye kadar Mürsiye'de kaldı. Daha sonra ailesi ile birlikte Endülüs'ün başşehri olan İsbiliye'ye göç etti. Endülüs idaresi o sıralarda ilim ve irfana çok önem verdiğinden, başşehir önemli bir kültür merkezi hâline gelmişti. Böylece buraya gelmiş bulunan âlim ve filozoflardan istifade etme imkânını buldu. İbni Arabî ilk Kur'ân derslerini tarikat mensubu olan Ebû Abdullah el-Hayyat adlı zâttan aldı.

Uzun bir süre zâhiri ilimlerle uğraştıktan sonra mânevî ilimlere ağırlık vermeye başladı. Yirmi altı yaşlarında bulunduğu sırada Sebte, Fas ve Tilimsan ve oradan da

Tunus'a giderek buralardaki tasavvuf erbabı kişilerle görüştü. İki yıl geçtikten sonra tekrar İşbiliye'ye döndü. Diğer yandan bir kaç kez gittiği Fas'ta yaklaşık dört yıl kaldı. 1200 tarihinde Mekke'ye giderek ilk defa hac farızasını yerine getirdikten sonra geri döndü. Bilâhare tekrar hac farızası için Mekke'ye uzun bir yolculuktan sonra ulaştı ve yol güzergâhındaki bazı kabirleri ziyaret etti. Mekke'ye vardıktan sonra uzun bir süre burada kaldı.

Fütuhât-ı Mekkiye adlı eserini ilk defa burada kaleme almaya başladı. Buradan ayrıldıktan sonra Bağdat ve Musul'a gitti. Musul'da yaklaşık bir yıl kaldıktan sonra Urfa, Diyarbakır, Sivas ve Malatya'yı da ziyaret etti. Bir ara Konya ve diğer bazı yerlere de gittikten sonra Malatya'ya döndü. Dimaşk'a gidip yerleştikten sonra 1240'da Benîzekilerin mâlikânesinde Cenâb-ı Hakk'ın rahmetine kavuştu. Kasiyun Dağı eteklerindeki kabristana defnedildi. Zamanla buralar harap olup, türbe kaybolmuşsa da Yavuz Sultan Selim tarafından tespit ettirilerek onarıldı ve yanına bir cami ile bir tekke yaptırıldı. Daha sonraki yıllarda da tamir ve onarım gören türbe hâlen ziyarete açık bulunmaktadır. Onun şeriatın zâhirine zıt görünen söz ve düşünceleri, bilhassa vahdet-i vücûdla ilgili görüşleri İslâm tasavvuf ve düşünce tarihinde birçok tartışmaya yol açmıştır. En meşhur eserleri Fütuhât-ı Mekkiye ve Füsûsü'l-Hikem'dir.

Müseylime-i Kezzâb

Peygamber Efendimiz (s.a.s.) ile aynı zamanda yaşamış peygamberlik iddia eden bir yalancıdır. Rivayete göre, kendisi bir elçi heyetine girerek, Peygamber Efendimiz'i Medine'de ziyaret etmiş ve Allah Resûlü'nün vefatından kısa bir zaman sonra Suudi Arabistan'ın Yemame, bugünkü Necid bölgesinde peygamberlik iddiası ile ortaya çıkmıştır. Doğruluk ve hakkın zıt kutbunda tarihe yalanın ve bâtilin sembol ismi olarak geçen Müseylime-i Kezzâb, Hazreti Ebû Bekir döneminde Hâlid İbni Velid komutasındaki İslâm ordusu tarafından mağlûp edilip öldürülmüştür.

Süfyan b. Uyeyne (725 – 813)

Tebe-i Tâbiîn döneminde Mekke imamı olarak şöhret bulmuş, müctehid, fakih ve muhaddistir. Kûfe'de doğdu, sonradan Mekke'ye yerleşti. Kur'ân'ı ezberlediğinde dört, hadis yazmaya başladığında ise henüz yedi yaşındaydı. Çoğu İmam Malik'in de üstadları arasında bulunan yetmiş kadar tâbiînden hadis öğrenmiştir. Kendisinden hadis ve fıkıh okuyanlar arasında İbnu'l-Mübarek, İmam Sevrî, İmam Ahmed b. Hanbel gibi şahıslar vardır. İmam Şafîî onun için şöyle demiştir: "Eğer Malik ile Süfyan olmasalardı Hicaz ilmi kaybolup giderdi."

İndeksler

a. Âyet İndeksi

Sûre adı:	Sûre no:	Âyet no:	Sayfa no:
A'râf sûresi	7	158	90
A'râf sûresi	7	43	72, 74, 112
A'râf sûresi	7	54	67
Âl-i İmran sûresi	3	185	107
Âl-i İmran sûresi	3	65	101
Bakara sûresi	2	21	79
Bakara sûresi	2	28	107
Bakara sûresi	2	32	22, 43, 51, 112
Bakara sûresi	2	44, 76	101
Câsiye sûresi	45	26	107
Cuma sûresi	62	8	107
En'âm sûresi	6	1	72, 74
En'âm sûresi	6	140, 151	29
En'âm sûresi	6	32	101
En'âm sûresi	6	50	101
Enfâl sûresi	8	24	67

Sûre adı:	Sûre no:	Âyet no:	Sayfa no:
Fâtiha sûresi	1	2	72, 74, 76
Fâtiha sûresi	1	4	81
Fâtiha sûresi	1	5	75, 78, 79, 81, 83
Fâtiha sûresi	1	6-7	83
Fetih sûresi	48	29	25
Hac sûresi	22	66	107
Hadîd sûresi	57	4	67
Hadîd sûresi	57	6	68
Haşir sûresi	59	20	89
Hûd sûresi	11	3	67
İbrahim sûresi	14	39	72, 74
İsrâ sûresi	17	31	29
İsrâ sûresi	17	44	25, 59
Kaf sûresi	50	16	38
Kaf sûresi	50	19	107
Muhammed sûresi	47	19	55
Mülk sûresi	67	2	107
Mürselât sûresi	77	1	64
Nahl sûresi	16	103	61
Nahl sûresi	16	58-59	29
Nahl sûresi	16	75	72, 74
Necm sûresi	53	1	63

Sûre adı:	Sûre no:	Âyet no:	Sayfa no:
Nisâ sûresi	4	82	101
Nisâ sûresi	4	83	1
Rûm sûresi	30	22	67
Rûm sûresi	30	25	70
Sâffât sûresi	37	35	55
Sebe sûresi	34	3	68
Şems sûresi	91	1	62
Tekvir sûresi	81	8-9	29
Tevbe sûresi	9	32	90
Tîn sûresi	95	1	64
Vâkıa sûresi	56	75-76	63
Yâsîn sûresi	36	1-2	63
Yûnus sûresi	10	10	72, 74
Yûnus sûresi	10	3	67
Zâriyât sûresi	51	1	64
Zümer sûresi	39	6	67
Zümer sûresi	39	67	67

6. Karma İndeks

A

- Abd-i Hâs 66
abdest 21, 22
âdâb 98
adalet 14, 15, 32
âdât-ı ecânib 2
adâvet 100
adem 70, 71
âhiret 46, 47
âhiret âlemi 4
Âhîrzaman 45
Âhîrzaman Peygamberi 18
ahkâm 17, 97, 98
ahkâm-ı ilâhiye 11, 19, 36
ahkâm-ı İslâmiye 62, 112
ahkâm-ı kat'îye-i İslâmiye 13
ahkâm-ı Kur'âniye 41
ahkâm-ı mestûre 8
ahkâm-ı şer'îye 16, 17
ahkâm-ı kudsiye 13
ahkâm-ı şer'îye 11
ahkâm-ı şeriat 14
ahkâmımlar 9
ahlâk-ı içtimaiye 32
ahlâk-ı umumiye 21
ahmak 109
ahval-i beşeriye 17
Ahval-i zaman 36
akıl 48, 56, 59
akl 87, 102
Akrebiyet 38
akvam-ı beşeriye 18
âlâ-yı illiyîn 15, 65
âlâ-yı illiyîn-i kemâlât 30
alâmet-i fârika 68
Alem 53, 54, 55
Âlem-i insaniyet 99
Âlem-i İslâm 86, 91, 94
âlem-i küfr 44
Allah 72, 106, 107, 108
Allahu Ekber 93
Altı Mâni 1
amel-i sâlih 64, 65
Amerika 103
Âmir-i Mutlak 82
An'ane-i İslâmiye 92
Arabî 93, 95
Arabî lafızlar 54
Arap Lisanı 74
Arefe günü 53
arş 15
Arş-ı Âzam 13
âsâyış 106
ashab-ı akl 102
ashâb-ı kemâlât 45
asker 40
asr-ı hakikat 14
asr-ı nur 14
Asr-ı Saadet 31, 86

asr-ı sahabe 14
 avâm 95, 100, 101, 104, 115
 avâm-ı müslimîn 11
 Avâm-ı nâs 13
 Avrupa 96, 107, 110
 Avrupa feylesofu 44
 âyât 58, 71
 âyât-ı Kur'âniye 69, 80
 âyet 69, 71, 80
 azamet 69
 azamet-i kudret 64
 azîmet 22
 azîmetler 114

B

bâtl 30
 Bayezid Câmii 76
 bedbahtlar 84
 bedevî 29
 bedevîliğe 19
 bedeviyet 17
 bedihiyât 85
 belâgat 69, 80
 beliyye-i âmme 10
 beşer 18, 37, 68
 beşeriyet 44
 Beyan 72
 bid'alar 2, 26, 84, 108
 bid'at 114
 bina-yı İslâmiyet 42
 Bolşevizm 109

Bu'diyet 38, 69
 Bulgar 104

C

cadde-i kübrâ 47, 94
 cadde-i kübrâ-yı müstakîm 83
 câhil 29
 câmid 81
 câmiyyet 73, 74
 Cehennem 30, 89
 celâl 69
 Celâleddin-i Süyûtî 28
 cem-i ezdâd 69
 cemaat 20, 76, 77, 78, 79, 80
 cemaat-ı İslâmiye 42
 cemaat-i uzmâ 77, 79
 cemâl 69
 Cenâb-ı Hak 36, 38, 48, 60, 61,
 62, 64, 105, 106
 Cennet 30, 89
 cesaret 76
 cesed 52
 Cevâbü'l-ahmak 107
 cevaz 91, 93, 95
 cevaz-ı şer'î 91
 cevvi-i semâ 71
 cezâlet 80
 cezb-i rahmânî 38
 cihâzât-ı kesîre 40
 cilt 53, 54
 cin 63
 cizye 105
 cumhûr 113, 115
 cümle-i Kur'âniye 72

Ç

- çarşı 3
çekiç 68, 69
Çin 29

D

- daire-i muhîta 42
daire-i nübüvvet 35
daire-i velâyet 35
dalâlet 2
dâr-ı harp 91
delâlet-i iltizamiye 74
delil 81
delil-i iknaî 70
derd-i maîşet 37
derece-i belâgat 71
derece-i zekâvet 37
dergâh-ı ilâhî 76
ders-i mârifet 5
desise-i şeytaniye 50
Din-i Hıristiyânî 99
Din-i İsevî 96
Din-i İslâm 97
Din-i Muhammedî (aleyhissalâtü
vesselâm) 100
dindar 103, 104
dinsiz 106, 107
dinsizlik 49, 99, 100, 106
Diyar-ı İslâm 91, 92
doğruluk 16, 32
dualar 76
Dünya 45, 46, 47, 92, 107

- Dünya muhabbeti 45
düstur-u hakikat 86

E

- eâzım-ı İslâm 86
ebed 72, 73
ecnebi diyarı 91
ecnebi kadınlar 21
ecnebiler 90, 91
edipler 69
efkâr 5
efkâr-ı âmme-i âlem 43
ehadîs 49
ehadiyet 69
ehl-i bid'a 95, 99, 104, 106, 108
ehl-i dalâlet 49, 50
ehl-i diyanet 49, 106
Ehl-i hak 60
ehl-i içtihad 11, 14
ehl-i ilhad 93, 106
ehl-i ilim 49, 102
ehl-i iman 26, 92
ehl-i İslâm 92, 105
ehl-i kubûr 93
ehl-i medeniyet 45
Ehl-i Sünnet ve Cemaat 26
ehl-i takvâ 49
ehl-i tedkik 60
ehl-i tefekkür 102
Ehl-i velâyet 40, 45
ehl-i bid'a 95
Ehl-i velâyet 66
ehvenüşşer 92

eimme-i müçtehidin 94
 el-i istiğrak 72
 elfaz 52
 elfâz 57
 elfâz-ı ilâhiye ve nebeviye 54
 elfâz-ı kudsiye-i ilâhiye 57
 elfâz-ı mübareke 53
 Elfâz-ı Kur'âniye 52, 57
 Elhamdülillâh 92
 elmas 32
 emanet 77
 emir 87, 98
 emniyet 106
 enâniyet 102, 103
 Enbiya 26, 83
 Enbiya-yı sâlîfe 17
 Endülüs 97
 envar 27, 33
 envar-ı imaniye 34
 envar-ı İslâmiye 44
 envar-ı Kur'âniye 41
 erkân-ı İslâmiye 51
 erkân-ı İslâmiyet 92
 esas-ı din 98
 esâsât-ı diniye 96, 97
 esâsât-ı İslâmiye 104
 esbab 103
 esfel-i sâfilin 15, 64, 65
 Eski Said 111
 esmâ 47, 73
 esmâ-yı ilâhiye 46
 esrar 60

evliya 51, 83
 Evliyalar 28
 ezan 53, 54, 55, 88, 91
 ezdad 33
 ezel 72, 73

F

fahr 47
 Fahr-i âlem (aleyhissalâtü vesselâm)
 97
 Fahr-i Risâlet 16
 fâil 72
 fakr 82
 Farişi 94
 Farişi tercüme 93
 Fâtîha 20, 54, 93, 95
 fazilet 26, 35
 Fazilet-i a'mâl 40
 fazilet-i cüz'îye 26
 fazilet-i külliye 27, 45
 fazilet-i uhreviye 40
 felsefe 4, 111, 112
 felsefe-i beşeriye 111
 felsefe-i maddiye 7
 felsefe-i tabîiye 5, 37
 Fenâ-yı dünya 46
 Fenâ-yı nefis 40
 ferâiz 45
 ferman-ı kat'î 84
 ferş 15
 fetva 84, 94, 95
 fevka'z-zaman 39
 feyiz 56, 57
 feylesoflar 44, 96, 100, 103

- feyz 54
fiilî cümle 73
fikir 64, 75, 96, 108
fikir-i milliyet 95
fırtınalar 2
fitrat 4, 5
Fransa 104
Fransız 104
Fransız İhtilâl-i Kebîri 99
Fransızlar 96, 99
Frengistan 91, 100
Frenkler 99
fünûn-u müsbete 111
füruât-ı İslâmiye 98
füruât-ı şer'îye 97
- G**
- gaflet 54, 55
Ganiyy-i Mutlak 82
gaybî haber 63
gayr-i meşru 10
Gökler 68, 70
göz 69
gözbebek 68
Güneş 35
gurur 103
- H**
- Habîbullah (aleyhissalâtü vesselâm)
30
hâcât 3
Haceru'l-Esved 77
hadis 115
hâdise-i tarihiye 100
hafâ 69
hâfız 13
hak 30, 32
hakâik 34, 54, 61
hakâik-i hafîye 60
hakâik-i imaniye 62
hakâik-i İslâmiye 43
hakâik-i Kur'âniye 44
hakâik-i zâhiriye-i Kur'âniye 61
hakâik-i kâinat 109
hakikat 27, 33, 39, 48, 67, 81
Hakikat-i kâinat 109
hakikatler 46
hakk-ı hayat 106
Hâlık 81
Hâlık-ı semâvat ve arz 4
hallâkiyet 68
hamd 40, 72
Hâmî 83
hamiyet-i İslâmiye 95
Hanefiler 19
Hanefî Mezhebi 20
haram 9, 10, 19
harf-i Kur'ân 75
hasaret 84
hasenat 41
haşır 70
hâşiye 52
haşmet 69
haşr 71

- haşr-i ekber 71
 hâssalar 48
 Hâtemü'l-enbiya 17
 hatip 13
 Havariyyûn 97
 havas 100, 101, 103
 havâs 34
 havâss-ı zâhiriye 78
 hayal 34, 81
 hayat 108
 hayat-ı dünyeviye 4, 7
 hayat-ı ebediye 56
 hayat-ı içtimaiye 20, 21, 65, 96,
 100
 hayat-ı içtimaiye-i insaniye 31
 hayat-ı uhreviye 7
 hayır 30, 33
 hayret 78
 hayvan 93
 Hazreti İsa (aleyhisselâm) 96, 97,
 103
 Hazreti Peygamber (aleyhissalâtü
 vesselâm) 15
 Hazreti Risâlet 61
 helâket 84
 helâl 9, 10
 hikâyeler 36
 hikmet 8, 9, 20, 27, 63, 64, 87,
 88, 111
 hikmet-i Avrupaiye 111
 hikmet-i ilâhiye 19
 hilkat-i kâinat 88
 Hind 29, 97
 Hristiyan 91, 103, 106
 Hristiyan Dini 96, 102
 Hristiyanlar 104
 Hristiyanlık 100, 102, 105
 Hristiyanlık Dini 103
 hissiyat 32, 34
 hissiyat-ı ulviye 30
 hissiyât-ı ulviye 15
 hissiyatlar 34
 hitab-ı ilâhî 61
 hizmet-i kudsiye 41
 hizmet-i Kur'âniye 59
 hubb-u maâlîye 31
 hüccet 81
 hüccet-i katia 26
 hükemâ 104
 hukuk-u şahsiye 86
 hukuk-u umumiye 86
 hukukullah 86
 hurmet-i ribâ 101
 huruf-u mukattaa 66
 hutbe 11, 12
 hutbe-i Arabiye 13
 huzur-u daimî 55
- I**
- Istilahât-ı şer'îye 91
- İ**
- i'câz 12, 57, 58, 74
 i'câzât-ı Kur'âniye 63
 i'câz-ı belâgat 66
 ibadât 76
 ibadet 33, 40, 46, 50, 82
 İbni Cerîr et-Taberî 61

- ibtidâi 18
içki mübtelâsı 10
İcmâ 113
icmâ 26
icmâlen 64
içtihad 1, 2, 5, 9, 14, 29, 36, 37,
50, 52, 99, 113, 114
İçtihad kapısı 1
içtihadât 8, 9, 14
içtihadât-ı sâfiyane 3
içtihadât-ı şer'îye 8
içtihadlar 3, 11, 116
içtimaiyat-ı beşeriye 4
içtimaiyât-ı insaniye 3
îdadiye 18
iftar 108
ihtida 91
ihtilâlât-ı dâhiliye 101
ihtilâlciler 96
İhtilâl-i Kebîr 96, 104
ihtilâller 100
ihya 3
iksîr-i nurânî 29
ilân-ı harp 41
ilân-ı tevhid 88
ilhad 99
illet 8, 9, 87
ilm-i muhît 75
İlm-i Nahiv 72
ilzam 113
imam 20
İmam Âzam 20, 55, 93, 94
İmam Şâfiî 19
iman 13, 30, 32, 44, 61, 64, 65,
91, 95
imsak 108
imtisal 114
in'ikâs 27
İncil 27
incir 65
incir ağacı 65
incizâb 38, 39
infilâk 34
İngiliz 103, 104
inhiraf 84
inkâr 97, 98
inkılâbat 18
inkılâb-ı azîm-i içtimaî 33
inkılâb-ı azîm-i İslâmî 30
inkılâb-ı azîm 34
inkılâb-ı ilâhî 36
inkılâp 34, 96
inkılâpçılar 96, 104
inkîşaf 33, 38, 76
insan 46, 47, 51, 64, 65
İnsan-ı kâmil 48
insibağ 27
intibah 49, 100
intibah-ı muvakkat 85
irade-i içtihad 7, 8
irşad 33
İşârâtü'l-İ'câz 66
işaret-i gaybiye 66

- isim 53, 54, 55
 İslâm 103
 İslâmî hükûmetler 20
 İslâmî tarih 92
 İslâmiyet 2, 3, 7, 12, 13, 41, 42,
 56, 96, 101, 102, 104, 105,
 108, 109, 110, 111, 114
 İslâmlar 101
 ism-i âzam 74
 ismî cümle 73
 İstanbul 76
 istiâne 83
 istibdat 100
 istidad 5, 36, 37
 istikbal 83, 84
 istinbat 36
 istinbat-ı ahkâm 36
 istinca 22
 istişhad 102
 itaat 115
 izhar-ı ubûdiyet 88
 izn-i mânevî 11
- K**
- Kâbe-i Mükerreme 77
 kadın 21
 kadınlar 22
 Kadîr-i Mutlak 83
 Kâdiü'l-Hâcât 20
 kafiye-i beşer 83
 kafiye-i uzmâ 84
 kâfir 105
 kâinat 13, 63
 Kâinatın Ustası 68
 kalb 4, 13, 20, 47, 53, 59, 60, 75,
 78, 81, 85
 Kalben 33
 kalbler 4, 36
 Kamer 68
 kâmet 91
 karınca 29
 kasavet-i vahşiyâne 29
 kasem 62, 63, 64, 65
 Kasemât-ı Kur'âniye 62
 kasr-ı İslâmiyet 2
 kat-ı merâtip 38
 kat-ı mesafe 39
 katl 12
 Katolik Mezhebi 96, 99, 101, 102
 kelâmullah 54
 kelimât-ı mübareke 34, 56
 kelimât-ı mukaddese 91, 92, 93
 Kelimât-ı tesbihiye ve zikriye 55
 kelimât-ı Kur'âniye 75
 kemâl 7, 26, 81
 kemâl-i intizam 63, 71
 kemâl-i rahmet 64
 kemâlât 33, 105
 kemâlât-ı insaniye 30
 kemâlât-ı insaniye 47
 Kerîm-i Mutlak 83
 kesbî 38, 39
 kibrit 5, 36
 kıraat 76
 kırk dakika 35
 kırk gün 35, 41
 kırk sene 35
 kış 2

kışla 70
 kıyâmet 70
 kıyas 91, 96, 99
 kizb 15, 16, 30, 31, 32
 kudret 63
 kudsiyet 63, 103, 115
 küfür 16, 30, 31
 kulaka 69
 kulûb 5
 Kur'ân 4, 12, 13, 27, 60, 61, 62,
 80, 81, 115, 116
 Kur'ân-ı Hakîm 13, 33, 60, 62, 66,
 67, 79, 101
 Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan 67
 Kur'ân-ı Hakîm 60
 kurbiyet 38, 39, 69
 kurbiyet-i ilâhiye 37
 küre-i havaiye 71
 kütüb-ü sâbıka-yı mukaddese 97
 kut ve gıda 2
 kuvve-i müfekkire 53, 54
 kuvvet-i kudsiye 39
 kuvvet-i ulviyet 80

L

Lafız 52, 54, 56
 lafz-ı müşebbi' 54
 lafzullah 73
 Lâ ilâhe illâllah 93
 lâm-ı cer 73
 latife-i rabbâniye 78
 latifeler 54
 Lebbeyk 70

letâif 32, 34, 48, 53, 55
 letâif-i mâneviye 34, 52
 Libas 53
 lisan-ı Arabî 57, 95
 lisan-ı ehl-i Cennet 94
 lisan-ı hâl 91
 Lisan-ı nahvî 57, 74
 lisan-ı şeriat 91
 lisan-ı hâl 92
 Lloyd George 103
 Londra 91

M

maâbid 92
 maânî-i Kur'ân 62
 maânî-i mensûsa 61
 maânî-i mukaddese 92, 95
 mâbud 81
 Mâbud-u bilhak 82
 mahbubiyet 38
 mâişet 21
 makam-ı hitabî 73
 makam-ı mahbubiyet-i uzmâ 80
 makberistan 92
 mâkulü'l-mânâ 87
 mâlâyâniyât 56
 mânâ-yı luğavî 55
 mânâ-yı örfî 53, 54
 mânâ-yı örfî-i şer'î 55
 mânâ-yı zâhirî 74
 mânevî âlet 68
 mânevî çekiç 68
 mânevî duygular 53

- mânevî i'câz 67
 mânevî kudret 68
 mârifetullah 46, 47
 marziyât 36
 marziyât-ı rabbâniye 36
 marziyatlar 4
 mâsivâ 47
 maslahat 8, 9, 19, 84, 87, 88, 114
 mâzi 80, 83
 mazlum 100
 meâl 58
 meâl-i icmâlî 54, 56, 71
 medar-ı bahis 48
 medar-ı kemâl 46
 medâris 92
 medeniyet-i Avrupa 5
 medeniyet-i beşeriye 3, 31
 medet 83
 Medine-i Münevvere 79
 mef'ûl 73
 mehâsin-i ahlâkiye 15
 melâike 64
 menba-ı risalet 61, 62
 merâtip 39
 mercuh 27
 Merkez-i İslâmiyet 94
 mertebe-i istinbat 36
 mesâil-i şer'iyeye 86
 Mesâil-i şeriat 87
 meşakkat 8, 9
 mescidler 76
 mesele-i azîme 59
 mesele-i içtihadîye 1
 Mess-i nisvan 21
 Mevlânâ Câmî 25
 mevsimler 3
 meydan-ı haşir 70
 meydan-ı tecrübe 71
 meyl 7
 meyl-i tevessü 7
 meylü't-tevsi' 8
 mezâhip 18, 50, 98
 mezaristan 93
 mezar taşları 92, 93
 mezhep 18, 20
 Mezheb-i Hanefî 21, 22
 mezheb-i hâs 99
 mezhepler 17, 18, 19, 49
 mezhepsiz 50
 mezhepsizlik 49
 mihrap 77
 millet-i İslâm 12
 milliyet 105, 108, 109, 110
 milliyetçiler 109
 minber 11
 Mizan-ı Şa'rânî 22
 muallim 18
 muallim-i hakâik 29
 muamelât-ı gaybiye 66
 mücahidîn-i İslâmiye 111
 mucizât 44
 mucize 43, 80
 mucize-i kudret 65
 mücmel mânâ 55

müçtehid 5, 113
müçtehidîn 50
müçtehidîn-i izâm 14, 48
müfessir 60
Muhammedü'l-Emîn (aleyhissalâtu
vesselâm) 15
muharebe-i diniye 101
muhît-i içtimâî 37
muhkemât 60, 98
Muhyiddîn-i Arabî 33
mukaddesât 106
mukaddes kelimât 75
mümin 55
müminler 77
münkerat 2
mürted 96, 106
mürûr-u zaman 53
müsellemât 12, 114
müsellemât-ı şer'î 115
müşerri' 113
Müseylime-i Kezzâb 15, 30, 31
musibet 104
Müslüman 56, 92, 103, 105
Müslümanlar 88, 103
müstaid 113
müstakbel 80
mütefekkirîn 110, 111
Mütekellim-i Ezelî 80
mütekellim-i vahde 75
Mütemeddin kavimler 29
Mütezile 96
muvahhidîn 77

N

namaz 8, 9, 12, 21, 33, 53, 54, 55,
76, 88, 95
Nasârâ 44
nass 61, 113
nazarî düsturlar 98
nazariyât 3
nazariyât-ı diniye 50, 57
nazariyât-ı şer'îye 12
Nebî 28
necaset 21
nefis 47, 48, 40, 53, 78, 102, 113
nefisler 40
nefs-i emmâre 20, 21, 40
nehy-i ilâhî 87
netice-i hilkat 88
netice-i uzmâ 88
nev-i beşer 80, 88
nim-bedevî 20
nim-medenî 21
nimet 64, 65
nimet-i ilâhiye 65
niyet 79
nöbet 40
nokta-yı merkeziye 42
nübüvvet 28, 35, 38
nübüvvet-i Ahmediye (aleyhissalâtu
vesselâm) 28
nükte 62, 64
nûn-u mütekellim-i maa'l-gayr 75
nûn-u na'büdü 81
nur 85
nur-u nübüvvet 4

nur-u âzam-ı nübüvvet 27
 nur-u i'câz 80
 nurâniyet 85
 nusûs 60

O

On Birinci Söz 62
 ordu 70
 oruç 12
 Otuz İkinci Söz 46
 Otuzuncu Söz 111

Ö

Ölüm 107

P

papazlar 99
 peygamber 105
 peygamberler 18, 106
 pırlanta 31
 Propaganda-yı siyaset 32
 Protestanlık Mezhebi 96

R

Rab 79
 rabt-ı kalb 48
 râcih 27
 rahmet 60, 69
 Ramazan 59
 Râzık 83
 rehber-i kemâlât 29
 Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü ves-
 selâm) 28, 31, 43, 79, 84
 risaleleri yazanlar 59

rıza 86
 rubûbiyet 102
 rubûbiyet-i bâtıla 102
 rubûbiyet-i ilâhiye 88
 rüesâ-yı ruhâniye 97, 99
 ruh 37, 48, 55, 59, 85
 ruh-u şeriat 9
 ruhlar 4
 ruhsat 10, 22
 ruhsat-ı şer'iyeye 8
 ruhsatlar 114
 Rûy-i zemin 77
 rûy-i zemin mescidi 76
 rüzgâr 64

S

saadet-i dünyeviye 37
 saadet-i ebediye 4, 31, 37
 saadet-i hayatiye 107
 saadet-i uhreviye 9
 saadet-i dünyeviye 9
 sadâkat 108
 saff-ı evvel 35, 41
 sahabe 26, 28, 32, 35, 36, 37, 40,
 42, 48, 49, 51
 Sahabeler 14, 15, 27, 28, 29, 30,
 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 40,
 41, 43, 44, 45, 51
 Sahib-i Şeriat 98
 salâbet 103, 105
 salâbet-i diniye 102
 salâhat 49
 salât-ı kübrâ 77
 salavât 78

sâlihîn 83
saltanat-ı rubûbiyet 70
sanat 21
Sâni-i âlem 68
Sâni-i Zülcelâl 68, 69
Sarık 105
sebeb-i noksanîyet 46
sebep 87
secâyâ-yı âliye 31
sefahet 49
Sefer 8, 9
sekerat 107, 108
selef 3
Selef-i salihîn 4, 7, 14, 61, 66
semâ 71
Semâvât 68
semâvât ve arzın Hâlıkı 11
semâvilik 8
senet 62
sevap 55
sevab-ı ef'âl 40
seyr-i âfâkî 38
seyr-i enfüsî 38
seyr u sülûk 27, 39
seyr u sülûk-u ruhaniye 66
seyr u sülûk-u velâyet 38
seyyârât 63
siddîkîn 83
siddîkiyet 35
sıdk 14, 15, 16, 30, 32
sıfât 47, 73
sır 34, 48

Sirâc-ı Hakikat 42
siyaset 4, 16
siyaset-i hâzıra 11
sohbet 27, 28, 38
Sohbet-i nebeviye 27, 28, 29
sohbetler 36
sosyalizm 109
sû-i ihtiyâr 10
Sübhanallah 92
Süfyan İbni Uyeyne 37
sulehâ 26, 35
sünnet 86
sünûhat 60
Sûre 66, 80
Sûre-i Feth 27
Sûre-i İhlâs 53, 54
suret-i cismâniye 44
süver-i Kur'âniye 12

Ş

Şaban 59
Şâfiî Mezhebi 21
şahit 76
şahs-ı mânevî 44
şarab 12
Şeâir 88
Şeâir-i İslâmiye 11, 85, 86, 90,
92, 95
şecere-i nurâniye 42, 108
şecere-i tûbâ-yı İslâmiyet 109
şecere-i tûbâ-yı nübüvvet 44
şefaatçi 76
şefkat-i rahîmâne 29

şehâdet 107
 şehid 41
 şekâvet-i ebediye 31
 şekvâ 101
 Şems 68, 69
 Şems-i Mu'ciz-Beyân 116
 Şems-i Nübüvvet 15, 42
 şer 30, 31
 Şeriat 8, 9, 20, 21, 22, 113, 115
 şeriat-ı Hıristiyaniye 97
 Şeriat-ı İslâmiye 97, 100
 şeriat-ı kübrâ 17
 şeriatlar 17, 18
 şeriat mizanları 22
 şerler 33
 şeytan 62, 63
 şifre 66
 şühedâ 83
 şükür 40, 64
 şüphe 44
 şuur 75, 84

T

taabbüdî 87, 88
 taallüm 56
 taassub-u dinî 104
 taassup 103, 104, 105
 tabakat-ı beşeriye 17
 tabiat 20, 21
 tabirât-ı nebeviye 85
 tağyir 88, 90, 95
 tahakküm 100
 tahayyül 79

tahiyyât 77
 tahribatçı 107
 tahrif 87, 93
 tahrip 87, 99
 taklit 91
 taklitçilik 90
 takvâ 26, 32, 44
 Takvâ-yı hakikî 103
 takvâ-yı kâmile 7
 talâk 10
 tâlim 57
 Tarih-i İslâm 101
 Tarik-i Nakşî 47
 tarik-i Nakşibendî 47
 tarik-i ubûdiyet 48
 tarikat berzahı 39
 tarikatlar 46
 tashih 59
 Tatlik 10
 tavsifat-ı rabbâniye 27
 te'vil 98
 tebaiyet 28
 tebdil 51, 98, 99
 tebliğ 80
 tecrübe 53, 54
 tedenni 105
 tedris 57
 tefehhüm 98
 tefekkürî bir ameliyat 35
 teferruat 17, 50, 98
 tefessüh 105
 tefsir 62, 71

tekâlif-i şer'îye 49
tekellüm-ü ilâhî 54, 57
tekemmül 7
tekHzp 61, 97, 98, 107
temessül 28
temsîl 63
terakki 99, 104, 105, 106, 107
terakkiyât-ı mâneviye 65
Tercüman-ı Âlişan 80
tercüme 12, 55, 58, 67, 71, 74, 91,
93, 94, 95
tereccuh 27, 88
terk-i dünya 45
terk-i mâsivâ 47
tesbih 33, 34, 52
tesbihat 54, 78
tesbihat-ı nebeviye 52
tesbihat-ı uz mâ 77
teşri' 113
tetimmat 60
tevekkülsüzlük 37
tevessü meyli 7
tevhid 55
tevhid-i hakikî 102
Tevrat 27
tezahür 28
tezkiye 40
tezyif 61
tibben 19
tibben ona mekruh 19
tibben ona mübah 19
tibben ona sünnet 19
tibben vacip 19
ticaret 106

tîn 64, 65
tıryak-ı nâfi 31
top tüfek 107, 108
tüfek 88
turfanda 33
Türk 110

U

ubûdiyet 40, 76, 78, 81
ubûdiyet-i evliya 40
ubûdiyet-i hâlisâ 102
ucb 47
ulemâ-yı Arabiye 74
ulemâü's-sû 84, 85, 93, 95, 109
ulûhiyet 73
ulviyet-i üslûp 67, 68
unsuriyet 110
unsuriyet asrı 109

Ü

ümid-i mutlak 108
Ümmet 14, 41, 94, 113, 115
üslûb-u âli 70

V

vaaz 57
Vâcibü'l-vücûd 74
vacip 19, 69
vahdâniyet 69
vahşi 29
vahy 63
vahy-i ilâhî 11
vazife-i ubûdiyet 78
vefat-ı nebevî 28

vehbî 38
 vehim 34
 velâyet 29, 35, 37, 41
 velâyet-i Ahmediye (aleyhissalâtü
 vesselâm) 28

velâyet-i kübrâ 35
 Veleliyet Akidesi 103
 velî 46
 velîler 28
 verâset 38
 verâset-i nübüvvet 35
 verese 66
 vesvese 22, 44
 vesvese-i şeyatîn 11
 vesvese-i siyasiye 12
 vezâif-i eşya 78
 vicdan 105
 vücûb-u vücûd 73
 vücûb-u zekât 101
 vücûd-u İslâmiye 8

W

Wilson 103

Y

yakazaten 28
 yalan 15, 32
 yalancılık 16
 ye's-i mutlak 108
 Yedi İşaret 90
 Yehûd 44
 yıldızlar 63, 68
 Yirmi Altıncı Mektub 52
 Yirmi Beşinci Söz 12, 35, 58, 67

Yirmi Dokuzuncu Söz 111
 Yirmi Dördüncü Mektup 111
 Yirmi Yedinci Söz 29, 37, 50,
 51, 52

Z

zâhir 39
 zâhirî ve bâtinî duygular 68
 zaman 39
 zaman-ı hâzır 80
 zarurat 11
 zaruret 9, 10
 zaruriyât 2, 7, 12
 zaruriyât-ı dînî 115
 zaruriyât-ı diniye 7, 50, 57, 98
 Zât-ı Vâcibü'l-vücûd 72, 73
 Zât-ı Zülcelâl 73
 zehr-i katil 31
 zekât 12
 zekâvet 37
 zerrât-ı vücûdiye 78
 zevk 53, 67
 zeytin 64, 65
 zîhayat 68, 81, 82
 zihinler 4
 zihin 75
 zikir 33, 34
 zinâ 12
 zindan 104
 zîruh 80
 zîşuur 80
 ziya-yı sohbet 15
 zulmet 55
 zulümât-ı ebedî 108